This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

EREN
852
BUHR

A 992,641

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

Solakhian, Karapet
612

ՈՒՂԵՑՈՅՑ

ՎԱՃԱՌԱԿԱՆԻ ԵՒ ԱՄԷՆ ԱՆՀԱՏԻ

Ughetsoyts

ԳԻՐՔ

ՓԱՍՏԱԲԱՆ

ԿԱՐԱՊԵՏ ՍՕԼԱԽԵԱՆ

146 p.

ԵՐԿՐՈՐԴ ԵՒ ՎԵՐՋԻՆ ՄԱՍ

معارف نظارت جلیله‌سنك و مطبوعات داخلیه مدیریت علیه‌سنك ٥٧٦
نومرولی رخصتیله طبع اولنمشدر

Կ. ՊՈԼԻՍ
ՏՊԱԳՐ. Վ. ՄԻՆԱՍԵԱՆ
Սուլթան Համամ Փողոց, Թիւ 14
1904

UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

GRAD
EDUCN
P42
Bullet

GRAD
ERKN
852
11·0198

(Գնահատական Ա. Մասի առթիւ)

ՊԱՏՐԻԱՐՔԱՐԱՆ ՀԱՅՈՑ

Համար 13417

Կոստանդնուպոլիս, 23 Մարտ 1903

ՄԵԾԱՊԱՏԻՒ ԿԱՐԱՊԵՏ ԷՖ. ՍՕՂԱԽԵԱՆ

ՓԱՍՏԱԲԱՆ

Մեծարգոյ Սիրելի,

«Վաճառականի մը Ուղեցոյցը» ստացայ: Գեղեցիկ եւ օգտակար է աշխատութեանդ նպատակը, եւ բաւական պարզ եւ յստակ կազմութիւնն ու բացատրութիւնները: Մեր առեւտրական դասակարգը, մանաւանդ անոնք որ օտար լեզուով եղած գիրքերէն չեն կրնար օգտուիլ, պէտք է երախտագէտ ըլլան Ձեր աշխատութեան եւ գրասենեակէն անպակաս ընեն այդ Ուղեցոյցը:

Կը մաղթեմ որ շարունակութիւնն ալ շուտով լոյս տեսնէ: Ողջունիւ սիրոյ եւ օրհնութեամբ աղօթարար

Պ. Կ. Պ. ՄԱՂԱՔԻԱ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ՕՐՄԱՆԵԱՆ

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ

(Ա. Մասիս տարի)

Ատենէ մը ի վեր այնչափ վարժուած ենք դպրոցական առատ դասագրքերու հրատարակութիւններ տեսնելու որ շատ հաճելի տպաւորութիւն մը կը զգանք, երբ առիթ կ'ունենանք ողջունելու ուսանողներէ տարբեր դասակարգերու գործածութեան յատկացեալ երկասիրութեան մը լոյս տեսնելը:

Այս կարգին է Փաստաբան Կարապետ էֆ. Սօղոմոնեանի այս հրատարակութիւնը՝ Վաճառականի մը Ուղեցոյցը, որ ինչպէս անունէն ալ յայտնի է, գլխաւորաբար վաճառական դասակարգին ուղղուած է, դասակարգ մը՝ որ միշտ կարեւոր ու պատուաւոր մէկ մասը կազմած է մեր հասարակութեան՝ թէ՛ Օսմ. երկիրներու մէջ եւ թէ՛ աշխարհի ոեւէ կողմը որ Հայ գտնուած է:

Բայց Վաճառականի մը Ուղեցոյցը՝ անունէն չկարծուի թէ հեղինակը նպատակ ունեցած ըլլայ նոյն իսկ վաճառականութեան գիտութիւնը սորվեցնել, որ իր մասնագիտութենէն դուրս է եւ մանաւանդ այնպիսի համեստ հատորի մը սահմաններուն մէջ ամփոփուելիք ուսում մը չէ: Վաճառականներու ուղեցոյց ըլլալու սահմանուած այդ գիրքը, ասկէ աւելի կարեւոր եւ անհրաժեշտ բաներ կը սորվեցնէ յստակ, պարզ եւ ամենուն հասկնալի ոճով ու լեզուով: Իր փաստաբանական արուեստին հաւատարիմ՝ Սօղոմոնեան էֆ. վաճառականական Օրէնքներու ամէնէն կարեւորները, անհրաժեշտները ու գործածականները ձեռնհասօրէն ամ-

փոփած է այս հատորին մէջ, զոր իրեն ուղեցոյց բռնող վաճառականն մը կատարելապէս գիտակից կ'ըլլայ Օրէնքի այն ամէն տրամադրութեանց որոնք կիրառութիւն ունին վաճառականի մը բացած կամ իրեն դէմ բացուած դատի մը մէջ: Աւելորդ է ըսել թէ վաճառականն մը ինչպէս ուրիշ որեւէ անհատ, որչափ աւելի որոշակի գիտակ ըլլայ Օրէնքի բոլոր այդ մանրամասնութիւններուն եւ ձեւակերպութիւններուն, որոնք ամբողջ գիտութիւն մը կը կազմեն, նոյնչափ վստահ կ'ըլլայ դատավարութեան ատեն, կ'ուզէ ինքը սկսած ըլլայ դատը իր մէկ իրաւունքը գանձելու համար, կ'ուզէ ուրիշի մը կողմէ իր դէմ բացուած դատի մը մէջ ինքզինքը պաշտպանելու հարկին մէջ գտնուի: Իրաւ, գլխաւորաբար փաստաբանի գործ է այդ, եւ խիստ հազուադէպ է տեսնել վաճառականն մը որ իր դատը ինք անձամբ վարէ՝ փոխանակ փաստաբանի յանձնելու, բայց չէ՞ որ ինքն ալ գիտակցութիւն կ'ունենայ գործին դարձուածքներուն եւ Օրէնքին նրբութիւններուն որով կոյրզկուրայն հետեւած չ'ըլլար փաստաբանին ամէն խօսքերուն, որոնք որքան ալ անկեղծ եւ իրաւացի ըլլան, վերջապէս առանց գիտակից համոզման է որ պիտի ընդունուին դատին տիրոջմէն, եթէ ան ալ արդէն թափանցած չըլլայ Օրէնքներու ոգւոյն ու կազմութեանը: Օրինակի համար, ո՞չ ապաքէն ա'յն մարդը առանց խաբուելու եւ աւելի շահաւոր կերպով շինած կ'ըլլայ իր տունը, որ ճարտարապետութեան կը հասկնայ եւ բոլորովին կուրաբար չի վստահիր ճարտարապետին որուն կը յանձնէ իր տան շինութիւնը: Այսպէս չէ՞ նաեւ միթէ ամէն արուեստներու մասին ալ:

Բայց ամէնէն աւելի անհրաժեշտ է այս պայմանը առեւտրական դատավարութեանց մէջ, որոնք շատ անգամ մահու կենաց խնդիր մը կը դառնան ենթականերուն համար:

Եւ երբեմն առնուած սխալ քայլ մը կամ Օրէնքի անգիտակցութենէ ծնունդ առնող վարանում մը կործանում առաջ կը բերէ, ուսկից վերականգնիլ այլեւս անհնար կ՚ըլլայ:

Արդ, Վաճառականի մը Ուղեցոյցը այս թանկագին ծառայութիւնն է որ կը մատուցանէ բոլոր վաճառականներուն մասնաւորապէս եւ ամէն անհատի ընդհանրապէս:

Այս կարեւոր երկը կուգայ լրացնել խիստ զգալի պակաս մը մեր գրենական արտադրութեանց մէջ: Կ՚արժէ որ ամէն անհատ, ըլլայ վաճառական կամ ո՛չ, օրինակ մը ունենայ իր ձեռքը:

Մ. ՆԱԹԱՆԵԱՆ

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԱՍԻ

Մարդոց օժտուած անհաւասար ձիրքերն ու կազմութիւններն եւ անոնց ապրուստի բազմակողմանի պէտքերը՝ ստիպած են մարդը իրարու հետ փոխադարձ կապակցութեամբ եւ հաւաքաբար ապրիլ. այս հաւաքական ընկերականութեան մէջ ապրող իւրաքանչիւր անհատը մարդկութեան հսկայ մեքենան դարձնող նուազ կամ առաւել պաշտօններով որակուած մի անդամն է. որոյ իւրաքանչիւրը իրարու հանդէպ իրենց յարաբերական պարտք ու իրաւունքներն ունին:

Մարդոց հանճարը՝ փոխադարձութեան սոյն կապը տեսնելով չէր կրնար ձգել որ սոյն ամեհի ընկերականութիւնը սոսկ բնական թելադրութիւններով կ՚առավարուէր. եւ իւրաքանչիւր անհատ իր կամքին մէջ ազատ ու անջատ վարուէր, վասնզի բնութիւնը թելադրիչ ու մարդուն կամքն ալ քմահաճ ըլլալու պատճառաւ անկանոնութիւն պիտի տիրէր ու մարդ իր գոյութիւնը ուրիշի կորուստի մէջ պիտի փնտռէր. որով կեանքի, ինչքի, ու պատուոյ ապահովութիւնը պիտի ջնջուէր. աշխատութիւնը պիտի յետախուսէր, ընտանեկան կազմակերպութիւնը պիտի քայքայէր. աճումը ու զարգացումը պիտի իյնար, ու միով բանիւ ընկերականութեան կապը պիտի բեկանէր ու մարդկութիւնը անբանութեան պիտի մատնուէր: Այս պատճառաւ հանճարը Օրէնքի մը պէտքն յղացաւ, Օրէնք մը՝ իւրաքանչիւր

անհատի իրաւանց սահմանը որոշելու, Օրէնք մը՝ ազխատութիւնը պարտաւորիչ ընելու, Օրէնք մը՝ մարդ դէպ ի գիտութիւն ու զարգացում առաջնորդելու:

Այս Օրէնքը ոչ թէ միայն առիթ եղաւ ընկերականութիւնը զիրար յօդելու եւ զայն գործի եւ զարգացման ասպարէզի մէջ դնելու, այլ եւ գիտակցութեան շաւիղ մը բացաւ մարդուն առջին դէպ ի իր հանգրուան՝ ցուցնելու թէ ուրկէ գոյացած է ինք եւ ուր պիտի յանգի ինք:

Ուրեմն Օրէնքը իր ընդարձակ առումով, գիտութիւն մըն է մեզի սորվեցնող, թէ ի՞նչ է գործելուն նպատակը, վարուելուն եղանակը, եւ ապրելուն կերպը եւ վերջապէս ինչէ մարդկութեան պայմանը:

Հետեւապէս մարդ՝ ընկերականութեան թէ որ դասակարգին ալ որ պատկանի, իր գտնուած դրից համեմատ՝ պէտք է գիտնայ կեանքի գերբնական եւ դրական Օրէնքներ եւ միշտ առ այն ուղղէ իր ընթացքին նշանակէտը. որպէս զի կարենայ փրկուիլ խղճի տանջանքներէ, ու նիւթական եւ բարոյական բազմաթիւ վտանգներէ:

Մարդոց կրած վնասուց պատճառներու վրայ յետախոյզ ակնարկ մը նետած պարագային՝ պիտի տեսնենք որ, եթէ անոնց մէկ մասը բնական արկածներու հետեւանքներէ բղխած է, եւ եթէ մէկ մասն ալ գործողին այդ գործի մէջ ունեցած անտրամադրութենէն ծագած է, սակայն անդին ամէնէն կարեւոր մասը Օրէնք չը գիտնալու յոռի հետեւանքներէ բղխած է. հետեւանք մը որ աւելի կսկծեցուցիչ է քան այն բնական հետեւանքներ, որոնք հազուադէպ պարագաներու մէջ եւ եթ կը պատահին, իսկ անիկայ մեր ամէնօրեայ գործառնութեանց մէջ յաճախադէպ կրկնուելուն պատճառաւ, աւելի աղետաբեր է եւ զոր կոչուած է զմեզ մեր ընդ-

զըրկած ասպարէզի մէջ մեզի միշտ կամ դէպ ի ետ խաղելու եւ կամ մեր թեւէն բռնելով մեզի դէպ ի վնաս ունելի վազք մը տալու:

Բնական արկածներու առջեւ, մարդկային միտքը թէպէտեւ անբաւական է պատուար մը քաշել· բայց անբնական վնասներու առջեւ կարող է թումբ մը շինել, պայմանաւ որ նախապէս գիտակ ըլլայ թէ որպիսի շարժառիթներէ կրնայ գալ այդ վնասը, այդ ալ իր գործի Օրէնքը գիտնալով եւ եթ կրնայ ըլլալ:

Գործնական հրապարակի մէջ թէպէտեւ ամէնէն աւելի ուղղամտութիւն եւ փոխադարձ վստահութիւն պէտք է. բայց միթէ՞ մարդուն առջեւ ելնողներէն ամէնքն ալ ուղղամիտներ եւ վստահելիներ կ'ըլլան: Եւ երբ ուղղամիտ մը հանդէպ անուղղամիտ մը ելլէ, այն պարագային ի՞նչ պիտի ընէ ուղղամիտը. ո՞չ ապաքէն իր յափըշտակուած իրաւունքը ձեռք բերելու համար Օրէնքի պաշտպանութեան պիտի դիմէ եւ եթէ ձգէ որ ամէն ոք անուղղութեամբ կայտէն իր շահերը. արդ այլեւս ի՞նք ինչպէս պիտի կարենայ իր ուղղամտութիւնը պահել ուրիշի մը հանդէպ, ահա պարագայ մը որ Օրէնք գիտնալու պէտքը զգալի կը դարձնէ մեզ, թէ ըլլայ մեր ուղղամտութեան գոյութիւնը պահպանելու պարագային առթիւ, եւ թէ ըլլայ մեր շահը պաշտպանելու գործին մէջ: Առեւտուրի մէջ բնական է որ, ոչ ոք կուզէ խաբուիլ, բայց իսկապէս չը խաբուելու համար միայն փափաքը բաւական չէ, այլ պէտք է որ մօտէն գիտակ ըլլայ իր գնած ապրանքի եւ կամ շինել տուած գործին իսկական արժէքին, որպէս զի անոր համեմատ վարուի. ապա թէ ոչ այդ վստահութիւնը կատարեալ չի կրնար ըլլալ. զորօրինակ՝ մարդ մը փաստաբանի մը դատ կը

յանձնէ. փաստաբանը թերեւս զայն կորսնցնէ, դատ յանձնողը այդ-առթիւ փաստաբանին վրայ կրնայ կառկածիլ. մինչդեռ փաստաբան կատարեալ ուղղամտութեամբ պաշտպանած է այդ դատը. բայց դատին տէրը երբ Օրէնքի հիմնութիւններ չունի, միշտ ինքզինք իրաւանց տէր երեւակայելով այդ կորուստը կը վերագրէ կամ փաստաբանի անկարողութեան եւ կամ անոր անուղղամտութեան. փաստաբան որչափ նկրտի զայն համոզել, բայց թիւր եղած պիտի ըլլայ այդ վստահութիւն զի անգիտաբար է, այլ կատարեալ վստահութիւն այն պարագային մէջ կը գոյանայ, երբ գործին տէրն ալ քիչ թէ շատ գիտակ ըլլայ այդ գործին օրինաց:

Այս ըսելով չենք ուզեր ըսել թէ ամէն անհատ մասնագէտի մը չափ պէտք է օրէնսգէտ ըլլայ, բայց գիրքիս պարունակութենէն չափ Օրէնքներ անհրաժեշտ է որ գիտնայ, բժիշկ գտնուած պարագային մարդ մի՞թէ պարտաւոր չէ իր կեանքի առողջապահական պայմանները գիտնալ. բժիշկը իր տեղն ունի, առողջապահութիւնը իր տեղ:

Յայտնի է որ փաստաբան մը ամէն գործի մէջ չի կրնար գործիտիրոջ ականջին փակչած մենտոր մը ըլլալ, այլ իր գծած ուղղութիւնը անոր ամենօրեայ գործոց մէջ իբրեւ ուղեցոյց կրնայ ծառայել:

Թէպէտեւ շնորհիւ Վ.ԵՀ. ՍՈՒԼԹԱՆ ԱՊՏԻՒԼ ՀԱՄԻՏ Բ. ԽԱՆ ՂԱԶԻ ԿԱՅՍԵՐ, Օրէնքը ժողովրդեան դիւրամատչելի ըլլալու համար պէտք եղած միջոցները չէ խնայուած, բայց Օրէնքը գլխաւորապէս օտար լեզուով ըլլալուն պատճառաւ՝ մէն ոք ի վիճակի չէ զայն հասկընալու, եւ կամ թէ ի վիճակի եղած պարագային՝ այդ ընդարձակածաւալ հատորներէն իր պահանջած Օրէնքը գտնել եւ իր գործին պատշաճեցնելու մէջ խիստ դժուա-

րութիւն կը կրէ. իսկ մենք մեր պաշտօնի բերմամբ եւ փորձով տեսնելով թէ անոնցմէ ո՛ր կէտերը ամենօրեայ գործածութեան պէտք են, զանոնք իրենց բնական խոշորութեան ձեւին մէջ տաշելով. եւ առանց անոնց իմաստին մէջ փոփոխութիւն մը ներմուծելու, ջանացինք հրահանգի մը ձեւով քիչ ծաւալի մէջ շատ բան պարտկեցնելու նպատակաւ սոյն Ուղեցոյցիս երկրորդ մասը պատրաստելով յարգոյ հասարակութեան ընծայել:

Ուղեցուցիս Ա. մասին թէպէտեւ «Վաճառականի մը Ուղեցոյց» անունը տուած եմ, սակայն անոր կարեւոր մասը միայն վաճառականութեան կը վերաբերի. իսկ մնացեալ մասը ամէն դասակարգի յատուկ է. որուն գտած ընդունելութենէն քաջալերեալ, այս անգամ Բ. մասը բոլորովին ընդհանուրի վերածեցի, իր մէջ ամփոփելով Օսմ. Օրինաց ընդհանուր համառօտութիւնը. որով մարդ մը այս երկու օրինակը ունենալով՝ ունեցած կ'ըլլայ ամբողջ Օրինաց հաւաքածոյ մը:

Կ. ՍՕԼԱԽԵԱՆ

ՎԱՃԱՌԱԿԱՆԻ ՄԸ
ՈՒՂԵՑՈՅՑԸ

Զ.

ՀՈՂԱՅԻՆ ԳՈՐԾԵՐ

(*Արազի մէսէլէսի*)

Օսմ. Երկրի հողերը հինգ կարգի կը բաժնուին. *Ա. Հասարակութեան բացարձակ տէր եղած* միլք *հողեր* (արազիի մէմլիւքէ)։ *Բ. Պետական հողեր* (արազիի է-միրիեէ)։ *Գ. Բարեպաշտական հաստատութեանց վերապատկան հողեր* (արազիի մէվգուֆէ)։ *Դ. Հասարակութեան պէտքին համար ձգուած տեղեր* (արազիի մէթ-րուքէ)։ *Ե. Խոպան եւ անմշակ հողեր* (արազիի մէվաթ)։

Ա. Հասարակութեան տէր եղած գետինները (արազիի մէմլիւքէ) *այն հողերն են, որոնց տէրերը՝ զուտ միլքի մը պէս, ուզած շէնք կը շինեն, ուզած մարդուն կը ծախեն ու կը նուիրեն, եւ ուզած օրինաւոր բանը կրնան ընել անոր վրայ, եւ յետ մահուան շարժական ապրանքներու օրինօք, ժառանգորդներու վրայ կը բաժնուի։ Այս կերպ արտերը չորս տեսակ են. Ա. Գիւղերու եւ քաղաքներու մէջ գտնուած, եւ շինութիւններէ դուրս ձայն մը հասնելու չափ հեռաւորութեամբ* (քէքէմէի սէքէնէ) *եղող շրջակայ արտերը,(որոնք ըստ տեղական սովորութեան* գափու բարլասի *կ՚ըս-*

ուլին)։ Բ. Ի հնումն պետական հողերէն զատուելով իբրեւ միլք, անհատներու տրուած հողերը։ Գ. Տասանորդական տուրքի կապուած արտերը (արազիի էօշիւրիէ)։ Դ. Հարկատու արտեր (արազիի խարաճիէ)։

Բ. Պետական հողերը (արազիի էմիրիէ) անոնք են՝ որոնց կալուածական իրաւունքը (ռէքէպէսի զաքի) Տէրութեան կը պատկանի, բայց գործածութիւնը ժողովրդեան ձգուած է։

Գ. Բարեպաշտական հաստատութեանց վերապատկան հողերը (արազիի մէվգուֆէ) անոնք են. Ա) Որոնք նախապէս միլք եղած են՝ բայց վերջէն անհատի մը կողմանէ չծախուելու պայմանաւ, բարեպաշտական հաստատութեան մը նուիրուած է, իսկ գործածութեան իրաւունքը հասարակութեան ձգուած է։ (Հասարակութիւնը այս գործածութեան փոխարէն իբր վարձք, տարեկան ինարէ անուանով տուրք մը կը վճարէ պատկանած վագըֆին)։ Բ) Կառավարութեան պետական գետիններէն մաս մը զատելով ո եւ է բարեպաշտական հաստատութեան մը նուիրուած գետիններ են, որոնք հասարակութիւն կ՚առնէ կը ծախէ, կը մշակէ եւ արդիւնքը կը ստանայ, եւ վարձու կուտայ վարձքը կ՚առնէ. յետ մահուան իր ժառանգորդներուն կը մնայ, իսկ եթէ ժառանգորդ չունենայ մահլիւլ կ՚ըլլայ։

Դ. Հասարակաց տեղեր (արազիի մէթրուքէ) անոնք են, որոնք ընդհանուր ժողովրդեան հաւասարապէս գործածելու համար ձգուած են, զոր օրինակ ճամբաներ, հրապարակային տեղեր, վաճառատեղիներ (բազար վէ բանայիր մահալլէրի), արօտատեղիներ, անտառներ եւ ասոնց նման տեղերը։

Ե. Ցոպան գետիններ (արազիի մէվաթ) գիւղերէ առաւել մէկ ժամ հեռաւորութենէ անդին գտնուած

անմշակ տեղերը եւ ոչ ոքի տիրապետութեան ներքեւ գտնուած լեռներ, բլուրներ, ապառաժներ, եւայլ գետիններն են ։

Անհատներու պատկանած մարգագետիններու (չայիրլէր) խոտերը, ինչպէս նաեւ արտ մը հանգստանալու համար անմշակ ձգուած միջոցին՝ բուսած ինքնաբոյս խոտերը իրենց տիրոջ կը պատկանին ։

Արտի մը բաժնետէրերէն մէկը եթէ ուզէ արտը բաժնել, Հողային գործոց պաշտօնէութեան (արազի մէմուրինէ) պէտք է դիմէ. պաշտօնեան կը նայի, եթէ արտը մեծ է եւ քանի մը մասի բաժնուած պարագային անոնց իւրաքանչիւր մասը դարձեալ գործածելի կրնայ ըլլալ, զայն կը բաժնէ. իսկ եթէ ո՛չ, կը ձգէ որ ըստ առաջնոյն գործածեն ։

Առանց հողային պաշտօնէի ներկայութեան՝ անհատներու մէջ բաժնուած բաժանումները անվաւեր են ։

Մէկը եթէ ուրիշի արտը տասը տարի առանց վէճի տիրապետէ (պիլա նիզա թասարրուֆ էտէրսէ) անոր տէր կ՚ըլլայ (հագգը գարար գազանըր) ։ Բայց եթէ այդ տասը տարուան մէջ դատավարութիւն տեղի ունեցեր է եւ կամ տէրը անչափահաս (սաղիր), խենթ (մէճնուն), ցնորած (մաթուհ) մէկն է, այն ատեն տաս տարիէն աւելի ալ անցնի, տէր չի կրնար ըլլալ ։

Կառավարութեան կողմանէ գաղթականութիւն հաստատուած գետիններու մասին՝ մինչ երկու տարի առարկութիւն մը լսելի կ՚ըլլայ, անկէ վերջ ալ եւս լսելի չըլլար ։

Գրաւուած գետին մը երբ դատավարութեամբ ետ առնուի, գրաւուած ժամանակի մէջ գործածուած ըլլալուն համար, գրաւող անձէն վարձք չի կրնար պահանջուիլ ։

Ցանիրաւի գրաւուած արտ մը դատավարութեամբ ետ առնուած միջոցին, եթէ ցանուած է եւ ցանքն ալ բաւական բարձրացած է, արտին բուն տէրը կրնայ զայն ջնջել տալ (գալլ էտէպիլիր)։ Իսկ եթէ դեռ բուսած չէ, կրնայ հունտին միայն արժէքը վճարելով ցանքը իւրացընել։

Վարձու տրուած արտ մը՝ վարձկալը ենթադրենք՝ թէ տաս տարիէն աւելի ալ մշակած ըլլայ, անոր տէր չի կրնար ըլլալ։

Արտի մը տէր՝ առանց արազի մէմուրէն արտօնութիւն ստանալու, իր արտին վրայ ծառ, տունկ եւ որթատունկ չի կրնար տնկել, եւ շէնք ալ չի կրնար շինել. եթէ տնկէ կամ շինէ՝ մինչ երեք տարի, յիշեալ պաշտօնէութիւնը՝ կրնայ զայն արմատախիլ ընել տալ, բայց երեք տարիէն վերջ՝ այլ եւս չի կրնար։ Արտի մը վրայ տնկուած ծառերը, տունկերը եւ խաղողի թուփերը պաշտօնէի արտօնութեամբ ըլլայ թէ ո՛չ, արտին ենթակայ չեն ըլլար, այլ տիրոջ ստացուածքը (միլք) կ'ըլլան։

Սակայն ինքնաբոյս ծառերը արտին ենթակայ են։

Առանց հողային պաշտօնէի (արազի մէմուրի) արտօնութեան՝ ոչ ոք իր արտին վրայ բնակութեան համար շէնք չի կրնար շինել, սակայն արտի եւ կենդանիներու յատուկ ախոռ, յարդանոց եւ ասոր նման շէնք մը կրնայ շինել։

Արտի մը վրայ թաղ մը հաստատելու համար՝ անպատճառ Կայսերական բարձ. Հրաման (Իրատէի Սէնիեէ) պէտք է ստանալ։

*

* *

ՊԵՏԱԿԱՆ ԱՐՏԵՐՈՒ ԾԱԽՈՒՄԸ

(Արազիի էմիրիէնին Ֆէրաղի)

Հողի մը տէր՝ իր հողը արազի մէրուրի *արտօնութեամբ թէ ըլլայ փոխարինութեամբ* (պէտէլ իլէ) *եւ թէ ըլլայ առանց փոխարինութեան* (մէճճանէն) *իր ուզած մարդուն կրնայ ծախել ։ Բայց առանց պաշտօնէի արտօնութեան տեղի ունեցած առուծախը վաւերական չ'ըլլար ։*

Նոյնպէս արտերու իրարու հետ եղած փոխանակութիւնը՝ (միւպատէլէ) *առանց պաշտօնէի արտօնութեան անվաւեր է ։*

Մարդ մը իր արտը ձրիապէս (մէճճանէն) *ծախելէն վերջ՝ այլ եւս գին պահանջելու իրաւունք չունենար . ինչպէս նաեւ ետ չի կրնար պահանջել ։*

Բայց եթէ գին մը որոշելով ծախած է , բայց վերջէն արժէքը ստացած չէ , այն պարագային կրնայ արժէքը պահանջել ։

Բաժնընկերով խառն եղած գետինի մը տէր՝ (հիսէի շայիէլի) *առանց իր ընկերի հաւանութեան՝ իր բաժինը ուրիշի չի կրնար ծախել ։ Եթէ ծախած է , իր բաժնընկեր մինչ հինգ տարի նոյն գետնին արժէքը վճարելով՝ գնողէն կրնայ ետ առնել . սակայն եթէ ժամանակին իրեն առաջարկած է , բայց նա մերժած է գնել , այն ատեն այլ եւս պահանջելու իրաւունք չունենար ։*

Գետինի մը՝ մէկ քանի անհաւասար բաժնընկերներ եղած ատեն , անոնցմէ մէկը եթէ իր բաժինը ծախէ , միւս ընկերներ ոչ թէ բաժնի համեմատութեամբ , այլ անձի հաւասարութեամբ կրնան գնել ։

Գետնի վրայի ծառերը եւ տունկերը ուրիշի մը եւ գետինը ուրիշ մէկու մը պատկանած միջոցին , գետնի

տէր առանց ծառերու եւ տունկի տիրոջ հաւանութիւն առնալու, իր գետինը չի կրնար ուրիշի մը ծախել, եթէ ծախէ, ծառերու տէր՝ մինչ 10 տարի կրնայ արժէքը վճարելով գետինը յետս կոչել։

Գիւղի մը սահմանի մէջ գտնուած գետին մը՝ օտար գիւղացիի մը ծախուած ատեն, եթէ նոյն արտի պատկանած գիւղէն արտի կարօտ մէկն ելլէ եւ այն արտը գնել ուզէ, անոր կը տրուի, միւս գիւղացիին չի տրուիր. իսկ եթէ ծախուած է, մինչ մէկ տարի կրնայ յետս կոչուիլ։

Գետինները ընդհանրապէս սահման յիշելով կը ծախուին, եթէ սահմանի հետ չափն ալ յիշուած է եւ ի վերջոյ սահմանին համապատասխանէ, բայց չափին չի համապատասխանէ, այս չափին կարեւորութիւն չըլլալով առուծախը չի կրնար ջնջուիլ.

Անչափահասներու (սաղիր), խենթերու (մէճնուն) եւ ցնորածներու (մաքուհ) հողերը չի կրնար ծախուիլ. սակայն անոնց ի նպաստ խնամակալներու միջոցաւ հողեր կրնայ գնուիլ։

Անչափահասներու հողերը թէ իրենց ապրուստին համար եւ թէ հանգուցեալէն մնացած պարտքին համար չի կրնար ծախուիլ. եթէ իրենց խնամակալներ ծախած են, այս առուծախը անվաւեր ըլլալով, որք՝ չափահասութեան տարիքին (15 տարիք) հասնելէն մինչ տաս տարի, կրնայ զայն յետս կոչել։

Բայց եթէ որբին եւ կամ խենթին ժառանգութիւն մնացած արտերու վրայ ծառ, տունկ եւ որթատունկ կայ, իրենց խնամակալներու միջոցաւ ծառեր եւ տունկեր կրնան ծախուիլ եւ ծառերուն հետեւելով արտն ալ կրնայ ծախուիլ։

*
* *

ԱՐՏԵՐՈՒ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹԻՒՆ

(Արազիի էմիրիէնին Ճէրաղի)

Պետական (արազի էմիրիեէ) *եւ վագըֆ հողերէն* (արազիի մեվգուֆէ) *մէկուն տէրը եթէ մեռնի, իրեն վրայ գտնուած հողերը մանչ եւ աղջիկ զաւակներուն հաւասար կը մնայ։ Բ. Եթէ յիշեալներ չկան, հանգուցելոյն մանչ եւ աղջիկ թոռներուն կը մնայ հաւասարապէս։ Գ. Եթէ յիշեալ ժառանգներ ալ չկան, հօր եւ մօր կը մնայ հաւասարապէս։ Դ. Եթէ անոնք ալ չկան, հօրէ մէկ եղբարց կը մնայ։ Ե. Եթէ անոնք ալ չկան հօրէ մէկ քոյրերուն կը մնայ։ Զ. Եթէ անոնք ալ չկան, մօրէ մէկ քոյրերուն կը մնայ։ Է. Եթէ անոնք ալ չկան; էրիկէն կնոջ եւ կնոջմէն էրկան կը մնայ. վերոյիշեալ ժառանգորդներէն առաջին կարգ ողջ եղած միջոցին երկրորդ կարգ, երկրորդ կարգ ողջ եղած միջոցին երրորդ կարգ եւ այսպէս յաջորդաբար ժառանգութիւն չեն կրնար ընդունիլ։*

Ժառանգորդներէն մէկը եթէ անյայտ եղած է, անոր բաժինը իւր ժառանգորդներուն կը տրուի. եւ եթէ մինչ երեք տարի ինքը երեւան ելլէ ետ կրնայ պահանջել։

*
* *

ԱՆԺԱՌԱՆԳ ՀՈՂԵՐԸ

(Արազիի էմրիեէնին մահլիւլարը)

Անժառանգ մեռնողի մը հողը Բարձ. Կառավարութիւն արժած գինով՝ նախ անդ արտի վրայ չէնք կամ ծառատունկ ունեցողին (հազզը թափու սահըպինէ) *կ'ա-*

առաջարկէ գնել։ Երկրորդ այդ արտին հետ կապակցեալ առնչութիւն ունեցողին (խալիդէ) կ'առաջարկէ։ Երրորդ գիւղի ժողովուրդէն արտի կարօտութիւն ունեցողին կ'առաջարկէ։ Չորրորդ զինուորական ծառայութիւններէ վերադարձողներուն կ'առաջարկէ։ Հինգերորդ եթէ վերոյիշեալ առաւելութեան իրաւունք ունեցող անձերէ եւ ոչ մին չըլլայ եւ կամ թէ չուզէ գնել, մահլիւլ կ'ըլլայ եւ այն ատեն աճուրդի հանելով ուզողներուն կը ծախէ։

Հողի մը տէր՝ առանց բանաւոր պատճառի մը, երբ երեք տարի արտը չը ցանէ եւ չըմշակէ, անոր տիրապետութեան իրաւունքէ կը զրկուի, եւ կառավարութիւն զայն անոր ձեռքէն առնելով՝ ուրիշներուն կը ծախէ. բացառութիւն ըլլալով՝ եթէ արտին տէրը անչափահաս (սաղիր), խենթ (մէճնուն) եւ ցնորած (մաթուհ) է, խընամակալ ունենան թէ ո՛չ, եւ կամ թէ արտը ջուր կոխած է եւ կամ թէ արտը տկարոյժ ըլլալուն պատճառաւ աւելի երկար ատեն հանգչեցնել պէտք ըլլայ, այն ատեն արտին տէր՝ տիրապետութենէ չի զրկուիր։

Հեռու երկիր գտնուող հողատէր մը՝ եթէ իր արտը մէկու մը չյանձնէ որ մշակէ, մինչ երեք տարի տիրապետութենէ կը զրկուի։

Պետական հողերու վրայ շինուած ջաղացք, ախոռ, դոմ եւ այլ շէնքեր փլչելէն եւ կամ թէ անոնց վրայ տնկուած ծառատունկներ չորնալէն եւ հետքերնին ջընջուելէն յետոյ, հողին տէր եթէ կրկին չը շինէ եւ կամ ծառ չը տնկէ, տիրապետութենէ կը զրկուի. բացառութիւն ըլլալով՝ եթէ այս գետիններ ժառանգութենէ մընացած են եւ ժառանգորդներ գետնին տուրքը չափունակ վճարած են, ցմիշտ անոր տէր կը մնան։

Ինչպէս նաեւ մարգագետիններու եւ արօտատեղի-

ներու տէրեր՝ եթէ մինչ երեք տարի չը տիրապետեն, ալ եւս տիրապետութիւն չեն կրնար ընել։

*
* *

ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ ՁԳՈՒԱԾ ՀՈՂԵՐ

(Արազիի մէթրուքէ)

Ժամանակաւ գիւղի մը եւ կամ քաղաքի մը ժողովրդեան պէտքին համար յատկացած անտառ մը, անոնց կը պատկանի, միայն այն ժողովուրդը կրնայ անկէ օգտուիլ։

Հասարակութեան յատկացած ճամբաներու վրայ՝ ո՛չ ոք շէնք շինելու եւ ծառ տնկելու իրաւունք չունի։

Սկիզբէն ի վեր գիւղերու համար յատկացուած մակաղատեղիները, արօտատեղիները, կալատեղիները, եւ այլ հրապարակները, եւ քաղաքի մէջ գտնուած հրապարակները (ճասսէ) *առեւտուրի տեղերը, դարձեալ անոնց պատկանելով, ոչ կ'առնուի, ոչ կը ծախուի եւ ոչ ալ մէկու մը կալուած կ'ըլլայ։*

Գիւղի մը յատկացած արօտատեղիին մէջ՝ միայն այն գիւղի ոչխարներ կարածեն, ուրիշ գիւղի մը ոչխարները չեն կրնար արածեցուիլ։

Գիւղի մը արօտատեղիները, երբ հազիւ թէ գիւղի կենդանիներուն կը բաւականանան, նոյն գիւղացիներէն ոմանք դուրսէն ստակով կամ առանց ստակի կենդանիներ չեն կրնար բերել արածեցնել։

*
* *

ԽՈՊԱՆ ԳԵՏԻՆՆԵՐ

(Արազիի մէվաթ)

Խոպան հողերը՝ սկիզբէն ի վեր ո՛չ ոքի յատկացած եւ այսօր տակաւին անտէր մնացած գետիններ, ապառաժներ, լեռներ եւ սարերն են, որոնք հասարակութեան պատկանելով՝ ամէն ոք անխտիր կերպով անոր քարէն, փայտէն, խոտէն եւ ջուրէն կրնայ գործածել, եւ արազի մէմուրի արտօնութեամբ արտի վերածելով կրնայ իւրացնել։

* * *

ՋԱՆԱՋԱՆՔ

Պետական գետիններու (արազիի էմիրիէ) մէկին մէջ գտնուած ոեւէ տեսակ հանք մը, բոլորովին կառավարութեան կը պատկանի. գետնի տէրը միայն արտին գինը պահանջելու իրաւունք ունի։

Խոպան գետիններու եւ հասարակութեան ձգուած տեղերու մէջ (արա՞զիի մէթրուքէսէ) գտնուած հանքերէն 1/5 պէյթիւլ մալին եւ մնացեալն ալ գտնողներուն կը պատկանի։

Միւս գետիններու մէջ գտնուած հանքերը՝ բացարձակապէս կալուածին տիրոջ կը պատկանի։

ԺԱՌԱՆԳՈՒԹԻՒՆԷ ԶՐԿՈՂ ՊԱՏՃԱՌՆԵՐԸ

Ով որ իր ազգականը սպաննէ, անկէ յաջորդելիք ժառանգութենէ կը զրկուի։

Իսլամի մը արտը ոչ Իսլամ ժառանգորդաց, եւ ոչ Իսլամի մը արտը Իսլամ ժառանգորդաց չ'անցնիր (ինթիգալ էթմէզ), ինչպէս նաեւ նպաստաւոր գինով մը նորէն գնելու իրաւունք չեն ունենար (հագգը թափու դալէպ էտէմէզլէր)։

Օսմ. հպատակի մը արտը յետ մահուան, իրեն ոչ Օսմ. հպատակ ժառանգորդներուն չի մնար եւ փոխադարձաբար, ինչպէս նաեւ հագգը թափու *չըլլար։*

Առանց Կայս. բարձր արտօնութիւնը ստանալու Օսմ. հպատակութիւն փոխողներու հողերը, յետ մահուան իրեն ոչ Օսմ. հպատակ ժառանգորդներուն չի մնար, մահլիւլ *կ'ըլլայ։ Իսկ եթէ Կայս. արտօնութեամբ հպատակութիւն փոխած է, իրեն ժառանգորդներուն կը մնայ. բայց պէտք է որ, անոր հպատակութեան մտած կառավարութիւնը Օսմ. երկրի մէջ հող գնելու* իսթիմլաք էմլագի *օրէնքը ընդունած ըլլայ։*

Մէկ մը՝ իր հողը մինչ ցմահ զինք պահելու եւ խնամելու պայմանաւ (Էօլիւնճէյէ տէյին պէսլէմէք շարթը իլէ)*, ուրիշի մը վրայ կրնայ դարձնել, բայց պէտք է որ այս պայմանը՝ կալուածագրի* (սէնէտ խագանի, թափու սէնէտի) *մէջ գրուի. եթէ չը գրուի եւ այս առթիւ ապագային դատ ծագի, դատը անլսելի կ'ըլլայ։ Եթէ հող առնող* (մէֆրուղունլէհ) *ըստ պայմանին հող տուողը* (Ֆարիղ) *պահէ եւ խնամէ, վերջէն հող տուողը իւր պայմանը դրժելով ետ չը կրնար կոչել. իսկ եթէ ըստ պայմանին չը խնամէ, կրնայ յետս կոչել։ Եթէ գետին ընդունող մեռնի խնդիրը ժառանգորդներուն կ'անցնի, եւ եթէ գետին տուողը մեռնի, այն գետինը բացարձակապէս պահող եւ խնամողին կը մնայ։*

Մեռնողին հողերը իր պարտքին համար չը ծախուիր, պահանջատէրերը անոր ուրիշ կալուած կամ ապրանքներուն կրնան դիմել. բայց ի կենդանութեան եղող պարտապանի մը պէտքէն աւելի եղած հողերը պարտքի փոխարէն կը ծախուին։

* * *

ԴՐԱՒ

ԴՐԱՒ, (պէյ իւլ վէֆա). — Հողի մը տէր փոխառնութիւն ընելու պէտք զգացած միջոցին, կրնայ յետս կոչելի վաճառումով (պէյ իւլ վէֆա սուրէթլէ), իւր հողը մէկու մը վրայ դարձնել եւ անկէ ստակ փոխ առնել։

Պէյ իւլ վէֆա կերպով գրաւ տրուած հողի մը տէրը՝ եթէ օրին իր պարտքը չը վճարէ, պահանջատէրը իրաւունք ունի ի Պոլիս Տէֆթէրխաքանի եւ ի գաւառս Թափուի տնօրէնութեան դիմել եւ զայն աճուրդի հանելով ծախել տալ։

Պէյ իւլ վէֆա կերպով գրաւ դրուած հողի մը տէր երբ մեռնի, հողը իր ժառանգորդաց կը մնայ, բայց անոնք մինչեւ որ հանգուցելոյն պարտքերը չը վճարեն, հողին տէր չեն կրնար ըլլալ. եթէ ժառանգորդներ չըլլան մահլիւլաթ զայն կը ծախէ եւ պարտքը վճարելէն վերջ մնացեալն կը իւրացնէ,

Պետական (արազիի էմիրիյէ) եւ վագըֆ հողերու առուծախին մէջ՝ եթէ առնող եւ ծախողին մէջ գնի եւ այլ մասին չափազանց խաբէութիւն (թաղրիր վէ ղապն ֆահիշ) տեղի ունեցեր է, խաբուող անձը՝ կրնայ դատարան դիմել եւ յետ հաստատութեան սոյն առուծախը ջնջել։

Պետական եւ վագըֆի վերապատկան հողերէն մէկին տէրը, իւր մահամերձ հիւանդութեան մէջ (մարազ մէվթինտէ), իւր հողը պաշտօնէից ներկայութեան կրնայ ուրիշին ծախել։

Սկիզբէն ի վեր վանքի մը (մանասթըր) յատկացած եւ կառավարութեան արձանագրութեանց մէջ վանքի

կալուած անունով արձանագրուած գետինները ուրիշի չեն կրնար ծախուիլ ։

Արտերու վրայ բերք գտնուած մոչոցին, անոր մօտեր կենդանի արածեցնելը արգիլուած է. հակառակ վարուող եթէ բերքի տիրոջ վնաս մը հասցնէ, այն վնասը տուժելու պարտաւոր է. բայց բերք վերցուելէն վերջ եթէ ժամանակներէ ի վեր հոն կենդանի արածեցընել սովորութիւն եղած է, ըստ սովորութեան կրնայ արածեցուիլ ։

Արտի մը բերք թէ ուր տեղ որ ալ կալ (խարման) *ըլլայ, անոր տասանորդը ցանուած գիւղի տասանորդ գանձող պաշտօնէին կը պատկանի ։ Ինչպէս նաեւ ուրիշ տասանորդները ։*

Ով որ կառավարութեան արտօնութեամբ ծովէն մաս մը տեղ լեցնէ, իր լեցուցած տեղը իրեն կը պատկանի. բայց արտօնութիւն ստանալէն մինչ երեք տարի եթէ չի լեցնէ, այն ատեն ուրիշին կը տրուի ։

Է

ԲԱՐԵՊԱՇՏԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԵԱՆՑ

ՎԵՐԱՊԱՏԿԱՆ ԿԱԼՈՒԱԾՆԵՐ

(Ագարարքը մեկնումէ հագընեցա)

ՎԱԳԸՖ, — *Բարեպաշտական հաստատութիւն մը հիմնող մէկը* (վագիֆ), *իւր հաստատութիւնը յարատեւ կանգուն պահելու համար հասոյթ մը ընծայելու նպատակաւ* (միւսագաֆաթ վէ միւսթէղըլլաթ օլմագ իւզրէ), *իւր այլ եւ այլ տեղ գտնուած* սըրֆ միլք *կալուածները յանուն Աստուծոյ իւր շինած հաստատութեան անուան կը յատկացնէ* (վագֆ էտէր), *եւ անոնց վրայ տարեկան տուրք մը* (իճարէ) *կը սահմանէ, որպէս զի յաջորդաբար զայն տիրապետողները շարունակ վճարեն նոյն հաստատութեան, որով այդ կալուածի* (զաբթ, ռէքէպէսի) *թէպէտեւ նոյն հաստատութեան կը պատկանի, բայց գործածութեան իրաւունքը՝ ժողովրդեան կը վերաբերի, եւ զայն տիրապետող եւ գործածողները վարձուոր տէրեր* (միւսթէճիրէն միւթէսարրըֆ) *կը համարուին։ Որոնք իրենց գործածութեան փոխարէն տարեկան* իճարէ *անուամբ տուրք մը կը վճարեն պատկանած վագֆին, եւ իրենց ուզած պարագային այդ գործածութեան իրաւունքը թէ դրամով եւ թէ առանց դրամի ուրիշի կրնան փոխանձօրէն ծախել* (Ֆէրաղ էթմէք)։

Բարեպաշտական հաստատութիւն մը հիմնող անձը՝ (վագիֆ) *նոյն հաստատութեան վերապատկան գործերը վարելու եւ հասոյթները մատակարարելու եւ վա-*

րիչ մարմնոյ (միւթէվէլի) եւայլ պաշտօնէից ընտրութեան, եւ նոյն հաստատութեան հասոյթ համարուող այլեւայլ կալուածներու առուծախի եւ ժառանգութեան եւ այլ խնդիրներու մասին ինչ պայման (շարթ) որ գրած է, անոր յաջորդներ անոր համեմատ վարուելու պարտաւոր են։

ՄԻՒԹԷՎԷԼԼԻ (վարիչ) այն պաշտօնէին կ'ըսուի, որ վագֆին գործերը կը վարէ եւ անոնց մատակարարութեան կը հսկէ։ Միւթէվէլլիութեան պաշտօնը նոյն հաստատութեան հիմնարկիչ (վագիֆ) որ տոհմին որ յատկացուցած է, այն տոհմէն կ'ընտրուի. իսկ եթէ այն տոհմէն այլեւս ոչ արու եւ ոչ ալ էգ ժառանգորդներ չմնան եւ կամ եղածները անբաւական ըլլան այդ պաշտօն վարելու, այն ատեն Էվգաֆի տեսչութեան կողմէ ուրիշ արժանաւորներ կ'ընտրուին։

ՃԱՊԻ (գանձիչ տրոց) վագըֆ հաստատութեանց վերապատկան կալուածոց իճարէներ եւ այլ հասոյթները գանձող պաշտօնէին կ'ըսուի։

ՂԱԼԼԷ, ՄԻՒՍԹԷՂԸԼԼԱԹ. — Բարեպաշտական հաստատութեանց պատկանող արդիւնքներուն եւ հասոյթներուն կ'ըսուի։

ՄԻՒՍԷԳԱՖԱԹ. — Վագըֆ գետիններու վրայ շինուած շէնքերուն կ'ըսուի։

ՖԷՐԱՂ ՊԻՒՎԷՖԱ (յետս կոչելի ծախում). — Մէկէ մը առնուած փոխառութեան փոխարէն իր վագըֆ կալուածը անոր քով գրաւ դնելուն կ'ըսուի։

ԳԱԹԻԷՆ ՖԷՐԱՂ (վճռական ծախում). — Մէկ մը իր վագֆ կալուածը առանց ոեւէ պայմանի վճռական կերպով մէկու մը ծախելուն կ'ըսուի։

ՄԷՃՃԱՆԷՆ ՖԷՐԱՂ (ճուէր). — վագըֆ կալուածի բուն տիրապետութիւնը վագֆին պատկանելով, զայն

տիրապետողի բացարձակ իրաւունք չըլլալուն պատճառաւ, զայն տիրապետող ուզած մարդուն նուէր (հիպէ) չը կրնար ընել։ Այլ միայն իր գործածութեան իրաւունքը՝ առանց փոխարինութեան մը ուրիշի կրնայ ձգել որուն մէճճանէն ֆէրաղ կ՚ըսուի։

ԻՍԹԻՊՏԱԼ (փոխանակում). — Վագըֆ կալուած մը միւթէվէլլիի արտօնութեամբ սըրֆ միլք կալուածի մը հետ փոխանակելուն կ՚ըսուի։

ԷՎԼԱՏԸ ՄԱՇՐՈՒԹԷ. — Զանազան միւթէվէլլիներու մահուամբ անոնց պաշտօնը մահլիւլ եղած եւ կամ ինչ ինչ պատճառներով գրաւուած վագըֆներ են, որոնց հսկողութիւնը եւ մատակարարութիւնը Էվգաֆ նէզարէթին կը պատկանի։

ՄԻՍԹԷՍՆԱ ՎԱԳԸՖ. — Էվգաֆ նէզարէթի տիրապետութեան ենթակայ չեղող եւ ինքնին կառավարուող վագըֆներուն կ՚ըսուի։

ԻՃԱՐԷԻ ՎԱՀԻՏԷԼՈՒ ՎԱԳԸՖ. — Բոլորովին վագֆին պատկանող եւ միւթէվէլլիներու միջոցաւ վարձու տըրուած կալուածներուն կ՚ըսուի։

ՄՈՒԳԱԹԱ. — Գետինը վագըֆ եղող բայց վրայի շէնքերը, ծառերը եւ որթատունկերը միլք եղող գետիններուն կ՚ըսուի. որուն գետինը իր վրայի շէնքին, ծառին եւ որթատունկին ենթակայ ըլլալով՝ (թապի օլուպ), սըրֆ միլքի օրէնքին կը հետեւի, եւ անոր օրինաց համեմատ ժառանգորդներու մէջ կը բաժնուի, որուն տէրերը տարեկան տուրք մը (թիճարէի զէմին) կը վճարեն պատկանած վագֆին։

ԻՃԱՐԷԻ ՄՈՒԱՃԷԼԷ. — Ո եւ է կալուած մը վագֆէն գնուած միջոցին անոր վճարուած արժէքին կ՚ըսուի։

ԻՃԱՐԷԻ ՄՈՒԷՃԷԼԼԷ. — Վագըֆ գետնի մը համար զայն վագֆ ընողի մը կողմէ կալուածագրին մէջ յիշ-

ուած քանակին համեմատ, ամէն տարի վաքֆին *տրուե-լիք գետնի վարձքին* (իճարէ) *կ'ըսուի։*

ԻՃԱՐԷԹԷՅՆԼՈՒ. — *Վերոյիշեալ թէ'* իճարէի մուաճէլէ *եւ թէ'* իճարէի 'մուէճճէլէ *պարունակող կալուած-ներուն կ'ըսուի։*

ԿԷՑԻԿ. — *Կալուածի մը մէջ շարունակ մնալու պայմանով, արհեստի մը գործածութեան համար յատ-կացուած շարժական եւ անշարժ գործիքներուն կ'ըսուի։ Օրինակ. — Հացագործին փուռը, սափրիչին գլուխ լուալու համար* ճըրճըլը, *Խոհարարին* օճախը, *եւայլն արհեստաւորներուն արհեստի գործածութեան համար գետնի վրայ հաստատուած գործիքները։*

Կէտիկը *երկու կերպ է.*

Ա. Միլք կէտիկ *որ զուտ* միլք *կալուածի մը պէս է եւ անոր օրինօք ժառանգորդաց վրայ կը բաժնուի։*

Բ. Վաքըֆ կէտիկ, *որ* վաքըֆ *կալուածներու օրէն-քին կը հետեւի եւ ժառանգորդաց մէջ անոր համեմատ կը բաժնուի։*

Ասոնց իւրաքանչիւրը դարձեալ երկու կերպ է.

Ա. Նիզամլու կէտիկ (*օրինաւոր* կէտիկ).

Բ. Աատի կէտիկ (*պարզ* կէտիկ)։

Ա. Նիզամլու կէտիկ. — *Երջանկայիշատակ Սուլ-թան Մահմուտ Խանի հաստատած* կէտիկներ *եւ մէյ մըն ալ Մէքքէի-Մէտինէի* (Հարէմէյն Մուհթէրէմէյնի) *յատ-կացուած* կէտիկներն *են, որոնց դէմ առարկութիւն չըն-դունուիր, իսկ ասոնցմէ զատ մնացեալ* կէտիկները *ա-ռարկութիւն կ'ընդունին։*

Արաբական 1277 *տարւոյ Զիլհիճճէ ամսոյն* 8*ին, շնորհուած Կայսր. Բարձ. հրաման մը, նոր* կէտիկ *մը հաստատել արգիլած է եւ դարձեալ* 1247 *թուականէն վերջ եղած* կէտիկները *ջնջած է. հետեւաբար* կէտիկի

տէրերու ձեռք, երբ յիշեալ Թուականէն վերջ Թուղթ մը գտնուի, այն ատեն անոր հին արձանագրութեան կը դիմուի. եթէ այս կետիկը *արաքական* 1247 *Թուականէն առաջ հաստատուած է ընդունելի է, ապա թէ ոչ անընդունելի է ։*

ՄԻԼՔ. — *Վրան* կետիկ *գտնուած գետնին կ'ըսուի ։ Այս գետինը* վագֆ *ըլլայ թէ ո՛չ, քանի որ վրան* կետիկ *մը կը կրէ* միլք *կ'անուանուի ։*

Միլք *գետինը, իր վրայ գտնուած* կետիկին *ենթակայ ըլլալով,* կետիկը *աւելի յարգի է. միայն թէ* կետիկին *տէրերը* միլք *գետնի տիրոջ,* միլք ֆիրաղը *անուամբ տարեկան մասնաւոր վարձք մը վճարելու պարտաւոր են ։*

Չմոռնանք ըսել որ, շատ անգամ կետիկը *ուրիշ անձի մը եւ* միլքը *ուրիշ անձի մը կրնայ պատկանիլ, ինչպէս նաեւ մէկը ուրիշ* վագֆի, *եւ միւսն ալ տարբեր* վագֆի *կրնան պատկանիլ ։*

Կետիկներէն *ոմանք, արաբական* 1277 *Թուականէն առաջ տէրերու կողմէ ո եւ է* վագֆի *մը նուիրուած եւ* վագֆ *եղած են, եւ ոմանք ալ տէրերու ձեռք մնացած են ։*

*
* *

ՎԱԳՖ ԿԱԼՈՒԱԾՆԵՐՈՒ ԾԱԽՈՒՄ ԵՒ ԺԱՌԱՆԳՈՒՄ

(Ագարաթը մէվգուֆէնին ֆէրաղ վէ ինթիգալի)

Ինչպէս որ առաջին բաժնի մէջ խօսեցանք, վագըֆ *կալուածներու տէրերը՝ յաչս* վագֆին *վարձուոր տէրեր* (միւսթէղիլէն միւթէսարրիֆ) *կը համարուին ։ Վանզի կալուածը* (զաթէն, րըգըպէթէն) *էապէս* վագֆին *կը պատկանի, իսկ անոր գործածութեան իրաւունքն է որ միայն ժողովրդեան ձգուած է ։*

Իւրաքանչիւր ոք իր կալուածը ուզած անձին փոխարինութեամբ (պէտէլէն) *եւ կամ առանց փոխարինութեան* (մէճճանէն) *կրնայ ծախել։*

*
* *

ԺԱՌԱՆԳՈՒԹԻՒՆ

Վազֆ *կալուածի մը ժառանգութիւնը, մեռնող հօր եւ մօրմէն հաւասարապէս իրենց մանչ եւ աղջիկ զաւակներուն կ'անցնի* (ինթիգալ էտէր)։

Իսկ եթէ մեռնողը զաւակ չունենայ, կառավարութեան կ'անցնի։ Եւ եթէ տէրը թէվսիի ինթիգալ (*ընդարձակում ժառանգութեան*) *ընել տուած է.*

Ա. Իր մանչ եւ աղջիկ զաւակներուն կը մնայ հաւասարապէս. այսինքն կէսը մանչուն եւ կէսը աղջկան։ Եթէ մեռնողը զաւակ չունենայ,

Բ. Իրեն մանչ եւ աղջիկ թոռներուն կը մնայ հաւասարապէս։ Թէ որ մեռնողին զաւակներէն մէկը՝ հօրմէն առաջ մեռած եւ զաւակներ ձգած ըլլայ, այս զաւակները իրենց պապին կամ մամին ձգած ժառանգութեան մէջ, մեռնողի բուն զաւակներուն հետ, այսինքն հօրեղբայրներուն հետ, անխտիր կերպով մասնակից կ'ըլլան։ Զորօրինակ, եթէ մեռնող մը, մանչ եւ աղջիկ զաւակներ ձգելէ յետոյ, իրմէ առաջ մեռած զաւակ մըն ալ ունենայ, եւ անոր մանչ եւ աղջիկ զաւակներ գտնուին, այն կալուածը երեք բաժնի կը վերածուի, երկուքը մեռնողին զաւակներուն կը տրուի, իսկ միւս մէկ բաժինն ալ մեռնող զաւակին տղաքներուն (թոռներուն) կը տրուի, որով երկու թոռներ այս մէկ բաժինը առնելով իրենց մէջ հաւասարապէս կը բաժնեն. եթէ մեռնողին զաւակները եւ թոռները վերոյիշեալ օրինակէն աւելի ըլլան, նոյն համեմատութեամբ կը բաժնուի։

Գ. Եթէ մեռնողին աղջիկ կամ մանչ թոռներ չըլլան, մեռնողին հօր եւ մօր կը մնայ հաւասարապէս։ Թէ որ միայն հայր ունենայ, բոլորովին հօր կը մնայ, իսկ եթէ մինակ մայր ունենայ, բոլորովին մօրը կը մնայ։

Մեռնողին հօր եւ մօր հետ, եթէ կին կամ էրիկ մըն ալ գտնուի, այն ատեն կալուածին $^1/_4$ մասը կնոջ կամ էրկան կը հանուի, եւ ապա մնացեալ մասը հօր եւ մօրը կը տրուի։

Դ. Եթէ մեռնողը հայր եւ մայր չունենայ, հարազատ քոյր եւ եղբօր կը մնայ։

Ե. Եթէ հարազատ քոյր եւ եղբայր չունենայ, հօր կողմէն քրոջ եւ եւ եղբօր կը մնայ։

Զ. Եթէ հօր կողմէ քոյր կամ եղբայր չունենայ, մօր կողմէ քրոջ եւ եղբօր կը մնայ։

Այս կարգի մէջ, եթէ մեռնողը էրիկ կամ կին ձըգած ըլլայ, $^1/_4$ մասը էրիկ կամ կնոջ կը տրուի։

Է. Եթէ մեռնողին մօր կողմէ քոյր կամ եղբայր չըլլայ, էրիկէն կնոջ եւ կնոջմէն էրկան կը մնայ։

Պէտք է գիտնալ որ ժառանգորդներէն առաջին աստիճանը ողջ եղած ատեն՝ երկրորդ աստիճանին, եւ երկրորդը ողջ եղած ատեն՝ երրորդին եւ այսպէս յաջորդաբար ժառանգութիւն չի մնար։ Եթէ վերոյիշեալ ժառանգորդներէն եւ ոչ մէկը գտնուի, այն ատեն մահլիւլ կ'ըլլայ։

*
* *

ԺԱՌԱՆԳՈՒԹԵԱՆ ԱՐԳԵԼՔՆԵՐԸ

(Մէվանիի իրթիզալ)

Իսլամ մեռնողի մը կալուածը, իրեն ոչ-իսլամ ժառանգորդներուն եւ փոխադարձաբար ոչ-իսլամ մեռնողի

մը կալուածը Իսլամ ժառանգորդաց ժառանգութիւն չի մնար ։ Սակայն ոչ-իսլամներու մէջ խտրութիւն չըլլալով՝ քրիստոնեայէ մը քրիստոնեայի, եւ նոյնպէս հրէայէ քրիստոնեայի եւ փոխադարձաբար իրարու ժառանգութիւն կ՚անցնի ։

Օսմանեան հպատակի մը կալուածը ոչ Օսմանեան հպատակ ժառանգորդներուն, ինչպէս նաեւ ոչ-Օսմանեան հպատակի մը կալուածը Օսմանեան հպատակ ժառանգորդներու չ՚անցնիր ։

Եթէ մէկը՝ առանց Օսմանեան կառավարութենէն արտօնութիւն ստանալու, օտար հպատակութիւն ընդունած է, իր կալուածը յետ մահուան ժառանգորդներուն չ՚անցնիր, մահլիւլ կ՚ըլլայ. իսկ եթէ Օսմանեան կառավարութեան արտօնութեամբ հպատակութիւն փոխած է, եւ հպատակութեան մտած օտար կառավարութիւնը, Օսմանեան երկրի մէջ օտարներուն հող գնելու (թսթիմլաքը էմլաք Նիզամնամէսի) օրէնքը ընդունած է, այն ատեն իր զաւակներուն կը մնայ եւ մահլիւլ չ՚ըլլար ։

Եթէ մէկը իրեն ժառանգութիւն ձգողը (մուրիս) սպաննէ, անոր ժառանգութենէն կը զրկուի ։ Երբ ժառանգորդներէն մէկը կամ այլակրօն կամ օտարահպատակ եւ կամ սպաննիչ ըլլալուն պատճառաւ ժառանգութենէ զրկուի, անոր մասը, եթէ ուրիշ ժառանգորդներ կան անոնց վրայ կը բաժնուի, իսկ եթէ չկան մահլիւլ կ՚ըլլայ ։

*

* *

ՎԱՃՌԱԿԱՆ ԾԱԽՈՒՄ

(Ֆէրաղը գաթի)

Վագֆ *կալուածի մը ծախումը* (Ֆէրաղ) *վաւերական ըլլալուն համար, պէտք է որ նոյն* վագֆին միւթեվէլլին *ալ համաձայն եւ Բ. Դրան մէջ* բագրիր *եղած ըլլայ, ապա թէ ոչ անվաւեր կ'ըլլայ։*

Առանց ատոնց արտօնութեան՝ տեղի ունեցած առուծախը անվաւեր ըլլալով, վերջէն՝ ծախողը կրնայ զայն յետս կոչել։

Գնող (մէֆրուղունլէյհ) *եւ ծախող* (Ֆարիղ), *եթէ նախ քան զծախումն երկուստեք գրաւորապէս պայմանած ըլլան թէ «ծախողը երբ այս ստակը վճարէ կալուածը կրկին ետ պահանջելու իրաւունք ունենայ.» եւ կամ թէ «այդ կալուածը փոխանուամբ* (մուազա'աթէն) *իմ վրաս դարձած է, իրեն ուզած ատեն ետ դարձնելու պարտաւոր եմ։» Այս պայմանը ընդունելի է, եւ գնողը իր պայմանին համեմատ ետ դարձնելու պարտաւոր է։ Իսկ եթէ ծախելէն վերջ այդ պայմանը տեղի ունեցեր է, այն ատեն այդ պայմանը անընդունելի է։*

Երկու տարբեր վագֆ *կալուածներու տէրերը* միւթեվէլլիներու *համաձայնութեամբ եւ կառավարութեան միջոցաւ կրնան կալուածնին իրարու հետ փոխանակել։*

Մէկը իր կալուածը երբ գրաւորապէս ծախէ եւ նոյն իսկ ստակն ալ առնէ, դեռ պաշտօնապէս բագրիր *չտուած կրնայ առուծախը դրժել. գնողը այդ թուղթին յենլով չի կրնար անիկա ծախելու պարտաւորեցնել, այլ միայն ծախողէն իր տուած ստակը կրնայ ետ պահանջել։*

*
* *

ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ ԾԱԽՈՒՄ

(Թէրաղը մարազ հագգընտա)

Վագըֆ *կալուածի մը տէրը իր հիւանդութեան մէջ, իր կալուածը* միւթէվէլլիի *եւ կառավարութեան միջոցաւ եթէ ծախէ, կը նայուի, եթէ յետ մահուան ժառանգորդներ ունի, ծախածը վաւերական կը սեպուի, իսկ եթէ ժառանգորդներ չունի, անվաւեր կը նկատուի. հետեւաբար* մահլիւլին *կը մնայ, եւ գնողը իր տուած ստակը մեռեալին միւս ապրանքներէն* (բէրէֆէսէն) *պահանջելու իրաւունք կ'ունենայ:*

*

* *

ԽՆԱՄԱԿԱԼՆԵՐՈՒՆ ԸՐԱԾ ԱՌՈՒԾԱԽԸ

(Վէլի վէ վասինին ճէրաղ վէ բէճէրուղի հագգընտա)

Անչափահաս որբի (սաղիր), *յիմարի* (մէճնուն), *ցնորածի* (մաթուհ), *պատկանած կալուածը բնաւ կարելի չէ ծախել. իսկ երբ մնալով փլչելու, եւ վնասուելու ենթակայ ըլլայ կամ թէ անոնց ապրուստի եւ կալուածներու նորոգութեան համար ստակի պէտք ըլլայ, այն ատեն խնամակալը դատաւորի* (հաքիմ) *եւ* միւթէվէլլիի *արտօնութեամբ եւ կառավարութեան միջոցաւ կրնայ ծախել. ապա թէ ո՛չ ինքնագլուխ չի կրնար ծախել. իսկ եթէ ծախած է, որբը մեծնալէն մինչ տասը տարի ետքը, կրնայ զայն յետս պահանջել: Սակայն խնամակալները ի նպաստ անոնց կալուած կրնան գնել:*

Նոյնպէս խնամակալներ որբի մը, յիմարի մը, ցնորածի մը կալուածը առանց դատաւորի արտօնութեան

իրենց անձնական դրամով չեն կրնար նորոգել, եւ եթէ նորոգեն, որբը մեծնալէն վերջ տեղի ունեցած ծախսը ուզէ կ՚ընդունի, չուզէ չ՚ընդունիր. եւ երբ չընդունի, խնամակալը՝ օրէնքով անկէ չի կրնար պահանջել. բայց երբ դատաւորի արտօնութեամբ ծախսած է կրնայ պահանջել: Այսպէս է նաեւ խենթերու եւ ցնորամիտներու համար:

Խնամակալներ իրենց խնամեալներու կալուածները իրենց համար ծախու չեն կրնար առնել:

*
* *

ՊԱՅՄԱՆՈՎ ԾԱԽՈՒՄ

(Շարթլը Ֆերաղ)

Միւթեվէլլիի *հաւանութեամբ եւ կառավարութեան վաւերացմամբ տեղի ունեցած պայմանաւ ծախումը* **(շարթլը Ֆերաղ)** *ընդունելի է. իսկ առանց անոնց, սոսկ գնողի եւ առնողի մէջ կատարուած պայմանները անընդունելի են:*

Գնող եւ ծախողի մէջ, ցմահ պահել ու խնամելու պայմանով՝ տեղի ունեցած առուծախը ընդունելի է. բայց պէտք է որ այս պայմանը կալուածագրի **(սէ-նէտ խաքանի, եալնըզ թափու սէնէտի)** *մէջ արձանագրել տրուի: Իսկ եթէ արձանագրել չտրուի, այս առթիւ ծագած դատը անլսելի է: Ցմահ պահելու եւ խնամելու պայմանով ծախուած կալուածը՝ ի վերջոյ ծախողը* **(Ֆարիղ)** *ըստ կամս ետ չի կրնար պահանջել. բայց եթէ առնողը* **(մէֆրուղըլէյհ)** *ըստ պայմանին զայն չպահէ, ծախողը կրնայ դատարանին դիմել եւ իրեն չխնամուիլը հաստատելէն ետքը ետ առնել:*

Մարդ մը երբ իր գնած կալուածին մէջ պակասութիւն մը (այիպ) նշմարէ, ազատ է (մուխայէր տըր) ընդունելու կամ ետ դարձնելու։

Մէկը առանց կալուած մը տեսնալու կրնայ գնել, տեսած միջոցին ուզէ կ՚ընդունի, չուզէ կը մերժէ։

Վագֆ կալուածի մը ծախող, եթէ առանց գիտութեան չափազանց պակաս գնով ծախած ըլլայ, վերջէն այս կէտը փաստ բռնելով յետս կոչում չի կրնար ընել, բայց եթէ գնողի յատկապէս յերիւրած խաբեպատիր միջոցներէն խաբուելով պակաս գինով ծախած է, այն պարագային յետս կրնայ պահանջել։

*

* *

ԾԱԽՈՒԱԾ ԿԱԼՈՒԱԾԻ ԳԻՆԻ ԵՒ ՆՈՐ ՏԷՐԵՐՈՒ ՄԱՍԻՆ

(Պէտէլը Ճէրաղ վէ իսթիհգագ հագքընտա)

Անձ մը եթէ իր վագըֆ կալուածը սա չափ ղուրուշ արժողութեամբ ուրիշի մը ծախէ, եւ արժէքը չառած, սակ գնողին պատուոյն վստահելով միւթեվէլլիի եւ Կառավարութեան պաշտօնէի ներկայութեան «արժէքը առի» ըսելով թագրիր եւ Ֆէրաղ ընէ, բայց վերջէն չկարենայ անոր արժէքը առնալ, կրնայ գնողի վրայ դատ բանալով արժէքը պահանջել. եւ եթէ ինքը մեռնի, իր ժառանգորդները կրնան զայն պահանջել։

Ցանիրաւի գրաւուած եւ կամ սուտ միջոցներով իւրացուցուած կալուած մը, ուրիշի մը ծախուելէն վերջ, եթէ բուն տէրը (միւսթահագ) երեւան ելլէ, եւ կարենայ իր բուն տէր ըլլալը հաստատել, կրնայ զայն ետ պահանջել։

*

* *

ԲԱԺԱՆՈՒՄ ԵՒ ՓՈՓԱԽԱԿԻ ԳՈՐԾԱԾՈՒՄ

(Թագսիմ վէ մուհաֆիյէ հազըրնամա)

Վագֆ *կալուածի մը բաժնընկերներէն մէկը, եթէ դատաւորէն բաժանում* (թագսիմ) *խնդրէ. դատաւորը կը նայի թէ կալուածը մե՞ծ է եւ կրնա՞յ բաժնուիլ* (գապիլ թագսիմ իսէ), *եւ այս բաժանումը* վագֆին *վնաս չի բերեր. այսինքն անոնցմէ ամենափոքր մասը բանի մը կրնայ ծառայել, այն պարագային կը բաժնէ. իսկ եթէ ո՛չ չի բաժներ։*

Բաժանման գործողութեան ատեն՝ նոյն վագֆին միւթեվէլլիին *ներկայութիւնն ալ անհրաժեշտ է, առանց անոր ներկայութեան եղած բաժանումը անվաւեր է։*

Բաժնընկերներով խառն եղած (հիսսէի շայիէէ իլէ) *բաժանելի* (գապիլ թագսիմ) *կալուած մը, բաժնընկերներէն մէկը երբ բաժանում խնդրէ, միւս ընկերները ատոր չեն կրնար հակառակիլ։ Եթէ հակառակին դատաւորը անոնց բացակայութեան փոխանորդներ դնելով զայն կը բաժնէ, ինչպէս նաեւ անչափահասներու, յիմարներու եւ ցնորածներու կալուածները անոնց խնամակալներու ներկայութեան կը բաժնէ։*

Վագըֆ *գետնի վրայ գտնուող* կէտիկ *մը չի բաժնուիր։*

Վագըֆ *կալուածի բաժանման մէջ, եթէ ընկերներէն մէկը խաբուի* (մաղպուն օլուրսա), *կրնայ կատարուած բաժանումը ջնջելով նորոգ բաժանում պահանջել, բայց եթէ բաժնելէ յետոյ իւրաքանչիւր բաժնի տէր, իր բաժինը ընդունելով տիրապետէ* (թասարրուֆ էտէրսէ), *այլեւս չի կրնար մերժել։*

Բաժանելի տուն մը երկուքի բաժնել հարկ եղած

միջոցին, երբ մէկ մասը միւսէն աւելի արժէ, զայն հաւասարեցնելու համար, բաժնընկերներ համաձայնելով գումար մը կը դնեն պակաս արժող մասին վրայ. բայց եթէ իրենք չհամաձայնին, դատաւորը բանի կերպով չի կրնար զայն բաժնել։

Ընկերներէն ոմանք բաժանում (**թագսիմ**) *եւ ոմանք ալ փոփոխակի գործածութիւն* (**մուհայիէ**) *ուզած պարագային, եթէ կալուածը բաժանելի է, դատաւորը զայն կը բաժնէ. իսկ եթէ բաժանելի չէ, փոփոխակի գործածութեան վճիռ կու տայ։*

Մուհայիէէն *առաջ ընկերի մը յանիրաւի ժամանակամիջոցը՝* **մուհայիէէն** *վերջ վիճակելիք բաժնի դիմաց չի կրնար սեպուիլ, այսինքն բաժնընկեր մը* **մուհայիէն** *առաջ,. որչափ ժամանակ որ գործածէ, միւս ընկերն ալ «անոր փոխարէն նոյնքան ատեն ալ ես պէտք է որ գործածեմ» ըսելու իրաւունք չունի։* **Մուհայիէ**՝ *բաժնի համեմատ քուէ ձգելով կ'ըլլայ. զորօրինակ, ենթադրենք թէ կալուած մը ութ մասէ բաղկանայ եւ անհաւասար մասերով երեք հոգիի պատկանի, ամէն մէկ մասի համար մէկ տարին շրջան համարելով՝ իւրաքանչիւրին իր ունեցած մասին չափ այնքան տարի գործածելու իրաւունք կը տրուի եւ ասոնցմէ որի՞ն առաջ կամ վերջ սկսիլը վիճակ ձգելով կ'որոշուի։* **Մուհայէի** *գործողութեան մէջ ալ* **միւթէվէլլի** *ներկայութիւնը անհրաժեշտ է։*

Վագֆ *կալուածի մը տէրը,* **միւթէվէլլիի** *արտօնութեամբ՝ կրնայ իր կալուածէն մաս մը առանց զատելու ուրիշի ծախել, վերջէն այս մասը երբ վերոյիշեալ պայմաններու համեմատ կարելի ըլլայ բաժնել եւ պէտքի մը ծառայեցնել այն պարագային կը բաժնուի, ապա թէ ոչ չի բաժնուիր։*

ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԵԱՄԲ ՍԵՓՀԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԻՐԱՒՈՒՆՔՆԵՐ

(Միւշթէրէքէն թէսարրուֆ հաքքընտա)

Բաժնընկերներէն մէկը, միւս ընկերին «կամ իմ բաժինս առ կամ քու բաժինդ ինծի ծախէ» ըսելու իրաւունք չունի։

Բաժնընկերներէն մէկը առանց իր ընկերոջ հաւանութիւնը ստանալու, իր բաժինը կրնայ ուրիշի մը ծախել, միւս բաժնընկերներ դրացիութեան իրաւունք (շու-ֆ'ա տաւասի) *պահանջելու իրաւունք չունին։ Բայց եթէ բաժընկերներէն մէկը՝ առանց ժառանգի մեռնելուն պատճառաւ, անոր կալուածը* մահլիւլի *երթայ —* մահլիւլաթէն *աճուրդի հանուելով կը ծախուի —, այն ատեն անոր բաժնընկերները յանգած ամենավերջի գինը վճարելով առնելու իրաւունք ունին։*

Բաժնընկերներէն մէկը առանց միւս ընկերոջ հաւանութիւնը ստանալու՝ եթէ կալուածի նորոգութեան ծախս մը ընէ, միւս ընկերէն պահանջելու իրաւունք չունենար. իսկ եթէ անոնց հաւանութեամբ ըրած է պահանջելու իրաւունք կ'ունենայ։

Բաժնընկերով խառն (հիսսէի շայիէ) *եղած* վագֆ *կալուած մը, եթէ նորոգութեան կարօտի, եւ ընկերներէն մէկը ատոր դժկամակի, միւս ընկերը կրնայ դատարանին դիմել իր բաժնընկերը դատի կոչելով ծախսին մասնակցել տալ. բայց պայմանաւ որ տեղի ունենալիք ծախսը նախապէս ինք հոգայ եւ ապա չէնքը վարձու տալով անոր ապագայ վարձքերէն գանձէ։ Այն ատեն դատաւորը նորոգութեան հրաման կուտայ, ապա թէ ո՛չ դատաւորը միւս ընկերոջ չի կրնար պարտաւորեցնել որ ծախսին մասնակցի։*

* * *

ՑԵՑՍ ԿՈՉՆԵԼԻ ԾԱԽՈՒՄ ԿԱՄ ԳՐԱՒ

(Պէյըպիլվէֆա)

Մարդ մը ստակի պէտք ունեցած ատեն՝ իր վագֆ *կալուածը* միւքէվկէլլիֆ *արտօնութեամբ եւ Կառավարութեան միջոցաւ, կրնայ* վէֆայէն ֆէրաղի *կերպով մէկու մը քով գրաւ դնելով փոխառութիւն ընել։*

Բաժնընկերներուն խառն կալուածի մը մէջ գտնուած անբաժան մասը՝ (հըսսէի շայիէ) *գրաւ կրնայ դրուիլ, ինչպէս նաեւ անհատ մը իր* վագֆ *կալուածէն մաս մը որոշելով՝ այդ մասը բաժանելի ըլլայ թէ ո՛չ կրնայ գրաւ դնել։*

Վարձու տրուած կալուած մըն ալ գրաւ կրնայ դրուիլ։

Գրաւ դնողը՝ մինչեւ որ իր պարտքը չվճարէ, գրաւը չի կրնար ազատել, ինչպէս նաեւ անոր մահուանէն ետք իր ժառանգորդները մինչեւ որ հանգուցեալոյն պարտքը չի վճարեն անոր կալուածին տէր չեն կրնար ըլլալ։ Մեռնողը եթէ ժառանգորդ չունենայ, ձգած կալուածը մահլիւլ *կ՚ըլլայ. իսկ* մահլիւլաթը *այդ կալուածին առթիւ հանգուցեալոյն գրաւով եղած պարտքը վճարելու պարտաւոր չէ, պահանջատէրը եթէ մեռնողին ուրիշ ապրանք* (քէրէֆէ) *գտնէ անկէ կրնայ պահանջել, ապա թէ ոչ հանգուցեալոյն ձգած* վագֆ *կալուածէն չի կրնար պահանջել։ Բայց եթէ մեռնողը իր կալուածը նախապէս* քէվսիի ինթիգալ *(ընդարձակումն իրաւանց) ըրած է, յետ մահուան եթէ բնաւ ժառանգորդ չունենայ, այն ատեն* մահլիւլաթը *այդ կալուածը կը ծախէ, նախ ննջեցելոյն գրաւով եղած պարտքը կուտայ եւ ապա մնացեալին կը տիրապետէ։*

Գրաւ դրուած (վէֆաէն ֆէրաղ) վագըֆ կալուած մը երբ հրդեհէ մը այրի, պահանջատիրոջ առնելիքը չի կորսուիր, միշտ պահանջելի կը մնայ, եւ եթէ չէնքը ապահովագրութեան դրուած է, ապահովագրութենէն առնուած գումարէն իրեն պահանջը կրնայ առնել։

Գրաւ դրուած կալուածի մը վարձքերը, գրաւ դնող կալուածատիրոջ կը պատկանի, ինչպէս նաեւ միւս տուրքերն ու ծախսերը։

Գրաւ առնող անձը, որ է ստակ փոխ տուողը (մէֆրուղունլէյհ), երբ առանց մերձաւոր ժառանգորդի մեռնի, տրուած ստակը մահլիւլի չ'երթար, այլ հեռաւոր ժառանգորդներուն կը յաջորդուի։

*
* *

ԾԱԽԵԼՈՒ ՓՈԽԱՆՈՐԴՈՒԹԻՒՆ

(Ֆէրաղա վէքեալէթ)

Կալուած մը ծախելու համար փոխանորդ եղող անձը, այն կալուածը ընթացիկ եւ կամ թէ որոշեալ գինէն պակաս չի կրնար ծախել իր ազգականներուն։

Մէկը գրաւ դրած իր կալուածին համար երբ փոխանորդ (վէքիլ տէվրի) կարգէ եւ ըսէ թէ «օրէն թէ որ ստակ չվճարեմ, իմ կալուածս ծախէ եւ պարտքս վճարէ», այս պարագային փոխանորդը օրէն զայն կրնայ ծախել, ինչպէս նաեւ պահանջատէրը այդ գրաւը ծախելու կրնայ պարտաւորեցնել փոխանորդը, այս կերպ (վէքիլ տէվրի) փոխանորդ մը ոեւէ կողմէ պաշտօնանկ չի կրնար ըլլալ։

*
* *

ԶԱՆԱԶԱՆՔ

(Մէտաիլ շէրրա)

Ինչպէս որ նախորդ մասերու մէջ յիշեցինք, վագըֆ *կալուածները էապէս* (զաթէն, րէգըպէթէն) վագըֆ*ին պատկանելով, անոր տէրերը իբրեւ վարձակալ՝* (միւսթէճիր) *միայն անոր արդիւնքէն* (մէնֆաաթընտան) *օգտուելու իրաւունք ունին. հետեւաբար մէկը եթէ* վագըֆ *կալուածի շէնքը քակէ, կազմածոները* (էնգազը) *ծախէ եւ կամ ոչնչացնէ,* վագֆի*՝* միւթէվէլլիի*ն անոր գինը տուժել կ'ուտայ:*

Մէկը՝ վագըֆ *կալուածի մը հին ձեւը եւ վիճակը նորի փոխել ուզուած պարագային, այդ փոփոխութիւնը երբ աւելի արդիւնաւոր ըլլալու հաւանականութիւն ունենայ կրնայ փոխուիլ. ապա թէ ո՛չ չի կրնար փոխուիլ. այսինքն տուն մը բաղնիքի վերածել եւ կամ բաղնիքը տան:*

Իճարէթէյն վագըֆ *դետնի մը տէր* (արսա սահիպի) միւթէվէլլիի *արտօնութեամբ եւ իր դրամով այն դետնին վրայ նորոգ շէնք կրնայ շինել. եթէ առանց* միւթէվէլլիի *արտօնութեան շէնք շինել ձեռնարկէ,* միւթէվէլլին *զայն կրնայ արգիլել, բայց երբ շինէր լմնցուցեր է, այն պարագային* միւթէվէլլին *կը նայի որ, եթէ այդ շէնքը քակելը դետնին վնաս չի պատճառեր* (արսայա զիյան կէթիրմէզ իսէ) *զայն քակել եւ կազմածոները վերցնել կու տայ: Իսկ եթէ վնաս պատճառէ, շէնքի արժէքը վճարելով* վագֆի*ն համար կը գնէ: Այս պարագային, եթէ դետնի կալուածագրին մէջ «ինչ շէնք որ շինուի* վագըֆ*ին նուիրեալ ըլլայ»* (հէր նէ պինա վէ ինշա էտէրսէ պէրրուհիւլ վագֆ օլմագ իւզրէ) *պայմանը գրուած ըլլայ, այս պայմանին կարեւորութիւն չի մնար:*

ԻՃԱՐԷԻ ՎԱՀԻՏԷԼՈՒ ԿԱԼՈՒԱԾՆԵՐ

Իճարէի վահիտէլու կալուածը վագֆին պատկանելով, անոր միւթէվէլլին զայն վարձու կուտայ եւ վարձքը կը ստանայ, որուն վարձկալը՝ կենդանութեան ինք եւ յետ մահուան ժառանգորդները տէր չեն կրնար ըլլալ, միւթէվէլլին զայն ուրիշի մը վարձու տուած միջոցին՝ մէջի վարձկալը «ես առաւելութեան իրաւունք ունիմ» ըսելու իրաւունք չունի։

* * *

ՄՈՒԳԱԹԱԼՈՒ ԿԱԼՈՒԱԾՆԵՐ

Մուգաթալու կալուածներու գետինը (արսա)՝ վագըֆ, իսկ վրայի շէնքը, ծառատունկը եւ որթատունկը՝ միլք եղած կալուածներն են. բայց շատ անգամ այդ շէնքին եւ ծառերու տէրեր, զանոնք միեւնոյն եւ կամ տարբեր վագըֆի մը նուիրած ըլլալուն պատճառաւ անոնք ալ վագըֆ եղած կ'ըլլան։

Մուգաթալու գետին մը՝ իր վրայ գտնուած միլք շէնքին եւ ծառատունկերուն ենթակայ (թապի) է. այսինքն այն շէնքը, ծառատունկ եւ որթետունկը որուն որ պատկանի, նոյն գետինն ալ այն մարդուն կը պատկանի. եւ եթէ այդ շէնքի, տունկի եւ ծառերուն տէրը զայն ուրիշի մը ծախէ, գետինն ալ անուղղակի կերպով անոր հետ ծախած կ'ըլլայ. հետեւաբար այն գետինը նորէն միւթէվէլլիէն արտօնութիւն խնդրելով գնողին վրայ դարձնելու պէտք չի մնար։ Բայց եթէ կալուածատէր՝ մինակ գետինը ծախէ, վրայի շէնքը, ծառերը եւ որթատունկը միասին չծախէ, այն ատեն միայն գետինը ծախուած կ'ըլլայ. այս պարագային միւ-

թէվէլլիի արտօնութիւն պէտք է. իսկ եթէ մինակ շէնքերը, ծառատունկերը եւ որթատունկերը ծախէ՝ գետինը միայն չծախէ, այն ատեն միւթէվէլլիի արտօնութեան պէտք չի մնար, զոր այն պարագային գետինը իրեն, իսկ վրայի շէնքը եւ ծառատունկերը՝ ուրիշի մը եղած, կ'ըլլան։

Մուգաթալու գետնին մը իր վրայ շինուած շէնքին եւ տնկուած տունկին ենթակայ ըլլալով, ժառանգորդներու վրայ սըրֆ միլքի օրինօք (մէսէլէի միրասիէ վէճհ իւզրէ) կը բաժնուի։

Մուգաթալու գետնի մը վրայ գտնուած շէնքերը ծառերը եւ որթատունկերը, երբ բոլորովին փլչին եւ կամ չորնան եւ հետքերնին անյայտ ըլլան, անոնց տէրը՝ թէ որ նորէն չշինէ եւ կամ չտնկէ, եւ կամ թէ գետնի տուրքը (իճարէի զէմին) կանոնաւորապէս վագֆին չը վճարէ, միւթէվէլլին իրաւունք կ'ունենայ այն գետինը անոր ձեռքէն առնելով ուրիշի մը ծախել. բայց եթէ տէրը՝ տուրքերը կանոնաւորապէս վճարէ, միւթէվէլլին այն գետինը անոնց ձեռքէն չի կրնար առնել։ Պէտք է գիտնալ որ մուգաթալու գետնի մը համար վագֆին վճարուելիք իճարէի զէմինը՝ իճարէթէյնլու վագֆի վճարուելիք իճարէէն աւելի շատ է, ու գլխաւոր տարբերութիւնը ատոր մէջ կը կայանայ։

Մուգաթալու գետնի մը համար նախապէս սահմանուած տարեկան տուրքը (իճարէի զէմին), եթէ բաղդատմամբ գետնի գնոյն հետ պակաս գրուած ըլլայ, միւթէվէլլին կրնայ զայն բարձրացնել։

Մուգաթալու գետնի մը վրայ գտնուած շէնքերը եւ տունկերը, պարզապէս իբրեւ ապրանք կը նկատուին. որով զայն ուրիշի մը ծախուած պարագային՝ անոր դրացին շիւֆա տավասի ընելու իրաւունք չունի։

Իճարէթէյնլու վագըֆ *գետնի մը վրայ, թէ՛ Օսմ. հպատակի մը եւ թէ՛ ոչ Օսմ. հպատակի մը կողմէ եկեղեցի, մզկիթ, դպրոց, հիւանդանոց եւ այլ ասոնց նման բարեպաշտական հաստատութիւն մը հիմնել ուզուած միջոցին, այն գետինը* **միւթէվէլլիի** *արտօնութեամբ եւ Կայս. Կառավարութեան Բարձ. հրամանով* **(պա Իրատէի Սէնիյէ)** *կրնայ* **մուգաթայի** *վերածուիլ. եւ որովհետեւ այդ հաստատութիւն ո՛չ պիտի ծախուի եւ ո՛չ ալ ժառանգութիւն պիտի մնայ, եւ ոչ ալ* **մահլիւլ** *պիտի ըլլայ, հետեւաբար այս առթիւ* **վագֆին** *կրած վնասին փոխարէն մը ըլլալու համար, չէնքի արժէքին համեմատութեամբ, հազարին տասը ղրուշ տարեկան տուրք մը* **(իճարէի զէմին)** *կը յատկանայ* **վագֆին** *վճարուելիք։*

*
* *

ՎԱԳԸՖ ԽԱԼՈՒԱԾԻ ՄԸ ՅԱՆԻՐԱՒԻ ԽԱՓՑՈՒՄԸ

(Ազարար մէվզուէճէնըն դաասը)

Ով որ զուտ **վագըֆ** *եղող մզկիթ, եկեղեցի, դըպրոց եւ ասոնց նման բարեպաշտ հաստատութիւնները՝ միջոց մը կապտէ, անոր արժած վարձքը* **(էճր միսլի)** *վճարելու պարտաւոր է։*

Նոյնպէս **էվգաֆը սահիհատան** *եղող արտ մը, եթէ մէկը գրաւէ եւ գործածէ, անոր տէրը ուզէ արտի գործածութեան առթիւ արտին հասած վնասը* **(նօխսան արզ)** *կը պահանջէ. ուզէ արժած վարձքը* **(էճրի միսլի)** *կը պահանջէ։*

Սակայն **թախսիսաթ գապիլընտան** *եղող* **վագըֆ** *արտ մը՝ պետական հողերու* **(արազիի էմիրիյէ)** *պէս ըլլալով, անոր տէրը զայն յանիրաւի կապտողէն* (ղա-

սիպտեն) *ո՛չ արտի վնաս եւ ո՛չ ալ վարձք չի կրնար պահանջել ։*

Վազգծի *մը* միւքեվկլլին՝ *երբ ոեւէ մէկու մը տի-րապետած կալուածի մասին, բողոքէ թէ «Իմ* վագծիս *կալուածներէն է, անիկայ յանիրաւի գրաւած է» եւ զայս հաստատելով ետ առնէ, զայն գործածող անձէն՝ գործածուած ժամանակամիջոցին համար վարձք կրնայ պահանջել ։ Գրաւող անձ՝ «Ես իմ կալուածս կարծելով գործածեցի, հետեւաբար վարձք պահանջելու իրաւունք չունի» ըսելու իրաւունք չունի ։*

*
* *

ՎԱԳԸԾ ԿԱԼՈՒԱԾՆԵՐՈՒ ՇԻՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՆՈՐՈԳՈՒԹԻՒՆ

(Աքարաթը մէվզուէնըն ինշաաթ վէ թամիրաթը)

Վազըծ *գետնի մը տէրը՝ իր գետնին վրայ ուզած շէնքը կրնայ շինել, եւ շինած շէնքը իրեն կը պատկանի, ինչպէս նաեւ իր շինած շէնքը կրնայ նորոգել* (թամիր էտէպիլիր), *ո՛չ ոք անոր հակառակելու իրաւունք ունի ։*

*
* *

ԱՆԼՍԵԼԻ ԴԱՏԵՐ

(Մէսմու օլմայան տավալար)

Մէկը իր իճարէթէյնլու վազըծ *կալուածը* միւթեվէլ-լիի *արտօնութեամբ ուրիշի մը վճռապէս* (գաթիէն) *ծա-խելէն վերջ՝ երբ «արժէքը չառի» ըսելով գնողի վրայ դատ բանայ, դատը լսելի կ՚ըլլայ, այսինքն դատա-վարութիւն կը կատարուի ։*

Մարդ մը իր իճարէթէյնլու վագըֆ կալուածը միւ-թէվէլլիի արտօնութեամբ՝ վճռապէս (գաթիէն) ծախելէն վերջ, եթէ առարկէ թէ «Ես այնինչ պայմանով կամ փոխանուամբ (մուվազաաթէն) ծախեցի, այժմ ետ կ'ուզեմ», եւ զայս հաստատող գրութիւն մը ներկայացնէ, դատը լսելի կ'ըլլայ, այսինքն դատաւորը անոր մասին դատավարութիւնը կը կատարէ, իրաւունք ըլլալ չըլլալը կը դատէ, ապա թէ ո՛չ կը մերժէ։

Մէկը իր իճարէթէյնլու վագըֆ կալուածը վճռապէս ուրիշի մը ծախելէն վերջ՝ անոր վրայ դատ բանայ եւ ըսէ որ «Ես ցմահ ինծի պահելու պայմանաւ անոր տուի, այժմ ինծի չի պահեր, հետեւաբար կալուածս ետ կ'ուզեմ» երբ կալուած ընդունողը զայս ուրանայ եւ մէջտեղ գրաւոր ապացոյց մը չը գտնուի, այս դատը անլսելի կ'ըլլայ։ Իսկ եթէ պայմանը չուրանայ այն ատեն դատը լսելի կ'ըլլայ։

Մարդ մը միւթէվէլլիէն կալուած մը վարձելէն եւ վարձքը վճարելէն ետքը, երբ ելլէ առարկէ թէ «Այս կալուածը իմինս է եղեր, ես չէի գիտեր» նախապէս անլսելի է։

Մէկը իր իճարէթէյնլու վագըֆ կալուածը «Այսչափ ղուրուշի ծախեցի եւ ստակն ա՜ռի» ըսելով ծախէ, բայց յետոյ գնողէն ստակ պահանջելու ելլէ, այս առարկութիւնը անլսելի է։

*
* *

ԺԱՄԱՆԱԿ ԱՆՑՔԻ ՄԱՍԻՆ

(Միւրիւրի զէման հաքընտա)

Բուն վագըֆի էութեան վերաբերեալ (զաթընա այիտ օլան) դատերու միւրիւրի զէման (ժամանականցքը) երեսուն վեց տարի է. այսինքն եթէ մէկը երեսուն

վեց տարի վաքըֆ կալուած մը տիրապետելէն վերջ, վաքֆի միւթեվէլլին ելլէ առարկէ թէ «Այդ կալուածը իմ վաքըֆիս կը պատկանի, հետեւաբար ես կ'ուզեմ», այս դատը անլսելի է։ Բայց գիտնալու է որ իճարէով գետիններ որչափ տարի ալ որ տիրապետուի, տէրերու բացարձակ կալուած եղած չ'ըլլար։

Վաքըֆ կալուածներու տիրապետութեան առթիւ երկու անհատներու միջեւ ծագած խնդիր մը, մինչ տասնըհինգ տարի լսելի է, անկէ վերջ այլ եւս անլսելի կ'ըլլայ. զորօրինակ մէկ մը վաքըֆ կալուած մը՝ հակառակորդի ներկայութեան առանց վէճի տասնըհինգ տարի տիրապետած պարագային, յետոյ հակառակորդ եթէ ելլէ «Իմ կալուածս է» ըսելով դատ վարէ, այն դատը անլսելի է։

Նոյնպէս մարդ մը՝ վաքըֆ կալուած մը միւթեվէլլիի ներկայութեան, տասնըհինգ տարի առանց վէճի տիրապետելէն եւ միւթեվէլլին առանց օրէ[ն]ք բանաւոր պատճառի մը՝ մինչ տասնըհինգ տարի լռելէն վերջ, երբ ելլէ «Այս կալուածը յանիրաւի գրաւած ես, ես կ'ուզեմ» ըսէ, սոյն առարկութիւնը անլսելի է։

Ծախողին, առնողին, մեռնողին եւ ժառանգորդին սեփականութեան ժամանակը իրարու վրայ կը փարթուի. այսինքն կալուած մը տասը տարի ծախող եւ հինգ տարի ալ գնող, եւ կամ թէ տասը տարի մեռնող եւ հինգ տարի ալ ժառանգորդներ զայն սեփականելէն վերջ՝ հակառակորդը զայս տեսնելով հանդերձ եթէ լռէ, ի վերջոյ «Իմս է» ըսելու իրաւունք չ'ունենար։

Ցիչեալ երեսուն վեց եւ կամ տասնըհինգ տարին՝ միւրիրի զեմանը դեռ չը լրացած, եթէ դատ մը տեղի ունեցեր է, բայց արդիւնք մը չէ գոյացեր եւ անոր վրայ շատ ապրանքներ ունեցեր են միւրիրի զեմանի չ'ըլլար. վեր-

ջին միւրիւրի զէմանը դատի ազդեցութենէն կը սկսի հաշուիլ. եթէ մինչ երեսուն վեց եւ կամ տասնըհինգ տարի չէ հետապնդուած, այն ատեն միւրիւրի զէմանը կ'ըլլայ։

Վազըֆ կալուածներու արդիւնքի եւ վարձքի վերաբերեալ դատերու միւրիւրի զէմանն տասնըհինգ տարի է։

Թախսիսաթ գապիլընտէն եղող արտերու միւրիւրի զէմանը տասը տարի է. այսինքն եթէ մէկը տասը տարի առանց վէճի ուրիշի մը արտը սեփականէ, անոր տէր կ'ըլլայ. բայց արտին տիրոջ եւ վաքըֆի մէջ ծագած դատերը երեսուն վեց տարիէն միւրիւրի զէմանը կ'ըլլան։

Թէ՛ վազըֆ կալուածի մը եւ թէ՛ վազըֆ արտի մը վարձակալը՝ չարունակ վարձքերը վճարած պարագային, որչափ տարի որ գործածէ. միւրիւրի զէմանը չ'ըլլար. այսինքն անոր տէր չի կրնար ըլլալ։

Միւրիւրի զէմանը լուսնային տարւոյ վրայ կը հաշուի, արեգակնային տարւոյ վրայ չի հաշուիր։

Ընդհանուր հասարակութեան օգտին եւ բարեպաշտական հաստատութեան մը վերաբերեալ դատերու մէջ միւրիրի զէմանը չկայ. որչափ ատեն որ անցնի դատը լսելի կ'ըլլայ։

Ը.

ԿՏԱԿ ԵՒ ԽՆԱՄԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆ

(Վասիյէթ վէ վասի հագգընտա)

Կտակի Նպատակը *ներկային մէջ հանրօգուտ ծառայութիւն մը մատուցանելով բարի համբաւ մը վաստըկիլ, եւ հանդերձեալի համար ալ առաքինութիւն մը գործել է։*

Կտակի իմաստը՝ *մէկը իր ստացուածքներն ու* միլք *կալուածները յետ մահուան բարեպաշտական հաստատութեան մը եւ կամ հանրօգուտ գործի մը եւ կամ թէ իր ուզած անձին նուիրելուն կ՚ըսուի։*

Կտակարար (մուսա) *եւ կտակընկալ* (մուսաՖիւլլէյհ), *պէտք է որ չափահաս* (պալիղ) *եւ խելահաս* (ագիլ) *ըլլան, ապա թէ ոչ անվաւեր է։*

Կտակարար՝ պէտք է որ իր պարտքերը վճարած ըլլայ, եթէ շատ մը պարտքեր ձգելով կտակ մը ըրած է, այն ատեն պահանջատէրերու կամքէն կախում կ՚ունենայ, անոնք ուզեն իրենց պահանջէն ձեռնթափ ըլլալով կտակը կը վաւերացնեն, ուզեն ղայն կը ջնջեն։ Բայց եթէ ուրիշ միջոցով կարելի ըլլայ պարտքերը վճարել, այն միջոցով կը վճարուի եւ կտակի գոյութիւնը կը պահպանուի։

Կտակը յետ մահուան հաստատուն եւ գործադրելի կ՚ըլլայ, որովհետեւ կտակարար մը իր կենդանութեան ատեն կրնայ իր կտակը փոխել եւ կամ իսպառ ջնջել։

Անզաւակ անձ մը իր ամբողջ հարստութիւնը, իր եղբօր եւ կամ ուրիշ ժառանգորդի մը կտակելէն եւ

հաստատելէն վերջ, եթէ նոյն իսկ իր մահուանէ վերջ, զաւակ մը ունենայ, այս կտակը հաստատուն է. վերջին ծնած զաւակը առարկութիւն մը ընելու իրաւունք չունի. բայց եթէ յիշեալ զաւակը ողջ եղած միջոցին կտակեր է, այս կտակը անվաւեր է։

Ժառանգորդ ունեցող անձ մը՝ իր ստացուածքի մէկ երրորդը միայն կրնայ օտարին կտակել. իսկ եթէ այս պարագային անկէ աւելի կտակեր է, աւելին վաւերական չէ. ժառանգորդներ ուզեն իրենց բաժին իրաւունքէն ձեռնթափ ըլլալով, կտակը ամբողջ կը վաւերացնեն. ուզեն աւելին կը ջնջեն, եւ եթէ ոմանք ընդունին ոմանք չընդունին, ընդունողներու բաժինը անջնջելի եղած 1/3 բաժնի վրայ կը փարթուի։

Կտակարարի կենդանութեան՝ եթէ ժառանգորդներ նոյն իսկ անոր կտակի տրամադրութիւնը ընդունին եւ վաւերացնեն, այս ընդունելութեան կարեւորութիւն չըլլալով՝ յետ մահուան ուզեն կը վերահաստատեն, ուզեն կը մերժեն եւ կը ջնջեն։

Կտակարարը՝ բնաւ ժառանգորդ մը չունեցած պարագային, իր ամբողջ հարստութիւնը ուզած հաստատութեան կրնայ կտակել, յետ մահուան ո՛չ ոք հակառակելու իրաւունք ունի։

Կտա՛կընկալը եթէ կտակարարը սպաննէ, կտակէալը ստանալու իրաւունքէն կը զրկուի։

Մարդ մը իր մահամերձ հիւանդութեան մէջ (**մարազը մեվթինսե**), իր ստացուածքի մէկ երրորդ մասը ուզած հաստատութեան եւ ուզած անձին կրնայ կտակել։

Լեզուն անմիջապէս բռնուած անձի մը կտակը անվաւեր է. բայց եթէ այս հիւանդութիւնը երկար տեւէ եւ կտա՛կը այն տեւողութեան մէջ տեղի ունենայ, վաւերական է։

ԿՏԱԿԻ ԴՐԺՈՒՄ

(Վասիյէթին ռուճու)

Կտակարար մը (մուսա) *իր կենդանութեան՝ իր ըրած կտակը կրնայ դրժել եւ ջնջել* (ռուճու ետեպիլիր)։

Անդամալոյծ (մագուտ), *կաթուածահար* (մեֆլուճ), *թոքախտաւոր* (մեսլուլ) *եւ դողդողջող* (աճըլ) *հիւանդները, եթէ հիւանդութենէն մինչ մէկ տարի վերջ կտակ մը ընեն, ընդունելի է. իսկ եթէ տարիէն առաջ ըրած մեռնին, անոր մէկ երրորդ մասը միայն ընդունելի է։*

* * *

ԽՆԱՄԱԿԱԼ

(Վասի)

Կտակարար մը իր կտակի գործադրութեան համար, ինչպէս նաեւ մէկը յետ մահուան, իր զաւակաց խնամակալութիւն ընելու համար, իր վստահած անձը խնամակալ (վասի) *կրնայ կարգել։*

Խնամակալ՝ եթէ կտակարարի ներկայութեան զայն ընդուներ է, դարձեալ անոր ներկայութեան պէտք է որ հրաժարի, ապա թէ ոչ «չընդունեցի» չի կրնար ըսել։ Բայց եթէ բացակայութեան խնամակալ կարգուած է, ազատ է ուզէ կ'ընդունի ուզէ կը մերժէ։

Խնամակալ՝ երբ կտակարարին եւ կամ թէ ննջեցելոյն գործերը վարելու անբաւական ըլլայ, դատաւորը անոր օգնական մը (մուին) *կրնայ կարգել։*

Խնամակալ մը՝ թէ՛ ըլլայ դատաւորի կողմէ (գատի թարաֆընտան) *կարգուած, թէ՛ ըլլայ մեռնողին կողմէ, նշանակուած՝ իր պաշտօնին կարող եւ հաւատարիմ եղած պարագային, ժառանգորդներէն ոմանք ատոր դէմ չեն կրնար բողոքել, իսկ եթէ նենգութիւն ըրած ըլլալը հաստատեն, պաշտօնէն կրնան դադարեցնել տալ։*

Դատաւորի կողմէ կարգուած խնամակալ մը՝ թէպէտեւ ուղղամիտ ըլլայ, երբ որբերու գործերը վարելու անբաւական է, դատաւորը զայն պաշտօնանկ չըներ, այլ ընկեր մը կ՚ընկերացնէ անոր։

Հանգուցելոյն ժառանգորդներ երբ բացակայ ըլլան, դատաւորը խնամակալի ներկայութեան ժառանգութիւնը կը բաժնէ, եւ բացականերու բաժինը խնամակալին կը յանձնէ. բայց եթէ հանգուցելոյն կտակ մը կայ եւ կտակընկալ բացակայ է, դատաւորը կը յետաձգէ մինչեւ կտակընկալի երեւան ելլելը. բայց եթէ երեւան չ՚ելլէ, այն ատեն կը բաժնէ եւ անոր բաժինը խնամակալին կը յանձնէ, ի կորուստ եղող կտակընկալը որ ատեն որ գայ, խնամակալէն կրնայ նոյն կտակէն իրեն յատկացած բաժինը պահանջել։

Որբ մը թէպէտեւ 15 *տարիքը լրացուցած ըլլայ* (վէլէվսէ պալիղ օլսա), *երբ անխելահաս է դեռ* (ղայր ռէշիտ իսէ), *մինչեւ որ* 25 *տարիքը չի լրացնէ իր բաժինը իրեն չի կրնար յանձնուիլ, եւ ինքը դեռ խնամակալի տրամադրութեան ենթակայ կը մնայ։ Իսկ երբ* 25 *տարիքը լրացնելէն վերջ ալ տակաւին անխելահաս ըլլայ. վերջապէս իր բաժինը իրեն կը յանձնուի։*

Խնամակալ մը՝ եթէ որբի մը վերաբերեալ առեւտուրի մը մէջ՝ չափազանց խաբուի (ղապն Ֆահիշլէ ալ-տանըրսէ), *այն առեւտուրը կրնայ ջնջել։*

Չափազանց խաբուիլը ապրանքի մէջ հարիւրին յիսուն է, կենդանիի առեւտուրին մէջ հարիւրին տասն է. կալուածի մէջ՝ հարիւրին հինգ է եւ կամ թէ ասկէ աւելի, բայց ասկէ պակասները խաբէութիւն չեն համարուիր։

Խնամակալ մը՝ երբ որբին ապրանքը իրեն համար գնելը, որբին համար աւելի օգտակար նկատէ, իրեն

համար կրնայ գնել. ինչպէս նաեւ իր ապրանքը, երբ որբին աւելի շահաւոր տեսնէ, անոր կրնայ ծախել։

Խնամակալ մը յետագայ պարագաներու մէջ որբի մը կալուածները կրնայ ծախել։

Ա. Հանգուցեալոյն պարտք եղած միջոցին, եթէ զայն վճարելու բաւականացող ուրիշ ապրանքներ չը գտնուին։

Բ. Կալուածը հետզհետէ փլչելու եւ կամ արժէքը իյնալու վտանգին ենթակայ եղած միջոցին։

Գ. Որբերու ապրուստի պէտքին համար։

Դ. Հանգուցեալոյն կտակ եղած պարագային, եթէ անոր գործադրութեան համար ուրիշ ապրանք չը գըտնուի։

Ե. Կալուած մը վարձք չը բերելով հանդերձ, վրայ տակ ծախսել հարկ եղած պարագային։

Խնամակալ՝ որբի հաշուոյն մէկու մը հետ ընկերութիւն կրնայ կազմել. անոր դրամը մէկու մը շահագործութեան կրնայ տալ, եւ վերջապէս որբին շահաւոր եղած ամէն կերպ առեւտուր եւ այլ գործառնութիւնները կրնայ ընել։

Խնամակալ՝ որբի ստակը իրեն դրամագլուխ ընելու իրաւունք չունի։

Որբի մը մեծ հայրը (ճէտտ) եթէ ողջ է, հօր ճիշտ տեղը կը բռնէ, որդւոյ մասին պէտք եղած տնօրինութիւնները ընելու իրաւունք ունի։

Մէկը երբ ննջեցեալէ մը առնելիք եւ կամ թէ աւանդ ձգուած ապրանք մը պահանջէ, խնամակալը զայն խոստովանելու իրաւունք չունի (իգրար էտէմէզ), այլ պահանջող անձը պէտք է դատաւորի ներկայութեան զայն օրինաւորապէս հաստատէ եւ ապա ստանայ։

Խնամակալը որբի մը վերաբերեալ գործի մը մէջ, եթէ անչափահաս որբերու ի նպաստ վկայութիւն մը տայ, անընդունելի է. իսկ չափահաս որբին ի նպաստ տուած վկայութիւնը ընդունելի է։

*
* *

ԶԱՆԱԶԱՆՔ

Որբ մը չափահաս ըլլալէն ետքը, երբ խնամակալը անոր բաժինը իրեն յանձնէ եւ ընկալագիր մը ստանայ թէ «ամբողջ բաժինս առի», ի վերջոյ որբը՝ ուրիշ բաներ ալ պահանջելու ելլէ եւ դատաւորի ներկայութեան հաստատէ, կրնայ զանոնք ալ խնամակալէն պահանջել։

Խնամակալ մը եթէ իր ստակով հանգուցեալոյն կըտակը գործադրէ, ի վերջոյ հանգուցեալոյն ձգած միւս ստացուածքներէն (pkrkfkskG) կրնայ պահանջել։ Ինչպէս նաեւ եթէ իրեն դրամով որբերու համար ուտեստ, կապուստ եւ այլ անհրաժեշտ պէտքեր գնած է, որբերու ապրանքէ՛ն կրնայ առնել, անիկա անոնց նուիրած չ՚ըլլար։

Ժառանգորդներէն ոմանք՝ իրենց դրամով երբ հանգուցեալոյն թաղման ծախսերը հոգան, միւս ժառանգորդներու բաժինը՝ անոնցմէ կրնան պահանջել։

Ինչպէս նաեւ ժառանգորդներէն չափահաս մէկն իրեն դրամով երբ միւս անչափահաս որբերը կերակրեր եւ հագցուցեր է, անոնց բաժին ապրանքէն (pkrkfkskG) կրնայ պահանջել։

Խնամակալ մը երբ իրեն դրամով որբերու տուրքերը վճարէ, անոնց ապրանքէն իրաւունք ունի պահանջել։

Թ

ԺԱՌԱՆԳԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐ

(*Միրաս մեսելելերի*)

Ննջեցեալի մը ձգած կալուածք եւ ապրանքներէն (**թէրէքէսէն**), *առաջին՝ ննջեցելոյն թաղման առթիւ տեղի ունեցած ծախսերը կը հանուի, բայց այս ծախսերը պէտք չէ որ չափազանցեալ ըլլան. երկրորդ՝ ննջեցելոյն պարտքերը կը վճարուի, ատոնք նախ պատրաստ դրամով յետոյ ապրանքով, եւ եթէ ատոնք չը բաւա՛կանանան կալուածը ծախելով կը վճարուի. երրորդ՝ ննջեցելոյն ըրած կտակին* 1/3 *մասը կը գործադրուի. չորրորդ՝ մնացեալը ժառանգորդաց վրայ կը բաժնուի։*

*
* *

ԺԱՌԱՆԳՈՒԹԵՆԷ ԶՐԿՈՂ ՊԱՏՃԱՌՆԵՐ

(Իրսդէն մահրումիյէթ)

Իսլամի մը ժառանգութիւնը՝ ոչ-Իսլամ ժառանգորդ մը, ինչպէս նաեւ ոչ-Իսլամի մը ժառանգութիւնը՝ Իսլամ ժառանգորդի մը չի մնար։

Սակայն Քրիստոնեայներու եւ Հրեայի մէջ տարբերութիւն չըլլալով, փոխադարձաբար իրարու կը մնայ։

Օսմ. հպատակի մը ժառանգութիւնը՝ ոչ-Օսմանեան հպատակ ժառանգորդներուն չի մնար. ինչպէս նաեւ ոչ-Օսմանեան հպատակի մը ժառանգութիւնը՝ Օսմ. հըպատակի չի մնար։

*
* *

ՄԱՍԱՆՑ ԲԱԺԱՆՈՒՄ

(Մէսէլէի միրասիէ)

ՀՕՐ ԲԱԺԻՆ. — *Ա. Մեռնող տղան երբ արու զաւակ եւ արու թոռներ ունենայ, հայրը՝ տղայի ժառանգութենէն $1/6$ կ'առնէ։*

Բ. Մեռնող տղան երբ աղջիկ զաւակ եւ կամ տղայի աղջիկներ ունենայ, անոնց բաժինը հանուելէն վերջ՝ մնացեալն ալ հօրը կը տրուի։

Գ. — Մեռնող տղան երբ աղջիկ եւ մանչ զաւակներ ու թոռներ չունենայ, ամբողջն ալ հօրը կը տրուի։

ՄԵՌՆՈՂԻՆ ՄԱՅՐ. — (Միւթէվէֆանըն իւմմի, վալիտէսի). *Ա. Մեռնողին մայրը՝ իր տղայի ժառանգութենէն $1/6$ կ'առնէ, երբ մեռնող տղան զաւակներ, թոռներ եւ կամ թէ քոյր եւ եղբայր ունեցած ըլլայ։*

Բ. Եթէ Մեռնողը զաւակներ չունենայ, այլ միայն քոյր եւ եղբայր ունենայ $1/3$ կ'առնէ։

ՄԵՌՆՈՂԻ ՄԵԾ ՀԱՅՐ. — (Միւթէվէֆանըն ճէտտի, տէտէսի).

Ա. Մեռնողի մը երբ հայր չըլլայ, մեծ հայրը անոր տեղ կ'անցնի, եւ միեւնոյն բաժինը կ'առնէ։

Բ. Իսկ եթէ մեռնողին հայր գտնուի, մեծ հայրը կը զրկուի ժառանգութենէն։

ՄԵԾ ՄԱՅՐԸ. — (Միւթէվէֆանըն ճէտտէսի, պէօյիւք վալիտէսի).

Ա. մեռնողին մեծ մայրը թէ՛ հօր կողմանէ ըլլայ թէ՛ մօր, $1/6$ բաժին կ'առնէ։

Բ. Մեծ մայրը կը զրկուի, եթէ մեռնողը մայր մը ձգած է։

ՄԵՌՆՈՂԻ ԿԻՆ. — (Միւթէվէֆանըն զէվճէսի).

Ա. Մեռնող էրիկը՝ եթէ մանչ եւ աղջիկ զաւակներ ունենայ, կինը 1/8 կ'առնէ։

Բ. Իսկ եթէ զաւակներ չունենայ 1/4 կ'առնէ։

ՄԵՌՆՈՂԻՆ ԷՐԻԿԸ. (Միւթէվէֆանըն զէվճի).

Ա. Մեռնող կին մը՝ եթէ մանչ եւ աղջիկ զաւակներ ունենայ, էրիկը 1/4 կ'առնէ։

Բ. Իսկ եթէ զաւակ չունենայ կէսը կ'առնէ։

ՄԵՌՆՈՂԻ ՀԱՐԱԶԱՏ ԱՂՋԻԿՆԵՐ (Հօրէ մօրէ մէկ քոյրեր). — (Պինթի սուլպիէ).

Ա. Ննջեցեալը եթէ մէկ աղջիկ ունի 1/2 կ'առնէ։

Բ. Եթէ մէկէ աւելի ըլլան 2/3 կ'առնեն։

Գ. Եթէ եղբայր ունենայ այն ատեն երկուքը եղբայր եւ մէկը քոյրը կ'առնէ։

ՄԵՌՆՈՂԻ ՄԸ ՀՕՐԷ ԵՒ ՄՕՐԷ ՄԷԿ ԵՂԱԾ ՔՈՅՐԵՐԸ. — (Շագիգայ, ուխթլէճիւմա, ուխթլիէպէվէյն).

Ա. Մեռնողին եթէ զաւակ, հայր, հաւ չը գտնուի այլ միայն մէկ քոյր գտնուի 1/2 կ'առնէ։

Բ. Եթէ զոյգ քոյրեր ըլլան 2/3 կ'առնեն։

Գ. Երբ եղբայր ունենան, այն ատեն երկուքը եղբայրնին եւ մէկը իրենք կ'առնեն։

Դ. Եթէ մեռնողը էրիկ եւ աղջիկ մը ձգէ, չորս բաժնի կը վերածուի, մէկը էրկանը կը տրուի, երկուքը աղջկան, եւ մէկն ալ քրոջ։

Ե. Կը զրկուին, եթէ մեռնողը՝ մանչ զաւակ եւ մանչ թոռներ ձգած ըլլայ։

ՀՕՐ ԿՈՂՄԱՆԷ ՔՈՅՐԵՐ. — (Ուխթլիէպ).

Ա. Երբ մէկ հատ ըլլայ 1/3 կ'առնէ։

Ա. Երբ մէկէ աւելի ըլլան 2/3 կ'առնեն։

Գ. Երբ մեռնողը հարազատ քոյր ունենայ, 1/6 կ'առնէ։

Դ. Կը զրկուին անոնք, երբ մեռնողը մէկէ աւելի հարազատ քոյրեր ունենայ։

Դ. Եթէ այս քոյրերը իրենց հետ հօրէ մէկ եղբայր ունենան, այն ատեն երկուքը եղբօրը եւ մէկը քրոջ կը տրուի։

Զ. Կը զրկուի երբ մեռնողը արու զաւակ, արու թոռներ, հայր եւ հաւ ունենայ։

ԾԱՆՕԹ. — *Ժառանգական օրէնք եւ հաշիւները առանձին եւ ընդարձակ օրէնք մը ըլլալով՝ անոր անդամները իրարու կապակցեալ են. որով անոնցմէ ծաղկաքաղ ընել բնաւ կարելի չէ, ինչ որ արդէն մեր ընտրած նիւթէն ալ բոլորովին դուրս է. այլ այս մասին Պատ. Ընթերցողաց ներողութիւնը խնդրելով կը յանձնարարենք որ այսպիսի պարագայի մէջ աւելի աղէկ կ'ընեն երբ* Փէքվախանէին *դիմում ընեն։*

ԺԷ.

ՎԱՃԱՌՈՒՄ

(Պէյ)

Վաճառումը եւ գնումը (պէյ ու շէրա) հաստատուն (սահիհ) ըլլալու համար, պէտք է որ վաճառող (պայի) եւ գնող (միւշթէրի) երկուքն ալ չափահաս (պալիղ) եւ խելահաս (ագիլ) ըլլան. ապա թէ ոչ ըրած գործողութիւններն անվաւեր կ'ըլլայ։

Համրերու, խուլերու եւ կոյրերու ծանօթ նշաններով (սաղըր, տիլսիզ վէ ամաներն իշարէթի մահուտէլէրիյլէ) տեղի ունեցած առուծախը վաւերական է։

Անչափահասներու ապրանքները եւ կալուածները կրնայ ծախուիլ եւ ինչպէս նաեւ անոնց համար ապրանք եւ կալուած կրնայ գնուիլ՝ պայմանաւ որ, նախ Շէրիէի դատարանէն իրենց խնամակալ (վէլի, վասի) կարգուի, եւ ապա այդ առուծախի պէտքը ապրուստի եւ կամ թէ ուրիշ անհրաժեշտ պէտքէ մը բղխած ըլլալը հաստատուի. եւ կամ թէ զայն ծախելը որբի համար աւելի շահաւոր նկատուի։ Այս կերպ առուծախը Շէրիէի դատարանի արտօնութեամբ (իզն շէրիլէ) եւ եթ վաւերական է։

ԳՆՈՒՄԸ, վաճառելի ապրանքը (մէպի) պէտք է որ առուծախի ժամանակ պատրաստ ըլլայ եւ կամ թէ գնողը (միւշթէրի) նախապէս զայն տեսած ըլլայ, եւ կամ թէ անոր մի նմոյշը (նիւմիւնէսի) առձեռն պատրաստ եղած ըլլայ։

Վաճառելի ապրանքը պէտք է որ չօշափելի նիւթ

ըլլայ եւ զայն բռնել ու յանձնելը կարելի ըլլայ. զորօրինակ, ծառի մը պտուղը երբ դեռ չէ սկսեր իր գոյութիւնը ցուցնել, զայն կանխաւ չի կրնար ծախուիլ, ինչպէս նաեւ ծովու մէջի դեռ չը բռնուած ձուկը եւ գեռ ձեռք չի բերուած որսը եւ հասունութեան չի հասած հունձքը չը կրնար ծախուիլ. բայց եթէ ոեւէ տեղ մը այս սովորութիւն դարերէ ի վեր յաջորդաբար եկեր է, միայն հոն կրնայ ծախուիլ։

Վաճառելի ապրանք կամ կալուածը՝ պէտք է որ որոշ ըլլայ (մուայէն օլմալը տըր), *անորոշ* (ղայրը մուայէն) *եղած պարագային՝ առուծախը անվաւեր է. զորօրինակ, վաճառող մը «Իմ ամբողջ ապրանքներս քեզի ծախեցի»* (Մալիք օլտուղըմ քեաֆէ էշեամը սանա ճու՛ գասար յիրէէ սաթտըմ) *ընելով ծախէ, վաւերական չէ. բայց եթէ գնողը նախապէս զանոնք տեսած է, այն ատեն վաւերական է։*

Կալուածի մը տէր՝ իր կալուածը (քէնտի ագարընի) *առանց բաժնելու* (գապլ էլ իֆրազ) *անոր մէկ որոշ մասը* (հեսայի շայիէէի մալիւմէսինի) *կրնայ ծախել. այսինքն անոր* $1/2$, $1/4$, $1/10$ *եւայլ բաժինը։*

Բաժնեխառն կալուածի մը տէրերէն մէկը (հեսայի շայիէ ասհապընտան պիրիսի) *կրնայ առանց իր ընկերէն* (շէրիկընտէն) *արտօնութիւն առնելու, իր բաժինը ուրիշի մը ծախել։*

Առուծախի մէջ՝ միշտ պէտք է ներկայ եղանակ գործածել, այսինքն ծախողը (պայի) *ծախեցի* (սաթտըմ), *գնողն ալ* (միւշթէրի) *առի* (ալտըմ) *ըսէ. եւ կամ թէ գնողը սակ պէտք է տայ եւ ծախողն ալ առնէ. եւ կամ թէ ծախողը յանձնէ եւ գնողն զայն ընդունի, ապա թէ ո՛չ ապառնի դէմքով* (միւսթագպէլ սըղասիլէ) *պիտի ծախեմ* (սաթաճաղըմ), *գնողն ալ պիտի առնեմ*

(ալաճաղըմ)․ Ինչպէս նաեւ հրամայական դէմքով (էմր սըղաս իլէ) ծախէ (սաթ) եւ առ (ալ) ըսելով ծախել վաւերական չէ։

Սակարկութիւն (բազարլըգ) ինչպէս որ բերանացի (շիֆահէն) կ'ըլլայ, նոյնպէս ալ, գրաւոր բանակցութեամբ ալ (մուխապէրէ իլէ թահրիրէն) կրնայ ըլլալ։

Սակարկութիւնը երբեմն լռիկ ալ կ'ըլլայ․ զորօրինակ, երբ մէկը առանց սակարկութեան հացագործէն հաց մը առնէ, եւ կամ առանց սակարկութեան կառք նստի եւ կամ խանութ նստի՝ եւ կամ թէ ինք մէկու մը ծառայութիւն ընէ, եւ կամ ուրիշ մը իրեն ծառայեցնէ, այն ատեն այն ապրանքի արժած գին, եւ այն կալուածի եւ անձի արժած վարձքը պէտք է վճարէ։ Այս արժէքի քանակը որոշելու գործը հմուտներէն (էհլի վուգուֆտան) կը հարցուի։

Սակարկութիւնը լինալէն վերջ, երբ ծախող եւ առնող համաձայնութեամբ (պիրբէրայի) երկրորդ անգամ անոր գնի եւ կամ ապրանքի վրայ նոր յաւելում (թէզիտ), եւ կամ թէ զեղչ (թէնզիլ) ընեն, այն ատեն առաջին սակարկութիւն (ագտի էվվէլ) չեղեալ նկատուելով, երկրորդ սակարկութիւնը (ագտը սանի) վաւերական կը համարուի։

Սակարկութիւն՝ ինչ ապրանքի ինչ քանակի եւ ինչ արժէքի վրայ որ տեղի ունեցեր է, անոր համեմատ պէտք է վարուիլ․ զորօրինակ մէկ ծրար տպածոյ (պասմա) սա չափ դահեկանի, կամ տասը ոչխար սա չափ դահեկանի ըսելով սակարկութիւն (կէօթիւրիւ բազար) եղած պարագային, ծախողը չի կրնար անոր կէս եւ կամ ուրիշ մաս մը զատելով մնացեալը յանձնել ու անոր համեմատ արժէքը պահանջել․ այլ պէտք է ըստ սակարկութեան ամբողջովին յանձնէ, եւ ապա անոր

համեմատ ամբողջի գինը պահանջէ, ինչպէս նաեւ գնողը փոխադարձաբար. բայց եթէ վաճառող՝ անոնց ամէն մէկի գինը որոշելով ծախեր եւ գնողին «Որն որ կ'ուզես առ» ըսելով արտօներ է, գնողն ալ որն որ ուզէ զայն կ'առնէ։

*
* *

ՊԱՅՄԱՆԱԻՈՐ ՎԱՃԱՌՈՒՄ

(Շարդլը պէյ)

Սակարկութեան մէջ՝ եթէ ապրանքին արժէքը կանխիկ պայմանուած է, գնողը պարտաւոր է անոր արժէքը կանխիկ վճարել եւ ապա առնալ ապրանքը։ Ապրանքին տէրը մինչեւ որ սակարկուած արժէքը չը առնայ, կրնայ զայն վար դնել (փէշին բազարլըգտա պայիընըն մէպինէ հագգը հապսի վար տըր)։ *Իսկ եթէ արժէքը ապառիկ պայմանուած է, ապրանքին տէրը՝ ապրանքը կաշկանդելու իրաւունք չունի, եւ պարտաւոր է անմիջապէս յանձնել եւ ապա գինը պահանջել. եւ եթէ ապրանքի արժէքին վճարաժամ սահմանուած է, այդ վճարաժամը ապրանք յանձնուած օրէն կը սկսի թանիլ։*

Վաճառող՝ իր ապրանքը ապառիկ գնով ծախելէն եւ զայն գնողին յանձնելէն վերջ, եթէ վերջոյ արժէքը չը կարենայ գանձել, այլեւս չի կրնար զայն յետս կոչել։ Սակարկութեան մէջ՝ արժէքին փոխարէն եթէ գրաւ (րէհին) *եւ կամ երաշխաւոր* (քէֆիլ) *տալ պայմանուած է, բայց գնողը անոր համեմատ չը վարուի, վաճառողը կրնայ սակարկութիւնը ջնջել* (պայի Ֆէսխի ագտը էտէպիլիր)։

Ենթադրենք թէ գնողը վերջէն նոյն արժէքի փոխարէն գնողին գրաւ կամ երաշխաւոր մը ներկայացնէ,

այն պարագային ծախողը դարձեալ ազատ է (մուխայէր տըր) *ուզէ մինչեւ որ արժէքը չառնէ ապրանքը չի յանձներ, ուզէ կը յանձնէ ։*

Ծախող՝ եթէ գնողին յանձնարարէ որ, ապրանքին արժէքը իր պահանջատիրոջ, (այսինքն ծախողի պահանջատիրոջ) վճարէ (պայի՝ միւշթէրիի քէնտի մէտէիւնի իւզէրինէ հէվալէ իյլէտիքտէ)*, այն ատեն ալեւս ապրանքը կաշկանդելու իրաւունք* (հագգը հապս) *չ'ունենար, եւ անմիջապէս յանձնելու պարտաւոր կ'ըլլայ ։*

*
* *

ՅԱՆՁՆՈՒՄ

(Թէսլիմ)

Ծախող՝ սակարկութեան մէջ նոյն ապրանքը ուր տեղ որ գնողին յանձնելու պայման ըրած է, հոն յանձնելու պարտաւոր է. իսկ եթէ տեղը որոշուած չէ, ապրանքը ուր տեղ որ գտնուի, երկուքն ալ անձամբ եւ կամ փոխանորդ ղրկելով հոն, յանձնել եւ ստանալու պարտաւոր են ։

Եւ եթէ գնող՝ ապրանքին ուր գտնուելուն անգիտակ եղած է, զայն իմանալուն պէս (անա մուդդալի օլտուգտա) *ազատ է, ուզէ սակարկութիւնը կը հաստատէ, ուզէ կը ջնջէ ։*

Վաճառուած ապրանքը՝ գնողին յանձնելու առթիւ տեղի ունեցած ծախսերը վաճառողին կը վերաբերի ։

Խմբովին (կէօթիւրիւ, ճէզաֆէն) *ծախուած ապրանքներ՝ վերցնել տանելու ծախսերը գնողին կը պատկանի ։*

*
* *

ԿԱՄԱՅԱԿԱՆ ԱՌՈՒԾԱԽ

(Խըյարը շարդ)

Ծախող եւ առնող՝ որոշ ժամանակի մը համար կըրնան սակարկուած առեւտուրը (ագտը պէյի) *կամ վերահաստատելու* (էնֆազ էյլէմէք) *եւ կամ ջնջելու* (ֆէսխ էյլէմէք) *պայման դնել, զոր այդ ժամանակամիջոցի մէջ՝ որ կողմը որ ուզէ, կրնայ յետս կոչում ընել* (րիւճու էտէպիլիր)*. եւ կամ հաստատել. զորօրինակ՝ կալուած մը կամ ապրանք մը ծախուած միջոցին՝ երբ գնող եւ ծախող իրենց մէջ պայմանեն թէ մինչեւ մէկ ամիս իրենցմէ որեւէ մէկը ազատ պիտի ըլլայ մինչ այն օր յետս կոչում ընել, եւ կամ վերահաստատել, այն ատեն մինչ մէկ ամիս երկու կողմէն մէկը՝ կրնայ յետս կոչում ընել. բայց ամիսը անցնելէն վերջ՝ այլեւս եւ ոչ մէկ կողմ չի կրնար։*

Կամայական պայմանով (խըյարը շարդլէ) *տեղի ունեցած առեւտուր մը ինչպէս որ խօսքով* (գավլէն) *կըրնայ հաստատուիլ* (ինֆազ էտիլմէք), *եւ կամ ջնջուիլ* (ֆեսխ էտիլմէք)*. նոյնպէս ալ գործնականապէս* (ֆիլլէն) *կրնայ հաստատուիլ եւ կամ ջնջուիլ. զորօրինակ՝ ապրանքը կամ կալուածը երբ տակաւին ծախողի ձեռքին մէջ կը գտնուի. ծախող եթէ որոշեալ ժամանակամիջոցին մէջ զայն ծախու հանէ, կամ վարձու տայ եւ կամ ձեւ եւ գոյն եւ այլ հանգամանքները փոխէ, եւ վերջապէս տիրապետական արարքի մը մէջ գտնուի, եւ կամ թէ ապրանք գնողին քով գտնուած միջոցին զայն ետ ուզէ, նոյն առեւտուրը գործնականապէս ջնջած կը նշանակէ, և փոխադարձաբար գնողը՝ երբ վերոյիշեալ տեսակ*

արարքի մը մէջ գտնուի, գործնականապէս (Ֆիյլէն), նոյն առեւտուրը ընդունած եւ հաստատած կը համարուի։

Ծախուած ապրանքը, եթէ իր պայմանուած տեսակին եւ կամ նախապէս ներկայացուցուած օրինակին չը համապատասխանէ, գնողը ազատ է (մուխայեար տըր) ուզէ կը մերժէ, ուզէ սակարկուած արժէքով կ'ընդունի. բայց եթէ այդ տարբերութիւնը տեսնելով հանդերձ զայն գործածէ. այլեւս զայն վերադարձնելու իրաւասութենէ կը զրկուի։

Գնողը երբ սոյն տարբերութիւնը դեռ չը տեսած մեռնի, զայն ետ վերադարձնելու իրաւասութիւնը իր ժառանգորդաց (վէրէսէյէ) կը փոխանցի (ինթիգալ էտէր)։

Ծախող եւ առնող՝ երբ իրենց մէջ պայմանեն թէ, մինչեւ այսչափ օր ապրանքին արժէքը պէտք է վճարել, իսկ հակառակ պարագային տեղի ունեցած սակարկութիւնը այլեւս անվաւեր համարուի. այս պայմանը ընդունելի է. երբ այս պարագային գնողը մինչեւ այն օր արժէքը չը վճարէ, սակարկութիւնը չեղեալ կը նկատուի, իսկ երբ վճարէ, այլեւս ծախողը չի կրնար զայն դրժել, եւ եթէ գնողը այդ ժամանակամիջոցին մէջ մեռնի, առեւտուրը չեղեալ կը համարուի։

Ինչպէս նաեւ ծախող երբ իր քանի մը ապրանքին զատ զատ գիներ նշանակելով՝ գնողին առաջարկէ թէ «Մինչեւ այսչափ օր անոնցմէ որն որ կ'ուզես այն առ». այն ատեն գնողը մինչ այն՝ օր իր ուզած ապրանքը նշանակեալ գնով կրնայ առնել։

* * *

ՏԵՍՆԱԼՈՒ ԿԱՄԱՑԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

(Խըյարը րույեէթ)

Մարդ մը՝ ուրիշի ապրանք կամ կալուածը չը տեսած կրնայ գնել. բայց զայն տեսած միջոցին եթէ նկարագրուած հանգամանքին չը համապատասխանէ՝ ինք ազատ կ'ըլլայ, ուզէ կ'ընդունի, ուզէ կը մերժէ։ Գնող՝ գնուած ապրանքը դեռ չը տեսած՝ երբ մեռնի, իր ժառանգորդներ չեն կրնար չը տեսած ըլլալու առարկութիւնը ընելով ետ դարձնել, այլ նոյն վիճակի մէջ ընդունելու պարտաւոր են։

Ապրանքի մը մինակ մասնաւոր նմոյշը (Նիւմիւնէ) *ցուցնելով սակարկութիւն կրնայ ըլլալ. բայց վերջոյ երբ բուն ապրանքը այդ օրինակին չը համապատասխանէ* (Նիւմիւնէեէ միւթապըգ չըգմազսա), *սակարկութիւնը անվաւեր կը համարուի։*

* * *

ԹԵՐՈՒԹԵԱՆ ԿԱՄԱՑԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

(Խըյարը այըպ)

Ծախուած ապրանքի մէջ եթէ թերութիւն մը կայ (այըպ վար իսէ), *պէտք է զայն գնողին յայտնել, գնողը երբ զայն ընդունելով գնէ, այլեւս չի կրնար ետ վերադարձնել. բայց եթէ առանց գիտութեան գնած է, կրնայ ետ վերադարձնել։*

Գնող, եթէ ապրանքի մէջ հիմնական թերութիւն մը (այըպը գատիմ) *նշմարէ, կրնայ զայն ետ դարձնել. բայց զայն վար դնելով պակաս արժէք առաջարկելու իրաւունք չունի։*

Բայց գնողը՝ երբ նախապէս անոր թերութիւնը չը գիտցած զայն առնէ եւ գործածելու սկսի, ու յետոյ ապրանքի թերութիւնը երեւան ելլէ, այն միջոցին կրնայ զայն վար դնելով արժէքի զեղչ առաջարկել. զորօրինակ՝ մէկմը կերպասի մը փտութիւնը եւ կամ պատառուածութիւն չը նշմարած՝ երբ զայն գնէր ու հագուստ կարեր է ու յետոյ երբ անոր թերութիւնները երեւան՚ելլեն, այն ատեն զայն վար դնելով արժէքի զեղչ կրնայ առաջարկել։ Բայց եթէ ապրանքին տէրը զեղչ չընդունի, ու նոյն ապրանքը կտրուած վիճակի մէջ ետ առնել հաւանի, այն պարագային գնողը պէտք է կամ ետ տայ եւ կամ թէ պակաս արժէքի քանակը հմուտներուն (էրպապը վուգուֆէ) գնահատել տալով (թագsիր էքsիրէրէf) անոր համեմատ արժէքը վճարէ։

Ամբողջին ծախուած (կէօթիւրիւ սաքըլաճ) ապրանքները դեռ չը յանձնուած՝ երբ անոնցմէ մաս մը թերի (այըպլը) ելլեն եւ մնացեալները անթերի, գնողը չի կրնար զանոնք զատելով թերի եղածները (այըպլիլէր) ետ ընել ու անթերիները վար դնել. այլ կամ ամբողջը միասին պէտք է ետ ընէ եւ կամ ամբողջը միասին վար դնէ։ Իսկ երբ յանձնուելէն վերջ այս վիճակ երեւան գայ. այն ատեն եթէ ապրանքը զատել հնար է, եւ ասկէ վնաս մը չի գար, կը զատուի, ողջերը վար կը դրուի, վնասուածները ետ կը տրուի. իսկ եթէ զատուելէն վնաս մը յառաջ կուգայ, ամբողջովին տիրոջ կը վերադարձուի։

*
* *

ԽԱԲԵԱՆՔ

(Ղապն ու թաղրիր, ալտանմագ)

Ապրանքի եւ կամ կալուածի մը տէր՝ երբ գնողին խաբելու կանխամտածութեամբ իր ապրանք կամ կալուածը չափազանց դրուատելով եւ կամ թէ այլեւայլ խաբեպատիր դաւեր եւ միջոցներ նիւթելով՝ ջանայ խիստ սուղ գնով (ղապն Ֆահիշլէ) *ծախել, եւ կամ թէ փոխադարձաբար, գնող՝ երբ ծախողը խաբելու դիտումով գնած է, սոյն առուծախը անվաւեր ըլլալով ետ կը վերադարձուի։ Բայց եթէ առանց այս միջոցներ տեղի ունենալու, անգիտաբար* (պիլա թաղրիր) *խաբկանք մը տեղի ունեցած է, այն պարագային առեւտուրը չի կրնար ջնջուիլ։ Իսկ եթէ խաբուողը բարեպաշտական հաստատութիւն մը* (վագըֆ) *եւ կամ որբ* (եէթիմ) *է, այս պարագային ենթադրենք որ դաւ եւ միջոց մը նիւթուած եւ գիտակցութիւն եղած չըլլայ, դարձեալ սոյն առուծախը ջնջելի է։*

Խաբուող անձի (մաղպուն օլան ճանիպըն) *մահուընէ վերջ՝ դատ վարելու իրաւասութիւնը իր ժառանգորդներուն չ'անցնիր։ Խաբուող անձ՝ իր խաբուած ըլլալը տեսնելով հանդերձ, երբ այն ապրանքի վրայ տիրապետական* (թասարրուֆա տայիր) *արարքը մը ընէ, այլեւս զայն չի կրնար ետ վերադարձնել։*

Խաբուելով չափազանց սուղ գնելու (պիթթաղրիր ղապն Ֆահիշըն միգտարը) *քանակը, ծախուած բան եթէ ապրանք է, հարիւրին* 50, *եթէ կենդանի է հարիւրին* 10, *եւ եթէ կալուած է հարիւրին* 5*էն պէտք է որ աւելի ըլլայ է. ասկէ պակաս եղած միջոցին ետ չի կրնար տրուիլ։*

ԾԱԽԵԼԻ ԸԼԼԱԼ ԿԱՄ ՈՉ

(Պէյէ սալիհ օլուփ օլմատըղը շէյլէր)

Արմատէն բաժնել կարելի եղած իր մը՝ արմատին հետ միասին ալ կրնայ ծախուիլ, առանձին ալ կրնայ ծախուիլ. զորօրինակ՝ մօր հետի ձագը երբ կաթէն կըտրուած է, առանձին ալ կրնայ ծախուիլ, մօր հետ ալ կրնայ ծախուիլ. բայց երբ դեռ կաթ կ'ուտէ, միայն մօր հետ կրնայ ծախուիլ։

Դէզ մը ցորեան՝ զատ զատ չափելով ալ կրնայ ծախուիլ, ամբողջը մէկէն ալ կրնայ ծախուիլ. իսկ երբ ամբողջովին (կէօթիւրիւ) *ծախուած միջոցին այսչափ քանակութիւն պարունակելու պայման եղած է, յանձնուած միջոցին՝ եթէ պայմանուած քանակէն պակաս ելլէ, գնողը ազատ է ուզէ կ'ընդունի կ'առնէ, ուզէ սակարկութիւնը կը ջնջէ, այս սկզբունքին կը հետեւին նաեւ ամէն տեսակ ապրանքներու առուծախը։*

Կալուած մը (ագար), *կամ գետին մը* (արսա) *եւ կամ արտ մը* (արազի) *կանգունով ալ կրնայ ծախուիլ, առանց կանգունի՝ այլ միայն սահմանները որոշելով* (հուտուտլէրի թայինլէ) *ալ կրնայ ծախուիլ։ Բայց ամէն պարագայի մէջ՝ սահմանները որոշելով ծախելը աւելի յարգելի է։*

Գոհարեղէն մը կշռելով ալ կրնայ ծախուիլ, հատով ալ կրնայ ծախուիլ. բայց կշիռքով ծախուած պարագային՝ երբ պայմանուած կշիռքէն պակաս ելլէ, այն ատեն առուծախը անվաւեր կը համարուի։

* * *

ՎԱՃԱՌՔԻՆ ՀԱՍԱԾ ՎՆԱՍ

(Մէպիէէ արիզ օլան զիեան)

Վաճառքը երբ դեռ ծախողին քով(պայի նէզտինտէ) *գտնուի, տեղի ունեցած վնասը վաճառողին կը պատկանի, իսկ երբ յանձնուած է, գնողին կը պատկանի։*

Երբ վաճառողի եւ գնողի մէջ՝ առանց ապրանքի գինը սակարկելու, այլ «Տանիլ ցուցնելու եւ հաւնած պարագային գնելու» պայման տեղի ունեցեր է, գնողը զայն տարած ուրիշի մը ցուցուցած միջոցին՝ երբ վաճառքին վնաս մը պատահի, զայն տուժելու պարտաւոր չէ։

Իսկ երբ սակարկութիւն լմննալէ վերջ՝ տանիլ ցուցնելու եւ հաւնած միջոցին գնելու պայման եղած է, այն պարագային գինը տուժելու պարտաւոր է։

* * *

ՎԱՃԱՌՔԻ ԸՆԹԱԿԱՅ ԻՐԵՐ

(Պէյէ տախիլ օլան շէյլէր)

Շէնք մը ծախուած միջոցին՝ անոր մէջի պարունակող պատին գամուած փականքները (տուվարա մըխլանմըշ քիլիտլէրի) *եւ հաստատուն բազմոցները* (սէտիրլիք), *տնկուած ծառերը եւ ծաղիկները, ապակիներ եւ փեղկերը* (ճամ չէրչիվէլէր) *եւ այլ հաստատուն իրերը, որոնք նոյն իսկ եթէ սակարկութեան ժամանակ վաճառքին ընթակայ ըլլալը պայմանուած իսկ չըլլան, դարձեալ վաճառքին ընթակայ ըլլալով* (մէնպիէէ տախիլ օլուպ), *անոր հետ ծախուած կը համարուին, զոր*

վերջէն ծախող զանոնք քակելով ետ առնելու իրաւունք չունի, ինչպէս նաեւ աւելի արժէք չի կրնար պահանջել. իսկ եթէ զանոնք քակել առնելու պայմանաւ ծախուած է, այն պարագային կրնայ քակել ու ետ առնել. ինչպէս նաեւ եթէ վերոյիշեալ պարունակեալները (միւշթէմիլաթը) չարժական իրեր են, կրնայ զանոնք ետ առնել, իսկ եթէ չէնքին հետ միասին ծախուած է, այլեւս չի կրնար ետ առնել։

Յիշեալ օրէնքին կը հետեւին նաեւ կենդանիի մը հետ գտնուած կաթնկեր ձագուկը, եւ կենդանիի գլուխը գտնուած երասանակը (եիւլար)։

Եւ ամէն տեսակ վաճառքները։

*
* *

ՊԱՅՄԱՆԱԺԱՄՈՎ ՎԱՃԱՌՈՒՄ

(Վաթէ իլէ սաթըշ

Կալուած մը կամ ապրանք մը ինչպէս կանխիկ, նոյնպէս պայմանաժամով (վատէ իլէ) ալ կրնայ ծախուիլ, բայց պայմանաժամով ծախուած միջոցին՝ պէտք է որ ժամանակը որոշ ըլլայ, իսկ անորոշ եղած պարագային, կանխիկ ստակով ծախուած կը նշանակէ, որով ապրանքին տէրը անմիջապէս արժէքը կրնայ պահանջել։

Առեւտուրի մէջ՝ եթէ արժէքին կանխիկի եւ կամ ապառիկի խօսք եղած չէ, կանխիկ կը նշանակէ, զոր այն պարագային՝ գնողը պէտք է որ, ապրանքին արժէքը վճարէ, որպէս զի ծախողն ալ ապրանքը անոր յանձնէ։ Ապա թէ ո՛չ «Ապառիկ պիտի տաս» ըսելով առարկութիւն ընելու իրաւունք չունի։

Վճարքին պայմանաժամը պէտք է որ կամ «Թուականէս այսչափ օր վերջ եւ կամ թէ տարուոյն այնինչ նշանաւոր օր վճարեմ» ըսելով որոշել, ապա թէ ոչ անձրեւ եկած միջոցին եւ տօթ համանման պայմաններով վճարաժամ պայմանելը անվաւեր է։ Եւ խնկոյն վճարելի կ՚ըլլայ։

*
* *

ՎԱՃԱՌՔԻ ՅԱՆՁՆՈՒՄ ԵՒ ՍՏԱՑՈՒՄ

(Թէսլիմ վէ թէսէլլիւմէ տայիր)

Վաճառումը (պէյ)՝ *վաւերական ըլլալու համար պէտք է որ, ծախող* (պայի)*, ղայն գնողին* (միւշթէրիէ) *յանձնէ* (թէսլիմ էթմէկլի տիր), *եւ կամ թէ երթալ ղայն առնելու արտօնէ* (կիտուպ ալմաղա իզին վէրմէկլի տիր)։

Իսկ գալով կալուածի մասին, թէպէտեւ ասկէ առաջ սըրֆ միւլք *կալուածները՝ անհատներու մէջ իբրեւ ապրանք առանց պաշտօնական գործողութեան կրնային առնուիլ ու ծախուիլ, եւ ծախող եւ գնողի համար իրենց մէջ արժէքը սակարկելէն եւ ստակը վճարելէն վերջ, երթալ անոր մէջ պտտիլ եւ բանալին յանձնելը վճռապէս ծախուած ու յանձնուած կը նշանակէր. սակայն վերջերս հրատարակուած Օրինաց համաձայն՝ զուտ* միւլք *կալուածներն ալ արտերու* (արազի) *եւ* վագըֆ *կալուածներու առուծախի պայմաններուն ենթարկուեցան, որով մինչեւ որ պաշտօնապէս Կառավարութեան Դուռը չի ներկայանան եւ իրենց առուծախը հոն չը յայտնեն* (թագրիր էթմէտիքճէ)*, տեղի ունեցած առուծախը վաւերական չի նկատուիր։*

Ուեւէ կալուած մը՝ ըլլայ դետին (արզ)*, ըլլայ*

միլք, ըլլայ վագըֆ՝ Կառավարութեան Դուռը առու-ծախի գործողութիւնը (քազրիր) լմնալէն վերջ զայն ծախուած եւ յանձնուած կը նկատուի, որով անկէ վերջ այլեւս զայն գնողին յանձնելու պէտք չի մնար։

Ծախուած իրը՝ թէ ըլլայ ապրանք, թէ ըլլայ կալ-ուած, թէ ըլլայ կենդանի եւ թէ ուրէ ինչ՝ զայն գնո-ղին յանձնուելէ վերջ՝ այլեւս անոր դրժում (ռուճու) չընդունուիր։

Գնող (միւշթերի)՝ տակաւին վաճառք (մեպիի) չը տեսած (թեսքլլիւմ էրմէզտէն) կրնայ ուրիշի մը ծախել։

Ինչպէս նաեւ ծախող (պայի)՝ զայն դեռ գնողին (պայիեէ) չը յանձնած՝ կրնայ գնողին յանձնարարել որ անոր արժէքը ուրիշի վճարէ։ Ցանուած գետին մը (արզ. մեզրու) ծախուած պարագային, ծախող՝ զայն գնողին յանձնելու համար պէտք է որ անոր վրայի ցանքը վեր-ցընէ եւ կամ ոչնչացնէ։

Ինչպէս մինակ ծառը ծախուած միջոցին, զայն յանձ-նելու համար, անոր վրայի պտուղը վար պէտք է առ-նել։

* * *

ՁԱՆԱՁԱՆՔ

(Մէվասը շէրքա)

Սակարկութեան մէջ՝ վաճառքին փոխարէն վճար-ուելիք դրամին տեսակ եւ քանակը որչափ եւ որ տե-սակէն որ սակարկուած է, անոր համեմատ պէտք է վճա-րել, ապա թէ ոչ ընթացիկ դրուշի հաշուով կը նկատ-ուի. զորօրինակ՝ Օսմ. լիրա սակարկուած միջոցին, Օսմ. լիրա պէտք է վճարել։ Թէպէտեւ Օսմ. լիրան ընթա-

ցիկ գինով 108էն է, սակայն կարգ մը ապրանքներ կան՝ որոնց առեւտուրի մէջ միրան 100, 108, 110, 114, 116, 120 ղուրուշ ալ, եւ թերեւս անկէ ալ աւելի կ'արժէ. ինչպէս նաեւ ապառիկ եւ կանխիկ առեւտուրի մէջ գինը կը տարբերի, այսինքն կանխիկի մէջ սուղ գինով կ'ընդունուի իսկ ապառիկին աւելի աժան։

Վաճառական մը Փարիզային յանձրարարած ապրանքը ճամբայ հանուելուն աթիւ՝ Փարիզայէն իրեն ղրկուած ցուցակին գօնուշմէնթօ (Ֆաքուրա) յենլով՝ կրնայ այդ ապրանքը դեռ ճամբու մէջ եւ կամ մաքս գտնուած միջոցին՝ առանց զայն բանալու եւ առանց տեսնելու ուրիշի մը ծախել, գնողը այն ապրանքը ստանալէ եւ բանալէ վերջ, երբ ցուցակին համեմատ գտնէ առեւտուրը կը հաստատուի. իսկ եթէ անհամապատասխան գտնէ, իրաւունք ունի ետ վերադարձնել։

Ոեւէ մէկն օտարի մը ապրանքը առանց անոր տեղեկութեան կրնայ ուրիշ մը ծախել, բայց տէրը տեղեկութիւն ստանալուն պէս՝ ուզէ տեղի ունեցած առեւտուրը կը մերժէ եւ իր ապրանքները ետ կը պահանջէ, ուզէ կ'ընդունի եւ կը հաստատէ, զոր անկէ վերջ այլեւս չի կրնար դրժել։

Մարդ մը ազատ է իր ապրանքը եւ կամ կալուածը ուրիշի մը քով գրաւ (րէճիճ) դնելով փոխառութիւն մը առնել, որուն գրաւ (րէճիճ) եւ (պէյիւլ վէֆա) ալ կ'ըսուի. որով մինչեւ որ ստակ չը վճարէ իր ապրանքները ետ չի կրնար պահանջել, եւ կամ թէ մէկ մասը վճարած միջոցին ենթադրենք թէ գրաւի դրուած ապրանքներ նոյն իսկ քանի մը կտորներէ բաղկանան, մինչեւ որ պարագը ամբողջ չի վճարէ՝ անոնցմէ մաս մը ետ չի կրնար պահանջել։

Պէյիւլ վէֆա եւ րէճիճի տարբերութիւնը գրեթէ

չատ քիչ է, րէճիճը ապրանքներու եւ սըրֆ միլք կալուածներու համար կը գործածուի, իսկ պէյիւլ վէֆա միայն վաքըֆ կալուածներու գրաւի գործողութեան կ'ըսուի։ Ասոնց մասին ընդարձակ գրելը գրաւի (րէճիճ) բաժնին մէջ ձգած եմ։

* * *

ԱՊՍՊՐԱՆՔ ԵՒ ԿԱՆԽԱՎՃԱՐ

(Սէլէմ իլէ իսթիսնաա վէ եախօտ սիբարըշ)

Կանխավճար (սէլէմ) այն է որ, մարդ մը՝ արհեստաւորի մը կամ գործաւորի մը ապրանք կ'ապսպրէ (սիբարըշ էտէր), եւ անոր սակարկուած գինէն մաս մը կանխավճար կուտայ։

Կանխավճարի (սէլիմ) գործողութիւնը վաւերական ըլլալու համար, պէտք է որ երկու կողմն ալ չափահաս ըլլան, (չափահասութեան տարիքը ընդհանրապէս 15էն վեր է)։ Նոյնպէս ալ ապրանքին գինը, տեսակը, քանակը եւ յանձնուելիք ժամանակը որոշ ըլլան, զորօրինակ՝ խաղողին ժամանակ... քաշ ճերմակ ընտիր չավուշ իւզիւմի, եւ կամ թէ... այսչափ քաշ սեւ խաղողի քաղցու (շիրէ) եւ կամ կալի՝ միջոցին... քիւ կարմրահատ ցորեն, եւ կամ թէ ... զոյգ ... թիւ մեծութեամբ ... տեսակ կաշիէ, եւ այսինչ այնինչ զարդերով կօշիկ, եւ կամ սա լայնութեամբ եւ ... կանգուն երկարութեամբ, եւ ... կշիռքը ծանրութեամբ, վրան այնինչ ծաղիկ եւ այնինչ գոյները ըլլալու պայմանաւ այսչափ ծրար տպածոյ (պասմա), եւայլն։

Երբեմն ալ ապսպրուած ապրանքէն օրինակ մը

ընտրելով՝ երկուստեք զայն կը կնքեն ու կը պահեն, մինչեւ որ ապսպրուած ապրանքները լրանայ։

Ապսպրուած ապրանքը՝ եթէ բուն ապսպրուած պայմանին եւ կամ ընտրուած օրինակին (Ցիւմիւնէ) համապատասխան ըլլէ, երկու կողմ զայն ընդունելու պարտաւոր են։ Իսկ եթէ անհամապատասխան ըլլէ, ապսպրողը ազատ է, ուզէ կ՚ընդունի, ուզէ կը մերժէ։

Եթէ ապրանքին գինը բարձրանայ եւ կամ թէ իջնէ, երկու կողմէն մինը անոր դէմ ոեւէ առարկութիւն ընելու իրաւունք չունի. եթէ որեւէ կողմէ առարկութիւն մը յարուցուի, միւս կողմը կրնայ բողոքել եւ իր ենթակայ եղած վնասը պահանջել (զարար զիեանի՞ թալէպ էյլէյէպիլիր)։

Ապսպրանքը հաստատուն ըլլալու համար պէտք է որ, անոր արժէքէն կարեւոր մաս մը կանխիկ վճարուած ըլլայ նախապէս, ապա թէ ոչ ապառիկ ապսպրանք անվաւեր է։

Երկրագործ մը՝ եթէ բնական արկածի մը հետեւանօք այն տարին չը կարենայ իրեն ապսպրուած ապրանքը յանձնել, ընթացիկ արժէքով գինը տուժելու պարտաւոր է։ Իսկ եթէ այդ տեսակ ապրանքը ընդհանուր առմամբ վնասուած է եւ գինը չափազանց սղեր է, յաջորդ տարին ընթացիկ արժէքով վճարելու պարտաւոր է։

* * *

ՀՈԳԵՎԱՐՔԻ ՄԷՋ ԱՌՈՒԾԱԽ

(Մարազ մէվքիինտէ պէյ ու շիրա)

Հոգեվարքային հիւանդութիւն այն է որ, հիւանդ մը անկողնոյ մէջ ինկած՝ խելք ու միտքը կորսնցուցած՝ այլեւս իր գործերը տնօրինելու անքաւական կ'ըլլայ, որով այդ վիճակին մէջ իր կատարած առուծախ անվաւեր կ'ըլլայ։

Իսկ եթէ հիւանդութեան տեսակը վերոյիշեալ աստիճան ծանր չէ, այլ խելք ու միտք իր վրայ ըլլալով երկարատեւ հիւանդութեան մը եւեթ ենթակայ է, ու այս վիճակը անփոփոխ է, այն ատեն հոգեվարքային հիւանդութիւն չի համարուիր, եւ իր ըրած գործողութիւնը վաւերական կը նկատուի. եւ եթէ այդ երկարատեւ հիւանդութեան վիճակը փոփոխական է, այն պարագային՝ սկսած օրէն մինչեւ որ մէկ տարի չանցնի, ընդունելի չի կրնար ըլլալ։

Հիւանդ մը՝ իր հոգեվարքի վիճակի մէջ (մարազ մէվքիինտէ), *իր ժառանգորդներէն մէկին եթէ ապրանք մը ծախէ, յետ մահուան՝ անոր վաւերականութիւնը միւս ժառանգորդներու կամքէն կախում կ'ունենայ, անոնք ուզեն կը վաւերացնեն չուզեն կը ջնջեն։*

Իսկ եթէ նոյն հիւանդ վիճակին մէջ՝ ուրիշ օտարի մը ծախած է, այն պարագային վաւերական է, որով ժառանգորդները անոր դէմ առարկութիւն մը ընելու իրաւունք չեն ունենար։

Շատ մը պարտքերով ծանրաբեռնուած անձ մը՝ երբ իր հիւանդութեան մէջ իր ապրանք ու կալուածները իր արժած գինէն պակաս ծախելով մեռնի, պահանջատէրը թէպէտեւ այն առուծախը չի կրնար ջնջել, սա-

կայն գնողէն՝ ծախուած պակաս գնի լրացում կրնան պահանջել. հակառակ պարագային առեւտուրը կրնան ջնջել։ Սակայն պէտք է որ՝ թէ ինչ գնով ալ որ ծախուած ըլլայ, այդ դրամը հանգուցելոյն պահանջատէրերուն վճարուի. իսկ եթէ անոր ժառանգորդներու կողմէ յատկապէս պարտքէն ապրանք փախցնելու դիտաւորութեամբ ծախուած է, այն ատեն եւ ոչ մէկ տեսակէտով վաւերական չի կրնար ըլլալ եւ յետս կը կոչուի։

ԺԱ.

ՎԱՐՁՈՒՄ

(*Իյճար ու իսթիճար հազրնեա*)

Վարձում (իճարէ)՝ *ապրանք կամ կալուած մը* (էմվալը մէնգուլէ վէ եա ղայրը մէնգուլէ), *մարդ եւ կենդանի մը վարձու տալուն, եւ վարձու բռնելուն* (իճար ու իսթիճար) *կ'ըսուի. որով վարձու տուողին որ է տէր՝ վարձատէր* (մուճիր), *վարձու բռնողին վարձակալ կամ վարձուոր* (միւսթէճիր), *եւ վարձու տրուած բանին վարձեալ* (մէճուր) *անունները կը տրուի։*

Վարձում (իյճար)՝ *վաւերական ըլլալու համար, պէտք է որ առուծախի* (պէյ ու շիրա) *օրինաց համեմատ՝ վարձատէր* (մուճիր) *եւ վարձակալ* (միւսթէճիր) *չափահաս* (պալիղ) *եւ խելահաս* (աքիլ) *ըլլան, եւ վարձեալը* (մէճուր) *եւ վարձք* (պէտէլ իյճարը) *որոշ ըլլան, եւ վարձատէր եւ վարձակալ մին միւսին «Վարձու տուի, միւսն ալ վարձու առի» ըսեն։ Ասիկայ գրաւոր բանակցութեամբ* (մէքթուպլէ) *ալ կրնայ ըլլալ։*

Վերոյիշեալ պայմաններէն թերի եղած վարձումը անվաւեր է (սահիհ տէյիլ տիր)։ *Իսկ երբ թերի պայմաններով* (իճարէի ֆասիտէ իլէ) *վարձու տրուած է եւ վարձակալն ալ զայն գործածելով օգտուած է, այն պարագային՝ եթէ վարձու տրուածը հասութաբեր կալուած մը է* (մուաս իւլ իսթիղլալ), *եւ կամ եթէ որբի մը* (եէթիմ), *եւ բարեպաշտական հաստատութեան* (վագըֆ) *վերաբերեալ է, այն ատեն վարձման ժամանակա-*

միջոցը (միւտէք) կը ջնջուի, եւ վարձքի քանակն ալ հմուտներուն (էրպապը վուգուֆա) գնահատել (թագտիր) կը տրուի։ Իսկ եթէ վարձեալ (մէճուր) հասութաբեր կալուած մը չէ (մուտաս իւլ իսթիղլալ տէյիլ իսէ), կամ թէ յատկապէս վարձք բերելու համար պատրաստուած ապրանք մը չէ, եւ կամ թէ այն ծառայող անձ՝ յատկապէս վարձքով ծառայողներէն չէ (էճիր միւլէ միւսթէճազ տէյիլ իսէ), եւ կամ թէ որբի մը եւ բարեպաշտական հաստատութեան մը վերաբերեալ չէ, այն ատեն վարձք վճարել պէտք չ'ըլլար (իւճրէթ լազըմ կէլմէզ)։

Խուլ (սաղըր) եւ համրերու (տիլսիզլէրին) ծանօթ նշաններով եղած վարձումը (ագտը իճարի) վաւերական է։

Վարձման մէջ (իճարէտէ) լռութիւնը (սիւքիւթ) ընդունիլ կը նշանակէ. զորօրինակ՝ կալուածատէր մը (մուճիր) իր խանութ՝ ամսական հարիւր ղրուշի վարձու տուած՝ վարձակալն ալ քանի մ'ամիսներ նստած պարագային, երբ տէրը ելլէ վարձկալին առաջարկէ թէ՝ «Ասկէ վերջ հարիւր քսան ղուրուշ պէտք է վճարես, ապա թէ ոչ խանութս ձգէ». վարձկալ երբ զայն չեմ ընդունիր ըսելով շարունակէ նստիլ, այն պարագային դարձեալ ամսական 100 տալ պէտք է, իսկ եթէ տիրոջ առաջարկութեան վրայ՝ այո՛ կամ ո՛չ չը պատասխանած՝ շարունակէ նստիլ, այն ատեն 120 ղուրուշ վճարել պէտք կ'ըլլայ։ Եւ եթէ երկուքն ալ իրենց խօսքին վրայ պնդեն, բայց վարձկալ դեռ շարունակէ նստիլ, այն ատեն վարձքին քանակը հմուտներուն (էրպապը վուգուֆէ) գնահատել կը տրուի։

Իսկ եթէ վարձկալը՝ (միւսթէճիր) տիրոջ զեղչ առաջարկէ եւ տէրը չընդունի, այն միջոցին վարձկալ

պարտաւոր է կամ ելլել (եա թախլիյէ էթմէլի) եւ կամ թէ ըստ առաջնոյն վարձքը վճարել։

Վարձման մէջ (իյճարտա)՝ երբ վարձք աւելցնելու եւ կամ պակսեցնելու մասին (պէտէլ իյճարի հազըրտա) երկրորդ անգամ սակարկութիւն ըլլայ, առաջին սակարկութիւնը ըստ ինքեան կը ջնջուի, երկրորդ սակարկութիւնը վաւերական կ'ըլլայ։

Վարձումը (ազտը իյճար) լմննալէն յետոյ (թէմամ օլտուղտան սօնրա)՝ երկու կողմէն եւ ոչ մէկը (մուճիր իլէ միւսթէճիրտէն հիչ պիրիսի) չի կրնար իր պայմանէն խուսափիլ (րուճու էտէմէզ) եւ ինչպէս նաեւ ուրիշ մէկը՝ վարձքին վրայ որչափ որ ալ յաւելում ընէ, վարձատէր այս պատճառաւ (մուճիր, մալ սահըպի) չի կրնար իր պայմանը ջնջել (ազտը ֆէսխ էտէմէզ)։

Իսկ եթէ վարձեալին (մէճուրէ) բնական արկած մը պատահի (գազաէն թէլէֆ օլուրսա)՝ այն ատեն վարձումը (ազտը իյճարը) ըստ ինքեան կը ջնջուի։ Զորօրինակ՝ վարձեալ շէնքը եթէ փլչի կամ այրի, կամ սարնտու (սիւտաճա) վարձուած պարագային տղան մեռնի, եւ կամ գործի մը համար՝ գործաւոր մը վարձուած պարագային՝ այդ գործը խափանուի եւ այլ այսպիսի պարագայ մը ծագի, այդ առթիւ տեղի ունեցած վարձումը (ազտը իյճարը) ըստ ինքեան կը ջնջուի։

Վարձման մէջ (ազտը իճարտա) պայման չէ որ անպատճառ «Ներկայ օրէն սկսեալ վարձու տրուի», այլ միջոց մը վերջ ալ՝ զորօրինակ՝ յառաջիկայ ամսուան եւ կամ այնինչ տարուան սկիզբէն կամ մէջտեղէն եւ կամ վերջէն եւայլն ալ կրնայ վարձու տրուիլ. եւ դարձեալ վաւերական է (ազտը սահըհ տըր)։

*
* *

ՄԱՐԴՈՒ ՎԱՐՁՈՒՄԸ

(Իճարէի ասամ հաքքընտա)

Մարդու վարձումը (իճարէի ասամ) *երկու կերպ է.* *Ա. Հասարակաց ծառայութեան համար վարձուած ծառաներ* (էճիրի աամմ), *զորօրինակ՝ գիւղի մը հովիւ* (գարիբէ չօպանի), *թաղի մը պահապան* (մահլէ պէքճիսի), *ընդհանուր արհեստաւորներ եւ բեռնակիրներ, եւայլն։*

Բ. Մասնաւորաց համար վարձուած ծառայ (էճիրի խասս), *զորօրինակ՝ հաստատութեան մը եւ կամ վաճառատան մը ծառայ եւ կամ տան մը սպասաւոր եւայլն։*

Ա. Հանրութեան ծառայող մը (էճիր աամ), *իրեն վարձքը նախապէս պայմանուած ըլլայ թէ ո՛չ, երբ ծառայութիւն մը ըրած է, անոր փոխարէն ըստ արժանւոյն վարձք* (էճր միսլի) *պահանջելու իրաւունք ունի։*

Իսկ մասնաւորաց սպասարկողները (էճիրի խասս), *եթէ նոյն իսկ նախապէս վարձք պայմանուած չըլլայ եւ կամ թէ նոյն իսկ իր պաշտօնին ծառայած չըլլայ, դարձեալ իր վարձքը պահանջելու իրաւունք ունի,*

Վերոյիշեալ երկու կանոնաւոր եղանակէն ի զատ ուրիշ անկանոն եղանակ մը ալ կայ՝ զոր այն ալ երկու կերպ է. Ա. Հրամայական կերպով (էմր իլէ), *այսինքն գործին տէր՝ ուրիշ մէկու մը հրաման կ'ընէ թէ, այնինչ գործ կատարէ քեզի այսչափ վարձք կը վճարեմ եւ կամ նուէր մը կուտամ,* (Ֆիլան իշի եափ, սանա շու գատար ղուրուշ իւճրէթ վէրիրիմ, եա պիր իքրամ էտէրիմ), *զոր այն պարագային այդ մարդ՝ այն*

գործը կատարելէ վերջ, ենթադրենք որ չարունակ այդ տեսակ գործերը կատարելով իր ապրուստը անկէ հայթայթող դասակարգին չը պատկանի, դարձեալ խոստացուած վարձքը պահանջելու իրաւունք ունի։ Իսկ նուէրին փոխարէն՝ գինը կը վճարուի։

Բ. Ինքնաբերաբար ծառայողներ (պիլա շարդ խըտմէթ էտէնլէր), այսինքն ըլլայ որ գործին տէրը այնինչ գործս կատարէ (Ֆիլան իշիմի եափ) ըսելով հրամայած է կամ ո՛չ, քանի որ քեզի վարձք կուտամ կամ նուէր ըսելով պայման ըրած չէ, այդ գործը կատարող անձը եթէ իր ապրուստը այդ տեսակ գործերէ հայթայթող դասակարգին չի պատկանիր (իւճրէթ իլէ խըտմէթ էտէն մազուլէրընտան տէյիլսէ), այն ատեն վարձք պահանջելու իրաւունք չ'ունենար։ Իսկ եթէ այն դասակարգին կը պատկանի՝ կրնայ ուզել, զորօրինակ՝ փաստաբան չեղող մէկն՝ իր վարած դատի համար վարձք չի կրնար պահանջել. բայց փաստաբան ենթադրենք որ նոյն իսկ առանց սակարկութեան ծառայած ըլլայ, դարձեալ ըստ արժանւոյն վարձք կրնայ պահանջել։

Ծառայողի վարձքի գումարը երբ նախապէս սակարկուած է՝ անոր համեմատ պէտք է վճարել. իսկ եթէ սակարկուած չէ՝ այն արհեստի հմուտներէն կը հարցուի (էրպապը վուգուֆտան սուալ օլունուր), անոնք ինչ արժէք որ գնահատեն, դատարանն ալ անոր համեմատ կը վճռէ։

Եթէ վարձքին փոխարէն նուէր մը եւ կամ այնինչ բանը փոխարինել պայման եղած է, այդ պայմանին կարեւորութիւն չըլլալով՝ անոր արժէքը պէտք կուգայ վճարել (անճագ անըն պէտէլինի թէտիյէ էթմէք լազըմ կէլիր)։

Տղայ մը արհեստ սորվելու համար (սանաաթ քօյ-

րէճմէֆ իչիճ) *վարպետի մը տրուած միջոցին, տղան արհեստ սորվելէն վերջ, երբ իրարմէ վարձք պահանջեն, տեղական սովորութիւն* (քօրֆ վէ ասէթր պէլսէ) *ինչ է, անոր համեմատ կը վարուի։*

Ծառայողին հետ՝ եթէ պայման եղած է որ, այն գործին ինք անձամբ աշխատի, ուրիշի մը չը յանձնէ, ծառայող (աճիր)՝ *զայն ուրիշի մը չի կրնար յանձնել, զորօրինակ՝ եթէ դերձակին հետ պայման եղած է որ իր ձեռքով կտրէ ու կարէ, դերձակը զայն ուրիշի մը չի կրնար կտրել ու կարել տալ. Բայց եթէ այդպէս պայման մը եղած չէ, ծառայող զայն ուրիշի մը կրնայ ընել տալ։*

Բեռնակիրը (համալ) *իր բեռը մինչեւ տան դռնէն եւ կամ վաճառատունէն ներս տանելու ձգելու պարտաւոր է, անկէ վերջ իր տեղ դնելու պարտաւոր չէ։*

Մունետիկ, շրջուն փերեզակ (գօլթուգճի, սմսար, տէլալ), *ծախու համար իրեն յանձնուած ապրանքը միջոց մը պտըտցնելէն վերջ՝ երբ ծախել չը կրնալուն պատճառաւ տիրոջ վերադարձնէ. յետոյ տէրը զայն ծախէ, անիկայ տիրոջմէ վարձ մը պահանջելու իրաւունք չ'ունենար, եւ եթէ տէրը զայն ուրիշի մը ծախել տայ, աշխատութեան վարձքը երկրորդ ծախող կը ստանայ։*

Մէկ մը իր ապրանքը՝ մունետիկ, փերեզակին (տէլալ, գօլթուգճի, սմսար) *յանձնած միջոցին՝ երբ անոր ապսպրէ թէ, այսչափ ղուրուշէն պակաս մի ծախեր. անիկայ անկէ պակաս չի կրնար ծախել, եւ եթէ ծախէ, պակասը տուժելու պարտաւոր կ'ըլլայ. ինչպէս նաեւ՝ եթէ անկէ աւելի ծախէ, այն աւելորդն ալ ապրանքի տիրոջ կը պատկանի։*

Ոեւէ բան մը կատարելու համար վարձուած ծառան՛ երբ ընելիք բանը (քափանճաղը չէյ) *արկածով մը*

վնասուի (գազանճ գայ օլուրսա), մինչեւ նոյն կէտին աշխատած աշխատութեան վարձքը միայն կրնայ պահանջել. ապա թէ ոչ ամբողջ չի կրնար պահանջել. զորօրինակ՝ արտ մը հնձելու համար վարձուած մշակներ, երբ այդ հունձքը քիչ մը հնձելէն յետոյ՝ կարկուտէն վնասուի, հնձածներու չափ միայն վարձք կրնան պահանջել: Այս օրէնքին կը հետեւին նաեւ, նաւ վարձել, չէնք չինել, պաշտօնէից վարձքը վճարել, եւայլն:

*
* *

ՎԱՐՁՔԻ ՄԱՍԻՆ

(Պէտէլի իյճար հագգընտա)

Վարձման մէջ (ագտը իյճարտա) վարձքին քանակը (պէտէլի իյճարըն մըգտարընի) պէտք է որ որոշ ըլլայ (մուայէն օլմալը տըր), եթէ որոշուած չէ՝ հմուտներուն գնահատել կը տրուի (էրպապը վուգուֆէ բագտըր էքտիրիլիր). սակայն պէտք է գիտնալ որ, ամէն տեսակ գործերու մէջ՝ հմուտները պահանջուած վարձքի քանակէն աւելի պէտք չէ որ գնահատեն, ապա թէ ոչ՝ անընդունելի կ'ըլլայ իրենց գնահատութիւնը. զորօրինակ՝ կալուածին տէրը վարձկալէն ամսական 200 ղուրուշ վարձք պահանջած միջոցին՝ երբ վարձկալ 100 ղուրուշ ըսէ՝ ու չը համաձայնին, ու այն պատճառաւ հարկ ըլլայ հմուտներու դիմել, հմուտները առ առաւել մինչեւ 200 ղուրուշ կրնան գնահատել. եթէ անկէ աւելի արժէք մը գնահատեն, այն ատեն իրենց գնահատութիւնը անընդունելի կ'ըլլայ. զոր այն պարագային ուրիշներուն դիմել պէտք կ'ըլլայ, սա եւս պէտք է գիտնալ որ, հմուտներ ըսելով՝ էն նուազ եր-

կցւ հոգիէ պէտք է որ բաղկանան, եւ երկուքն ալ միեւնոյն հաստատեն, ապա թէ ո՛չ իրարմէ տարբեր եղած միջոցին՝ եւ ոչ մէկի գնահատութիւնն ալ ընդունելի չի կրնար ըլլալ։ Այս հմուտ անձինք պէտք չէ որ երկու կողմի հետ մերձաւոր ազգականութիւն եւ կամ առեւտուր եւ կամ ուրիշ առընչութիւն եւ կամ վէճ ու կռիւ ունենան. կռիւը զիրենք այն ատեն կրնայ գնահատելու գործէն կասեցնել՝ երբ պաշտօնապէս դատարանի միջոցաւ ապացուցուած է. ապա թէ ոչ՝ պարզ կագուկռիւները արգելիչ պատճառ մը չեն նկատուիր։

Հմուտներու գնահատութիւնը իբրեւ վկայութիւն (շահատէթ) *չը նկատուիր, այլ իբրեւ ծանօթութիւն մը* (իխպար) *կը նկատուի, որուն համար վկայութեան օրինաց համեմատ, անոնց անձնաւորութեան եւ պատուաւորութեան մասին* (շահատէթի մագպուլ օլուպ օլմատըղը) *իրենց պատկանած թաղէն եւ կամ արհեստապետէն* (էսնաֆ պաշըսըն, ֆէրխուտարընըն) *հարցնելու* (թէզքիէ էթմէնէ) *պէտք չէ տեսնուած, այլ դատարան անոնց տուած ծանօթութեան վրայ* (օնլարըն իխպարաթը իւզէրինէ), *իսկոյն իր վճիռը կուտայ* (հիւքմ վէրիր)։

Վարձքի փոխարէն (պէտէլ իճարա մուգապիլ) *անպատճառ հնչուն դրամ* (նագտ) *վճարել անհրաժեշտ պայման չէ. այլ ապրանք* (մալ) *եւ կամ կալուած* (ագար) *ալ կրնայ փոխանակուիլ. այսինքն խանութի մը վարձքին փոխարէն, մաս մը ապրանք եւ կամ պարտէզի մը հասոյթն ալ կրնայ փոխանակուիլ* (միւպատէլէ, թրանփա օլունապիլիր)։

Եթէ վարձատէր՝ վարձքը կանխիկ պայմանած է, մինչեւ որ սակարկուած վարձքը չը ստանայ, վարձեալը (մէճուր) *կրնայ կաշկանդել ու չը յանձնել* (հապս էտէպիլիր), *սակայն որ օրէն որ զայն վարձկալին* (միւսթէ-

ճիրէ) յանձնէ, այն օրէն սկսեալ վարձք կը սկսի բանիլ։

Իսկ եթէ վարձքը ապառիկ կամ ամսէ ամիս կամ տարուէ տարի վճարուիլ պայմանուած է, այն ատեն վարձատէրը զայն կաշկանդելու (հաւա գէրմէյէ) *իրաւունք չունի. եւ որ օրէն որ յանձնէ, այն օրէն սկսեալ վարձք կը բանի։*

Վարձքը կանխիկ պայմանուած պարագային՝ վարձակալ (միւսթէճիր)՝ *զայն կանխիկ վճարելէն վերջ, եթէ ենթադրենք թէ՝ վարձեալ ապրանք կամ կալուած նոյն իսկ անգործածելի ձգած ալ ըլլայ, այլեւս չի կրնար իր տուած վարձքին յետսկոչում* (րուճու, ճայմազ) *ընել։ Իսկ եթէ կալուած կամ ապրանք վնասուած է եւ կամ անգործածելի դարձած է, այն ատեն կրնայ ետ պահանջել։*

Վարձեալ (մէճուր)՝ *եթէ անձ մըն է, երբ վարձքը կանխիկ խօսուած է, մինչեւ որ զայն կանխիկ չը ստանայ կրնայ չը ծառայել. իսկ եթէ վարձքը յետ աշխատութեան վճարուիլ պայմանուած է, այն ժամանակ ծառայելու չի կրնար դժկամակիլ։*

Վարձկալ՝ իր վարձած ապրանքը կամ կալուածը եթէ նոյն իսկ չի գործածէ ալ, դարձեալ սակարկուած վարձքը վճարելու պարտաւոր է. իսկ եթէ իր կամքէն անկախ պատճառի մը եւ կամ փլչելու եւ կամ այրելու առթիւ չէ կրցեր գործածել, վճարելու պարտաւոր չ՚ըլլար։

Վարձատէր (մուճիր, մալ սահիպի) *եւ վարձակալ* (միւսթէճիր, ֆիրէճիսէճ) *երկուքէն որն որ մեռնի, վարձումը* (ագտը իճարի) *կը ջնջուի* (Ֆէսխ օլուր)։

Վարձուած կալուած մը եւ կամ ապրանք մը նորոգութեան եւ կամ այլ պատճառի մը առթիւ՝ եթէ միջոց մը անգործածելի դառնայ, անգործածելի (մուադ-

դալ) մնացած ժամանակամիջոցի վարձքը կը զեղչուի (բէնզիլ էսիլուր)։

Այն արհեստաւորներ՝ որոնց աշխատութիւն իրենց չինած կամ նորոգած ապրանքին վրայ նոր հեղինակութիւն մը կ'աւելցնէ. անոնք մինչեւ որ իրենց վարձքը չստանան, իրենց յանձնուած ապրանքը կրնան կաշկանդել (հապս էտէպիլիրլէր). *զորօրինակ՝ դերձակ, ներկարար. լուացարար, եւայլն, իրենց վարձքը մինչեւ որ չը ստանան, իրենց յանձնուած ապրանքները կրնան վար դնել, եւ անկէ յառաջ եկած մնասին բնաւ պատասխանատու չեն. բայց եթէ իրենց վարձքը ապառիկ մնալու պայմանած են, զայն չեն կրնար կաշկանդել, ապա թէ ոչ տեղի ունեցած մնասին պատասխանատու կը նկատուին։*

Իսկ բեռնակիր եւ նաւազ եւայլն, ասոնց նման աշխատաւորներ, որոնց աշխատութիւնը իրենց աշխատած ապրանքին վրայ նոր հեղինակութիւն մը չի գործեր, անոնք իրենց վարձքին փոխարէն զայն կաշկանդելու (հապս իթմէնէ) *իրաւունք չունին. եւ եթէ կաշկանդեն տեղի ունեցած մնասին պատասխանատու կը մնան։*

*
* *

ՎԱՐՁՄԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱՄԻՋՈՑԻ ԵՒ ԿԱԼՈՒԱԾԱԿԱՆ ՎԱՐՁՔԻ ՄԱՍԻՆ

(Միւսէրի իճարէ վէ իճարի ազար հազընեա)

Մարդ մը իր կալուածը եւ կամ ապրանքը ուզած ժամանակի չափ կրնայ վարձու տալ, բայց երբ վագըֆ *կալուած է՝ ըստ ընկալեալ սովորութեան ընդհանրապէս երեք տարիէն աւելի չը տրուիր։*

Ինչպէս նաեւ վարձքի վճարումը ամսէ ամիս ալ

կրնայ պայմանուիլ տարուէ տարի ալ ։ Ժամանակամիջոցը լրանալուն պէս՝ վարձատէր (մուճիր) պէտք է վարձկալին (միւսթէճիրէ), ներկայանայ եւ վարձեալ (մէճուր, քիրալանմըշ օլանը) ետ պահանջէ, եւ վարձկալն ալ խսկոյն զայն վերադարձնէ ։

Իսկ եթէ վարձատէր (մուճիր մալ սահիպի) չըներկայանայ եւ ետ չը պահանջէ, վարձումը (ագտը իճարի) թերի (Ֆասիտ) ըլլալով, այն ատեն որոշեալ ժամանակամիջոցէն որչափ ատեն որ անցնի, ըստ նախկին սակարկութեան վարձք չի կրնար պահանջուիլ. այլ ըստ արժանւոյն (էճրի միսլի) միայն կրնայ պահանջուիլ, զոր այն ալ հմուտներուն (էրպապը վուգուֆ) գնահատել տալովը կը վճռուի ։

Եւ եթէ տէրը, օրին վարձկալին ներկայանայ եւ վարձեալը ետ պահանջէ, բայց նա դժկամակի վերադարձնել, այն ատեն վարձատէր (մուճիր, մալ սահիպի) պարտաւոր է դատարանի դիմել. իսկ եթէ ձգէ իր վիճակի մէջ, ինչպէս վեր ըսինք՝ ըստ սակարկութեան վարձք չի կրնար պահանջել, այլ ըստ արժանւոյն ։

Ժամանակ լրանալուն պէս՝ վարձկալը երբ դժկամակի վարձեալը (մէճուր) ետ վերադարձնել, վարձատէր այս պատճառաւ երբ ստիպուի դատարանի դիմել, այն առթիւ տեղի ունեցած ծախսերը վարձկալին վրայ կը բարդուին ։

Վարձեալի (մէճուր) պարպումը (թախլիյէ, պօշաթ-տըրմագ) եւ կամ վերադարձում (թէսլիմ, իյատէ) երեք կերպ կ՚ըլլայ.

Ա. Եթէ վարձագիրը (գօնթըրաթ) հաւատարմութեան միջոցաւ վաւերացած է, տիրոջ կողմէ խնդիր, կամը կը տրուի դատարանին, դատարան ալ զայն ատենադպրութեան (մուգավէլյաթ մուհարրիրի) կը յանձնէ, վերջինս կատէ, անո-

զեկուցանելու համար (իխպար էյլէմէք)։ Նօտարն ալ վարձկալին զեկուցագիր մը (իխպարնամէ) ղրկելով կը զեկուցանէ թէ (թէպլիղ էտէր), զեկուցուած թուականէն սկսեալ մինչեւ 15 օրէն պարպելու եւ կամ վերադարձնելու պարտաւոր է (թախլիյէ վէ եա թէսլիմ վէ իյատէ էթմէյէ), վարձկալ եթէ սոյն զեկուցման վրայ մինչ 15 օր պարպէ կամ վերադարձնէ, այլեւս խնդիրը փակուած կ'ըլլայ. իսկ եթէ չը պարպէ կամ չը յանձնէ, այն ատեն Նօտարի վարչութիւն (մուգավէլաթ մուհարրիրի) Տեղական Գործադիր վարչութեան (Իճրա տայիրէսի) կը յանձնէ ի գործադրութիւն։ Այս պարագային Գործադիր վարչութիւն անգամ մըն ալ իր կողմէ վարձկալին կը զեկուցանէ, եւ ութ օր ժամանակ կուտայ. եթէ ատոր վրայ ալ դժկամակի, յայնժամ Գործադիր պաշտօնէութիւն ինք պաշտօնեայ մը եւ քանի մը դէտեր (միւպաշիր) կը ղրկէ, հոն Կառավարութեան միջոցաւ կը պարպէ։ Այս առթիւ տեղի ունեցած ծախսերը թէպէտեւ նախապէս տիրող կողմէն կը պահանջուին, սակայն ի վերջոյ վարձկալէն կը գանձուին։

Այս տեսակ պարպումի մէջ՝ եթէ դիզուած վարձքեր կան, վարձքերը միեւնոյն եղանակով չի կրնար գանձուիլ. այլ վերջէն անոր համար զատ դատ պէտք է վարել, եւ հակառակորդ կողմը հոն դատի կոչելով վճռի ներքեւ առնել եւ ապա գանձելու ելլել։

Բ. եղանակ.՝ Եթէ վարձագիրը Պաշտօնատունէն

հեէ) վաւերացած չէ (րէսմէն թաստիք օլմամըշ ի-

Մայէն պարագային դատարանի պէտք է դիմել վճռի

ժամանակացանել տալ Իճրայի դնելով, անոր պարպումը եւ

կալուած է դարձումը պահանջել։

պէս երեք ալ եղանակով պարպում կամ վերադարձում

Ինչպէս

(թախլիեէ վէ թէսլիմ) պահանջելու դատը երկու կերպով կրնայ վճռուիլ. Ա. Եթէ վարձագիրը (գօնթուրաթը) նախապէս Պաշտօնատունէն վաւերացած է, եւ եթէ կալուածատէրը կալուածի անմիջական (իճրայի մուվազալէ) պարպումը պահանջէ, դատարանն ալ անմիջական պարպումը կը վճռէ (մա՛ա իճրայի մուվվազաք թախլիեէսինէ հիւքմ էտէր), Իսկ եթէ կալուածատէրը անմիջական գործադրութիւնը (մա՛ա (իճրայի մուվվազաք) չը պահանջէ, դատարան ինքնին իճրայի մուվվազաք չի կրնար վճռել, այլ միայն «պարզ պարպում» (թախլիեէ) կը վճռէ։

Պարզի եւ անմիջականի (իճրայի մուվվազաք)ի տարբերութիւնը սա է որ, պարզի դէմ՝ վարձկալը թէ միեւնոյն դատարանի մէջ եւ թէ Վերաքննիչ ատենի մէջ (Իսթինաֆ մահքէմէսինտէ) եւ թէ Վճռաբեկ ատենի մէջ (Թէմիզ մահքէմէսինտէ) շատ մը առարկութիւններ կրնայ ընել. ինչպէս նաեւ եթէ վճիռը ի բացակայութեան (ղիեապի) տրուած է, պէտք է որ, 31 օր առարկութեան (իթիրազի) ժամանակամիջոցը աւարտի եւ ապա գործադրութեան տրուի։ Իսկ անմիջական (իճրայի մուվվազաք) այն է որ, առանց ոեւէ առարկութիւն մը լսելի ըլլալու, անմիջապէս կալուածը կը պարպուի տիրոջ կը վերադարձուի եւ կամ ապրանքը ետ առնուելով իր տիրոջ կը յանձնուի. բայց եթէ ասոր դէմ բանաւոր առարկութիւններ յարուցուին, վերջէն կրնայ զանոնք քննուիլ։

Իսկ եթէ վարձագիրը (գօնթըրաթ) նախապէս վաւերացած չէ, եւ կամ բնաւ վարձագիր մը չկայ, կալուածատէրը ենթադրենք որ անմիջական գործադրութիւն պահանջէ, այն ատեն դատարանի կամքէն կախում կ՚ունենայ. դատարան եթէ պատշաճ դատէ, ան-

միջականապէս կը վճռէ, իսկ եթէ պատճառ չը դատէ պարզօրէն միայն կը վճռէ։

Սակայն պէտք է ըսել որ, պարպումը (թախլիէ) պահանջելու իրաւունք ունենալու համար, պէտք է որ կամ վարձագիր (գօնթուրաթ) եւ կամ կալուածին տէր ըլլալը ապացուցանող կալուածագիրը (սէնէտ խաքանի, թափու սէնէտի) ունենալ ի ձեռին, եւ կամ թէ վարձկալը (միւսթէճիր) անկէ վարձած ըլլալը խոստովանի (ագտը իճարընի իգրար էյլէրսէ), ապա թէ ո՛չ, չատ մը առարկութեանց նիւթ կ՚ըլլայ։

Վարձատէր (մուճիր) անպատճառ պայման չէ որ բուն իսկ կալուածին տէրն եղած ըլլայ, այլ անոր հաճութեամբ՝ օտար մըն ալ կրնայ վարձու տալ, օտարն եթէ իր անունով վարձու տուած եւ վարձագիր չինած է (գօնթուրաթ թանզիմ էթմիշ իսէ), միայն ինք իրաւունք ունի դատի դիմել, եւ կալուածի պարպումը պահանջել․ բայց եթէ վարձագիր մը չկայ՝ ինք իրաւունք չունի դատ վարել, այլ այս իրաւունքը կալուածատիրոջ վերապահեալ է։

Կալուածի մը վարձագիրը (գօնթուրաթ)՝ եթէ պաշտօնապէս վաւերացած չէ եւ կամ բնաւ գոյութիւն չունի, դատարան անոր միայն մէկ տարեկան վարձքը հիմ բռնելով՝ անոր համեմատ հարիւրին չորս ղուրուշ տուգանք (ճէզայի նագտիյէ) կ՚առնէ․ այսինքն՝ եթէ տարեկան վարձքը 40 լիրա է, 160 ղուրուշ կ՚առնէ, անկէ վերջ որչափ ատեն ալ որ անցած ըլլայ հոգ չէ։

Դատարանէն բղխած պարպման (թախլիէ) եւ վերադարձման (իատէ, թէսլիմ) վճիռները թէ՛ ըլլայ պարզօրէն՝ թէ՛ ըլլայ անմիջական, Գործադիր վարչութեան (Իճրա տայիրէսի) միջոցաւ գործադրութեան կը դրուի․ հոս եթէ վճիռը անմիջական է, դատ չահող կողմէն

(հագգը չըգան բարաթեան) երաշխաւոր մը կ'առնուի թէ, «Անիրաւ եղող կողմը՝ երբ ապագային վճռի դէմ ոեւէ առարկութիւն ընելով իրաւացի ըլլայ, եւ հարկ ըլլայ այն կալուածը եւ կամ ապրանքը ետ վերադարձնել, այն ատեն նոյն կալուածը եւ կամ ապրանքը ետ վերադարձնելով հանդերձ, այն անձի ենթակայ եղած վնասները ու ծախսերը տուժելու պարտաւոր եմ». մինչեւ որ այս երաշխաւորութիւնը չը տրուի, Գործադիր Վարչութիւն (Իճրա տայիրէսի) վճռի գործադրութեան չի սկսիր։ Այն ատեն շահող ազատ է, ուզէ այդ իրաւունքէն ձեռնթափ ըլլալով, միջոց մը եւս կը սպասէ մինչեւ որ գործին օրինական ընթացքը աւարտի, անկէ յետոյ առանց երաշխաւորութեան գործադրել տայ, ուզէ երաշխաւոր տալով անմիջական գործադրութիւնը կը պահանջէ։ Յիշեալ եղանակին կը հետեւին ամէն կերպ անմիջական վճռուած խնդիրները (իճրայի մուվվագաթի հիւքմի միւքքաձամին օլան մէսէլէլէր)։

Իսկ պարզ վճիռներու մէջ (հիւքմի ատիտէ)՝ երաշխաւոր պահանջելու օրէնք չկայ։

Այս պարագային մէջ՝ վճիռը եթէ ներկայութեան տրուած է (վիճահի իսէ) վճռագրի մէկ օրինակը (իլամ սուրէթի) բողոքեալին (միւտտայիւն ալէյհ) հաղորդուելէն եւ անոր ձեռք հասնիլը ապացուցանող իր ստորագրութեան ներքեւ հաղորդման ընկալագիրը (թէպլիղ իլմուխապէրի) վերադառնալէն անմիջապէս վերջ՝ գործադրութեան կրնայ դրուիլ. իսկ տրուած վճիռը եթէ ի բացակայութեան եղած է (ղիեապի իսէ), դարձեալ վճռագրի մէկ օրինակը (իլամ սուրէթի) հակառակորդին հաղորդուելէն եւ անոր ստորագրեալ հաղորդման ընկալագիրը (թէպլիղ իլմուխապէր) վերադառնալէն 31 օր վերջ, գործադրութեան կրնայ դրուիլ։

Վերոյիշեալ օրէնքին կը հետեւին նաեւ ամէն կարգի վճիռները։

* * *

ԿԱԼՈՒԱԾԱԿԱՆ ՎԱՐՁՈՒՄ

(Իջարէլի աքար հաքքընտա)

Կալուած մը վարձուած պարագային՝ անհրաժեշտ պայման չէ որ, անպատճառ որի համար վարձուած ըլլալը բացորոշապէս գրուի. այլ առանց որոշ անուան մը յատկանալու ալ կրնայ վարձուիլ, զոր այն պարագային վարձակալ (միւսթէճիր) ուզէ ինք կը բնակի, ուզէ ուրիշի մը վրայ փոխանցելով (տէվր էտէր), անիկայ բնակեցնել կուտայ։

Իսկ եթէ պայման ըրած են որ, ուրիշի մը չը փոխանցի, այն ատեն նոյն կալուածը եթէ խանութ (տիւք-քեան) եւ կամ նմանօրինակ հասութաբեր կալուած մըն է (աքարաթ իսէ), վարձկալ առանց տիրոջ արտօնութիւնը առնալու, իրեն մերձաւոր նմանութեամբ զբաղում ունեցող ուրիշ մէկու մը կրնայ փոխանցել. զորօրինակ՝ մանիֆաթուրայի վաճառականութեան համար վարձուած խանութ մը, փերեզակ (ադդար) եւ կամ անոր նման ուրիշ զբաղումներ ունեցողին կրնայ փոխանցուիլ. բայց ոսկերիչի եւ կամ երկաթագործի չի կրնար տրուիլ, այլ եթէ ոսկերչութեան եւ կամ երկաթագործութեան համար վարձուած է, մանիֆաթուրայի համար կրնայ տրուիլ։

Իսկ եթէ վարձուած կալուածը տուն է, վարձկալ առանց նախապէս տիրոջ հաւանութիւնը առնալու, զայն ուրիշի մը չի կրնար փոխանցել. որովհետեւ վարձկալներու ընտանեկան թիւը մէկը շատուոր իսկ միւսը քիչուոր կրնայ ըլլալ, ու շատուորութեան առթիւ տունը աւելի կը մաշի։

Շէնքի նորոգութեան մասին պէտք եղած ծախսերը կալուածատիրոջ կը պատկանի, իսկ եթէ կալուածատէրը դժկամակի ընել, այն ատեն վարձկալը ուզէ պայմանը (**զօնբուրաք**) *ջնջելով դուրս կ'ելլէ, ուզէ նոյն վիճակի մէջ կը շարունակէ։ Բայց եթէ վարձկալ՝ առանց տիրոջ հաւանութեան՝ իր կողմէ ծախսէ, տէրը կրնայ զայն չընդունիլ, զոր այն պարագային վարձկալը տուժած կ'ըլլայ։ Իսկ եթէ տիրոջ հաւանութեամբ ծախսած է, ի վերջոյ տիրոջմէ կրնայ պահանջել։*

Շէնքի զարդուց վերաբերեալ ծախսերը (**զիյնէթէ միւթէալլիգ մէսարիֆլէր**) *տիրոջ չի վերաբերիր, եւ անոր պատճառաւ վարձկալը չի կրնար պայմանը ջնջելով դուրս ելլել։*

Վարձկալ մը՝ եթէ առանց կալուածատիրոջ արտօնութեան, կալուածին մէջ շէնք մը շինած եւ կամ ծառ մը տնկած է, ի վերջոյ ելած պարագային՝ կալուածատէրը ուզէ զանոնք քակել եւ վերցնել կուտայ, ուզէ արժէքը կը վճարէ։

Վարձկալ մը՝ երբ պայմանին համեմատ վարձքերը կանոնաւորապէս չը վճարէ եւ կամ կալուածին աւերումը (**խարապիյէթ**) *պատճառէ, կալուածատէրը կրնայ առանց պայմանաժամի աւարտման սպասելու, վարձկալը դուրս հանել։*

*
* *

ՊԱՅՄԱՆԱՒՈՐ ՎԱՐՁՈՒՄ

(Շարդլէ իյճար)

Ինչպէս որ գնումի եւ վաճառումի գործողութեանց (**պէյ ու շէրա**) *մէջ պայմանաւոր* (**խիյարլէ, շարդլէ**) *գնում եւ վաճառում կրնայ ըլլալ, նոյնպէս ալ վարձ-*

ման մէջ (ագտը իյճարտա) պայմանաւոր վարձում կրնայ ըլլալ, այսինքն երկուստեք երբ պայմանեն թէ «Թուականէս մինչեւ այսչափ օր, մեզմէ ով որ ուզէ կարող է վարձումը (ագտը իճարի, գօնթուրաթը) ընդունիլ (գապուլ էթմէյէ) եւ կամ ջնջել (ֆէսխ էթմէյէ)», այս պայմանը ընդունելի է, եւ մինչեւ այն օր՝ երկու կողմն ալ կամաւոր (մուխայէր) կը մնան, անոնցմէ որն որ դրժէ, միւս կողմի համար ալ պայմանը ջնջեալ կը համարուի։ Բայց պայմանեալ ժամանակամիջոցը լրանալէն յետոյ, այլեւս ոչ մէկ կողմ չի կրնար դրժել (րուճու էտէմէզ, ճայամազ)։

Վերոյիշեալ պայմանը մի միայն վարձատէրին (մուճիր, մալ սահիպի) եւ կամ մի միայն վարձակալին (միւսթէճիր) համար ալ կրնայ ըլլալ, զոր այն պարագային՝ միմիակ մէկ կողմ կամաւոր (մուխայէր) մնացած կ՚ըլլայ, իսկ միւս կողմի համար պայմանըհաստատուն է․ կամաւոր կողմ մինչ նոյն օր՝ պայմանը կրնայ մերժել կամ ընդունիլ, իսկ անկէ վերջ այլեւս չի կրնար։

Դրժումը եւ կամ հաստատումը՝ անպատճառ բերանացի (չիֆահէն) ընել անհրաժեշտ պայման չէ, այլ գործնականապէս (ֆիյլէն) ալ կրնայ ըլլալ․ զօրօրինակ վարձակալին կալուածին մէջ մնալ հաստատումը եւ կամ բանալին տիրոջմէ ուզելը, ինչպէս նաեւ կալուածատիրոջ բանալին ետ ուզելը եւ այլ այս կերպ պարագաները պայմանի հաստատութիւն եւ կամ դրժում կը նշանակեն։

Վարձման մէջ դասաւորական պայման ալ (թէրտիպ էթմէք) կրնայ ըլլալ․ այսինքն թէ «Այսինչ բան ընես այսչափ ղուրուշ, այնինչ բանը ընես այնքան ղուրուշ»․ եւ կամ թէ «Այսինչ տեղ երթաս՝ քեզի սա չափ ղուրուշ, այնինչ տեղ երթաս՝ սա չափ ղուրուշ վարձք կուտամ» ըսելով, վարձքին քանակը կրնայ դասաւո-

ռուիլ (ֆէրտիս էտիլէպիլիր), *այն պարագային վարձեալ* (աճիր) *որ կէտը որ գործադրէ, անոր համեմատ վարձք պահանջելու իրաւունք կ'ունենայ։*

Վարձկալը (միւսթէճիր) *կալուածը դեռ չը տեսած, եւ վարձկան* (աճիր) *վարձեալ իրը* (մէճուր) *դեռ չը տեսած՝ կրնան պայմանադրել* (ազտը իճար էտէպիլիրլէր)։ *Բայց ի վերջոյ զայն տեսած պարագային՝ կամայական* (մուխայէր) *կ'ըլլան, ուզեն կնքեալ պայմանը կ'ընդունին, չուզեն կը ջնջեն։ Բայց եթէ անոնցմէ մէկ՝ նախապէս զայն տեսած է, անոր համար այլեւս կամայական* (մուխայէր) *չի կրնար ըլլալ։ Իսկ եթէ տեսնելէն վերջ այն բանը կերպարանափոխուած է, այն ատեն կամայական կ'ըլլայ։*

Միեւնոյն պարագան թէ՛ կալուածատիրոջ ու թէ՛ ապրանատիրոջ համար ալ է, որ առանց նախապէս զայն տեսած ըլլալու գնած կամ վարձու տուած է, վերջոյ տեսած պարագային՝ կամայական (մուխայէր) *կ'ըլլայ։*

*
* *

ՎԱՐՁԵԱԼԻ ԹԵՐՈՒԹԻՒՆ

(Մէճուրտաքի այըպ)

Վարձեալ կալուածի կամ իրի մը գործածութեան միջոցին (մէճուրըն իսթիմալընտա)՝ *երբ թերութիւն մը* (այըպ) *երեւան ելլէ, եւ այդ պատճառաւ վարձեալը մասամբ մը անգործածելի դառնայ, այն պարագային՝ թէ վարձատէր եւ թէ վարձկալ* (աճիր, միւսթէճիր) *երկուքն ալ կամայական կ'ըլլան. ուզեն պայմանը կը ջնջեն, ուզեն ըստ առաջնոյն կը շարունակեն. որով վերջէն, վարձքէն բան մը չի զեղջուիր։ Այս պայմանը*

պէտք է իրաւու ներկայութեան ջնջել, ապա թէ ո՛չ ի բացակայութեան տեղի ունեցած միջոցին անընդունելի է։

Վարձատէր՝ եթէ անմիջապէս վարձեալի թերութիւնը չտ՛կէ, վարձկալ այլեւս չի կրնար պայմանը ջնջել։

Իսկ եթէ վարձեալը (մէհճուր) *բոլորովին ոչնչացած է* (մէնֆաաթը մազունւտէնի ֆիւլլիէնէն ձէվր օլմուշ իսէ), *այն պարագային վարձկալը կրնայ առանց բացակայութեան* (ղրէապրնսա), *նոյն պայմանը ջնջելով կալուածէն դուրս ելլել։*

ԺԲ.

ԳՐԱՒԻ ՄԱՍԻՆ

(Ռէհին հագգընտա)

Գրաւ (ռէհն)՝ մէկը մէկէ մը առած փոխառութեան փոխարէն (իսթիգրազա մուգապիլ) իր սեփական ապրանք կամ զուտ միլք (սըրֆ միլք) կալուածը՝ անոր քով աւանդ ձգելուն կ'ըսուի։ Գրաւ տուողին՝ որ է ապրանքին տէր գրաւատէր (ռահին), գրաւ առնողին՝ որ է փոխատուն գրաւառու (միւրթեհին) կ'ըսուի։ Երբեմն ալ երկուստեք համահաճութեամբ գրաւ դրուած ապրանքը ուրիշ վստահելիի մը կրնայ յանձնուիլ, որուն (ատըլ) կ'ըսուի։

Գրաւի գործողութիւնը վաւերական ըլլալու համար պէտք է որ, գրաւատէր եւ գրաւառուն խելահաս (ագիլ) ըլլան. բայց չափահաս (պալիղ) ըլլալը անհրաժեշտ պայման չէ։

Գրաւ դրուած ապրանքը պէտք է որ պատրաստ (մէվճուտ) եւ տրամադրելի ըլլայ. այսինքն բռնել յանձնուելիք եւ հրապարակի վրայ ծախուելիք բան մը ըլլայ, ապա թէ ո՛չ կենդանիին ծնելիք հորթը, ծովու մէջի դեռ չը բռնուած ձուկը, օդի մէջ թռչող թռչունը, եւ ծառի դեռ յայտնի չեղած պտուղը գրաւ դնել անվաւեր է (սահիհ տէյիլ տըր)։

Գրաւի գործողութիւնը օրինական ըլլալու համար պէտք է որ, առուծախի պէս (պէյ ու շէրա գիպի)՝ տուողը «տուի» եւ առնողն ալ «առի» ըսէ. գրաւ(ռէհն)

բառը կ՚ուզէ արտասանեն կ՚ուզէ չարտասանեն, բաւական է որ նպատակը փոխատուութեան մը փոխարէն ապահովութիւն ներկայացնելն է։

Գրաւը վաւերական ըլլալու համար՝ անհրաժեշտ կերպով պէտք է որ գրաւատէրը զայն գրաւառուին, այսինքն փոխատուին յանձնէ (քէսլիմ էքմէլի տիր), *ապա թէ ո՛չ վաւերական չի կրնար ըլլալ։*

Զուտ միջ[f] կալուածները՝ թէպէտեւ երբեմն առանց պաշտօնական գործողութեան, այլ միայն պարզ թուղթով մը գրաւ կը դրուէր, բայց վերջերս այս դրութիւնը ապահով չը նկատուելուն պատճառաւ արգիլուեցաւ. հետեւաբար ամէնէն ապահով միջոցը զայն պաշտօնապէս գրաւառուին (միւրքէճիճ) *վրայ դարձնելն է։*

Վագըֆ կալուածները եւ հողերը (արազիլէր)՝ *առանց պաշտօնական գործողութեան գրաւ դնելը իսպառ անընդունելի է. ինչպէս որ վագըֆ եւ արազիի Օրինաց բաժնին մէջ խօսեցանք, վագըֆ եւ արազի կալուածները գրաւ անուամբ* (րէճճ ճամիլէ) *չի կրնար դրուիլ, վասն զի սոյն կալուածի իսկական սեփականութիւնը զայն գործածողին չէ՝ այլ վագըֆին կը պատկանի։ Բայց եւ այնպէս յետսկոչելի ծախումով* (ֆէրաղ պիլ վէֆա) *անունով կրնայ դրուիլ։*

*

* *

ԳՐԱՒԻ ՅԱՒԵԼՄԱՆ ՄԱՍԻՆ

(Չէվայիս րէհին խազըճսա)

Գրաւ դրուած շէնքի մը մէջ պարունակուած տունկերը, եւ անոր գետնին վրայ հաստատուած առարկաները եւ այլ պարունակութիւններն ալ (միւշքէմիլաք)՝ *նոյն շէնքին հետ անուղղակի կերպով գրաւ դրուած կը նկատուին։*

Գրաւէն գոյացած արգիւնքներն ալ (ռէհնինտէն միւթթէվէլլիտ զիեատէի)՝ գրաւին հետ (ասըլ ռէհին իլէ) գրաւ կը նկատուի (ռէհն օլուր)։ Ապրանքին տէրը չի կրնար ետ ուզել։

Գրաւատէր եւ գրաւառու երկուստեք (ռահին իլէ միւրթէհին) համաձայնութեամբ նոյն գրաւը (ռէհն), ուրիշ գրաւի մը հետ կրնան փոխանակել (ռէհինի ախըրա թէպտիլ էտէպիլիրլէր). զորօրինակ՝ գրաւ դրուած ժամացոյց մը ետ առնելով, անոր փոխարէն նոյն արժողութեամբ ուրիշ առարկայ մը կրնան գրաւ դնել։

Գրաւ դրուած ապրանքի եւ կամ կալուածի առթիւ տրուած գումարէն ի զատ՝ գրաւատէր (ռահին) եթէ ուրիշ փոխառութիւններ ալ ըրած է, գրաւ դրուած ապրանքը կամ կալուածը վերջին փոխառութիւններու փոխարէն ալ գրաւ դրուած կ'ըլլայ. որով պահանջատէրը մինչեւ որ իր ամբողջ պահանջները չը գանձէ, գրաւը ետ դարձնելու պարտաւոր չէ։

Գրաւին վրայ ուրիշ գրաւ մըն ալ կրնայ աւելցուիլ, որով երկուքն ալ միեւնոյն պարտքին փոխարէն գրաւ եղած կ'ըլլան. զորօրինակ մէկ մը՝ ոսկի ժամացոյց մը գրաւ դնելով փոխառութիւն ընելէն վերջ, երբ ոսկի մատանի մըն ալ բերէ՝ եւ դարձեալ փոխառութիւն մը ընէ, ժամացոյցը եւ մատանին երկուքն ալ ամբողջ պարտքերու փոխարէն գրաւ եղած կ'ըլլան. որով պահանջատէրը մինչեւ որ ամբողջ առնելիքը չը գանձէ մէկը կամ միւսը ետ դարձնելու պարտաւոր չէ։

Իսկ եթէ գրաւ դրուած ապրանքներու ուրոյն ուրոյն գիները յիշուած են, այն պարագային փոխառուն ապրանքներէն որուն գինը որ վճարէ, զայն ետ կրնայ պահանջել։

* * *

ԳՐԱՒԱՏԻՐՈՋ, ԵՒ ԳՐԱՒԱՌՈՒԻ ՊԱՐՏՈՒՑ ԻՐԱՒԱՆՑ ՄԱՍԻՆ

(Ռահին վէ միւրթէհինին հուգուգի հագգընտա)

Քանի մը անձեր՝ երբ մէկ անձէ գրաւ մը առնեն, ասոնք իրարու ընկեր ըլլան կամ ո՛չ, մինչեւ որ իրենց ամբողջ պահանջը չը գանձեն, նոյն գրաւը ետ դարձնելու պարտաւոր չեն ։

Գրաւառուն (միւրթէհին)՝ *գրաւը անպատճառ ինք անձամբ պահելու պարտաւոր չէ, այլ իրեն վստահելիին* (էմինընէ) *ալ կրնայ պահել տալ ։*

Գրաւի պահպանութեան առթիւ հարկ եղած ծախսերը գրաւատիրոջ կը պատկանին ։ Իսկ եթէ գրաւառուն առանց գրաւատիրոջ արտօնութեան ծախսէ, գրաւատէրը զայն ընդունելու պարտաւոր չէ ։

* * *

ՓՈԽԱՌԱԿԱՆ ԳՐԱՒ

(Ռէհնի միւսթէաար)

Մէկ մը կրնայ ուրիշ մէկէ մը ապրանք փոխ առնել, եւ անոր համաձայնութեամբ զայն ուրիշի մը քով գրաւ դնելով փոխառութիւն ընել. զոր այն պարագային գըրաւի Օրինաց համեմատ՝ անոր քով գրաւ եղած կ'ըլլայ, այն պարագային ապրանքին բուն տէր՝ մինչեւ որ փոխառուի պարտքը չը վճարէ զայն ետ չի կրնար կոչել ։

Ինչպէս նաեւ յետ մահուան՝ իր ժառանգորդները մինչեւ որ պարտքը չը վճարեն, ապրանքին տէր չեն կրնար ըլլալ ։

Ապրանքին բուն տէրը պարտքը վճարած պարագային՝ փոխառուէն պահանջող կը մնայ։

Բայց առանց ապրանքի տիրոջ հաւանութեան՝ մէկի մը քով գրաւ դրած միջոցին, ապրանքին բուն տէրը՝ կրնայ զայն իբրեւ կապտուած մը (մաղսուպ) ետ կոչել։ Սակայն գրաւառուն իր տուած ստակը՝ այն գրաւտուողէն ցմիշտ պահանջող կը մնայ։

Գրաւառուն (միւրթեհին) չի կրնար զայն ուրիշի մը քով գրաւ դնել, մինչեւ որ գրաւատիրոջ արտօնութիւն (իզն) չը ստանայ։

Գրաւատիրոջ հաւանութեամբ գրաւ տրուած պարագային՝ առաջին գրաւը ջնջեալ համարուելով. երկրորդ գրաւը վաւերական կը նկատուի, զոր այն պարագային, գրաւատէր՝ որ է պարտապանը, իր պարտքը երկրորդ գրաւառուին՝ այսինքն Բ. պահանջատիրոջ պէտք է վճարէ։

Իսկ առանց հաւանութեան եղած պարագային՝ երկրորդ գրաւառու մը իսպառ անվաւեր կը համարուի։

* * *

Գրաւառուն (միւրթեհին)՝ առանց գրաւատիրոջ արտօնութիւնը ստանալու, գրաւը (րեհն) չի կրնար ծախել։ Ծախած պարագային՝ տեղի ունեցած առուծախը անվաւեր ըլլալով, գրաւատէր կրնայ նոյն առուծախը ջնջել՝ եւ իր ապրանքը ետ կոչել. իսկ հաւանած պարագային՝ առուծախը վաւերական կ'ըլլայ (սահիբի օլուր)։

Ինչպէս նաեւ փոխադարձաբար, գրաւատէր՝ որ է փոխառութիւն ընողը (րահին)՝ առանց գրաւառուի հաւանութեան գրաւը չի կրնար ծախել։

Գրաւը (րեհն)՝ ինչպէս որ վերեւ խօսեցանք, վաւե-

թական ըլլալու համար՝ պէտք է որ գրաւատէրը ան- պատճառ զայն գրաւառուին յանձնէ (ռահին ռէհնի միւրթէհինէ թէսլիմ էթմէլի տիր)։ *Բայց երբեմն ալ կրնայ ըլլալ որ աւանդապահ* (իյարէի ռէհին) *կերպով՝ այս- ինքն իբրեւ փոխ աւանդ* (իյարէ էմանէթ) *գրաւը դարձ- նալ իր տիրոջ* (միւրթէհին, մալ սահիպինէ) *վերադար- ձուիլ. զորօրինակ ենթադրենք որ մէկը՝ մէկէ մը* 10 *ոսկի փոխառութիւն ընելով՝ իր ժամացոյցը գրաւ դնէ, թէպէտեւ այդ գրաւը վաւերական ըլլալու համար պէտք է որ, այն ժամացոյցը փոխատուութիւն ընողին յանձնել. բայց երբեմն ալ երկուստեք համահաճութեամբ փոխ տուող կրնայ այն ժամացոյցը ստանալու* (թէսլիմ էթմէք) *օրինական ձեւակերպութիւնը կատարելէ վերջ՝ վերստին զայն իր տիրոջ վերադարձնել իբրեւ աւանդ, զոր այն պարագային՝ այն ժամացոյցը իր տիրոջ քով աւանդ* (էմանէթ) *եղած կ'ըլլայ, փոխատուութիւն ընողը որ ատեն որ ուզէ՝ փոխառուն զայն անոր յանձնելու պարտաւոր է։ Բայց եթէ ինք մեռնի եւ կամ թէ ուրիշ պահանջատէրերէն գրաւուի՝ փոխատուի պահանջը ա- ռաւելութիւն մը ունենալով, նախ փոխատուն իր պահանջը կը ստանայ՝ եւ ապա մնացեալը մասը միւս պահանջատէրերուն կը տրուի։*

Առանց գրաւատիրոջ արտօնութեան՝ գրաւառուն (միւրթէհին) *գրաւի արդիւնքներէն* (մէնֆաաթընտան, մահսուլաթընտան) *չի կրնար օգտուիլ* (ինթիֆա էտէմէզ), *զորօրինակ՝ գրաւը եթէ ապրանք է՝ գրաւառուն զայն չի կրնար գործածել, իսկ եթէ կալուած է, մէջ չի կըր- նար բնակիլ՝ եւ անոր արդիւնքը առնել։ Իսկ եթէ առնէ՝ իր պահանջէն կը զեղչուի, եթէ տիրոջ արտօնութեամբ գործածէ՝ իր պահանջէն բան մը չը զեղչուիր։*

* * *

ԳՐԱՒԻ ՎԱՃԱՌՈՒՄԸ (1)

(Րէհնըն պէյի խազընա)

Գրաւքի վճարաժամը հասած պարագային, երբ պարտապան՝ որ է գրաւատուն՝ դժկամակի իր պարտքը վճարել, պահանջատէրը որ է գրաւառուն՝ պէտք է որ դատարան դիմէ, եւ անոր արտօնութեամբ գրաւը (րեհն) *աճուրդի* (միւզայեէտէ) *հանելով վաճառէ։*

Իսկ եթէ առանց դատարանի արտօնութեան, ինքնակի վաճառէ, այս առթիւ գրաւատիրոջ ենթակայ եղած վնասը տուժելու պարտաւոր է։

Եթէ գրաւատուն՝ այսինքն պարտապան անյայտացած է (թեղայիւպ եթմիշ իսէ), *պահանջատէրը պէտք է դատարան դիմէ եւ դատարանի արտօնութեամբ զայն վաճառէ. իսկ եթէ ինքնակի վաճառէ, վնասին պատասխանատու է. վնասը ըսելով՝ պէտք է հասկնալ թէ, եթէ ընթացիկ արժէքէն պակաս ծախուած է եւ կամ թէ զայն գործածած է եւ կամ անխնամ պահած է անոր պատճառաւ ապրանքի գնին պատահած վնասը։*

---

(1) Վաճառել եւ ծախել բառերը Թէպէտեւ իրարու հոմանիշ են, սակայն օրինաց մէջ պէյէն զատ փէրաղ մըն ալ կայ որ, արազիի եւ վագըֆ կալուածներու առուծախին յատուկ է, եւ որոնք տարբեր օրէնքներու կը հետեւին, հետեւաբար հոս ապրանք եւ սըրֆ միւլք կալուածներու առուծախը անկէ զանազանելու համար ստիպուեցանք ապրանքի եւ սըրֆ միւլք կալուածներու առուծախին վաճառում ըսել. իսկ վագըֆի արազիի առուծախին՝ ծախում ըսել, ինչպէս արդէն գրաւ բառը մինակ ապրանք եւ սըրֆ միւլք կալուածներու համար կը գործածուի, իսկ արազի եւ վագըֆ կալուածներու համար պէյ իւլ վէֆա (յետս կոչելու ծախում) կրնայ գործածուիլ։

* * *

ՎՃԱՐՈՒՄԱՆ ՓՈԽԱՆՈՐԴ

(Վէքիլի պէյ)

Գրաւատէր՝ գրաւառուի համութեամբ՝ «Վճարաժամին իմ պարտքս չը վճարած պարագային՝ իմ դրած գրաւը ծախելու՝ եւ իմ պարտքը վճարելէն զկնի՝ աւելցածը ինծի վերադարձնելու, եւ պակաս պահանջելու համար քեզի փոխանորդ կը կարգեմ» ըսելով, ուրիշ մէկը՝ գրաւ ծախելուն փոխանորդ կրնայ կարգուիլ կամ թէ նոյն իսկ պահանջատէր՝ որ է գրաւատուն եւ կամ թէ գրաւապահը որ է (ասըլ), *նոյն պաշտօնով իրեն փոխանորդ* (վէքիլի պէյ) *կրնայ կարգել, զոր այն պարագային՝ եթէ ինք դժկամակի վճարել, փոխանորդը կրնայ զայն ծախել։ Իսկ եթէ փոխանորդը ուրիշ անձ մըն է՝ եւ վճարելու դժկամակի, այն ատեն գրաւառուն* (միւրթեհին) *պարտաւոր է դատարան դիմել եւ փոխանորդին պարտաւորեցնել որ ծախէ, այս պարագային՝ պահանջատէրը անպատճառ մինակ փոխանորդին դիմելու պարտաւոր չէ, այլ բուն գրաւատիրոջ ալ ալ կրնայ դիմել։*

* * *

ԳՐԱՒԱՊԱՀ

(Եսը ասըլ)

Գրաւապահ (Եսը ասըլ) *այն է որ՝ գրաւատուն եւ գրաւառուն* (ռահին վէ միւրթեհին) *համաձայնելով գրաւը* (րեհին) *ուրիշ մէկ վստահելի անձի մը կը յանձնեն*

որ պահէ, զոր այն պարագային՝ գրաւապահը գրաւառուի ճիշտ հանգամանք կը ստանայ. այսինքն՝ մինչեւ որ գրաւին պարտքը չը վճարուի, զայն ոչ ոքի չի կրնար յանձնել ։ Ինչպէս նաեւ առանց բուն գրաւատիրոջ հաճութեան՝ իր պէտքին չի կրնար գործածել. եւ եթէ իրեն գործածութեան պատճառաւ գրաւին վնաս մը պատահի, տեղի ունեցած վնասը տուժելու պարտաւոր է։

ԺԳ.

ապրանքի կապուած օրուան արժէքը տուժել կուտայ. զորօրինակ՝ կապուած եթէ ճերմակ կտաւ է, ու կապողը անիկայ ներկել տուած է, ապրանքին տէրը՝ ուզէ ներկին ծախսը վճարելով կտաւը ետ կ'առնէ, չուզէ կտաւի կապուած օրուան գինը տուժել կուտայ։

Կապուած իրը (մաղսուպ)՝ *եթէ կապողի* (ղասիպըն) *ուրիշ ապրանքին հետ խառնուի. այն ատեն որուն ապրանք որ աւելի արժէ՝ անիկա միւսի գինը վճարելով զայն գնելու իրաւունք ունի. զորօրինակ՝ մէկի մը գոհարեղէնը՝ եթէ մէկի մը կենդանին կապտէ եւ կլլէ, գոհարեղէնի տէրը՝ իրաւունք ունի կենդանիին գինը վճարելով՝ զայն առնել եւ մորթելով իր գոհարեղէն գտնալ։*

* * *

ԿԱԼՈՒԱԾԱԿԱՆ ԿԱՊՏՈՒՄ

(Ղասպը ազարա սայիր)

Մէկը՝ մէկու մը գետին (արսա) *երբ յափշտակէ եւ անոր վրայ շէնք շինէ, եթէ շէնքի գինը գետնի գինէն աւելի արժէ, յայնժամ շէնքին տէրը՝ գետնի արժէքը տուժելու պարտաւոր է. իսկ եթէ շէնքի գինը գետնի գինէն պակաս արժէ, գետնի տէրը՝ կրնայ շէնքին արժէքը վճարելով շէնքը խլրացնել։*

Այս Օրէնքին կը հետեւին հողերու եւ այլ խնդիրները։

Մէկուն կալուածը՝ եթէ ուրիշ մէկը առանց անոր արտօնութեան կապտէ ու գործածէ, թէպէտեւ վարձք (պէտէլի իճարի) *վճարելու պարտաւոր չէ. այլ սոյն գործածութեան առթիւ նոյն կալուածին կրած մա-*

ԺԳ.

ԿԱՊՏՄԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐՈՒ ՄԱՍԻՆ

(*Ղասպ հաքընտա*)

Կապտում (ղասպ)՝ *առանց տիրոջ հաւանութեան անոր կալուածը եւ կամ ապրանքը յանիրաւի իւրացնելուն կ՚ըսուի։ Կապտողին* (ղասիպ), *կապտեալ իրին* (մաղսուպ) *եւ կապտուողին* (մաղսուպունմինհ) *կ՚ըսուի։*

Կապտուող (մաղսուպունմինհ) *որ է ապրանքին բուն տէր՝ իր ապրանքը եւ կամ կալուածը որուն ձեռք որ գտնէ, անկէ կրնայ յետս պահանջել։*

Եթէ փճացուած է, կապտուած օրուան եւ կապտուած տեղի ընթացիկ արժէքին համեմատ գինը տուժել կուտայ (զէմանն վէ մէքեանի ղասպտէքի գըյմէթընի թազմին էթտիրիր), *եւ ոչ թէ գտած օրուան եւ տեղի ընթացիկ արժէքը։*

Կապտուող՝ իր ապրանքը ետ առնելէն զկնի՝ անկէ գոյացած արդիւնքներն ալ կրնայ ետ պահանջել, եւ կամ անոնց գինը տուժել տալ. զորօրինակ՝ եթէ կապտուած կաթնտու կենդանի մըն է՝ անոր կաթերու գինը եւ հորթը. իսկ եթէ կալուած է՝ անոր արժած վարձքը, իսկ եթէ ապրանք մըն է՝ ու կապտողը զայն գործածած է, նոյն գործածութեան առթիւ ապրանքին հասած վնասը (զամանն) *կրնայ պահանջել։*

Կապտող (ղասիպ)՝ *եթէ կապտուած ապրանքը* (մաղսուպունմինհ) *կերպարանափոխած է* (թաղիրի հալ էքմիշ իսէ), *ապրանքին տէր՝ ուզէ աւելցած բանին արժէքը վճարելով իր ապրանքը ետ կ՚առնէ, ուզէ իր*

ապրանքի կապուած օրուան արժէքը տուժել կուտայ․ օրինակ՝ կապուած եթէ ճերմակ կտաւ է, ու կապողը անիկայ ներկել տուած է, ապրանքին տէրը՝ ուզէ ներկին ծախսը վճարելով կտաւը ետ կ՚առնէ, չուզէ կտաւի կապուած օրուան գինը տուժել կուտայ։

Կապուած իրը (մաղսուպ)՝ *եթէ կապողի* (ղասիպին) *ուրիշ ապրանքին հետ խառնուի․ այն ատեն որուն ապրանք որ աւելի արժէ՝ անիկա միւսի գինը վճարելով զայն գնելու իրաւունք ունի․ օրինակ՝ մէկի մը գոհարեղէնը՝ եթէ մէկլի մը կենդանին կապտէ եւ կլլէ, գոհարեղէնի տէրը՝ իրաւունք ունի կենդանիին գինը վճարելով՝ զայն առնել եւ մորթելով իր գոհարեղէն գտնալ։*

* * *

ԿԱԼՈՒԱԾԱԿԱՆ ԿԱՊՏՈՒՄ

(Ղասպը ազարա սայիր)

Մէկը՝ մէկու մը գետին (արսա) *երբ յանիրաւի իւրացնէ՝ եւ անոր վրայ շէնք շինէ, եթէ շէնքի գինը գետնի գինէն աւելի արժէ, յայնժամ շէնքին տէրը՝ գետնի արժէքը տուժելու պարտաւոր է․ իսկ եթէ շէնքի գինը գետնի գինէն պակաս արժէ, գետնի տէրը՝ կրնայ շէնքին արժէքը վճարելով շէնքը իւրացնել։*

Այս Օրէնքին կը հետեւին հողերու եւ այլ խնդիրները։

Մէկուն կալուածը՝ եթէ ուրիշ մէկը առանց անոր արտօնութեան կապտէ ու գործածէ, թէպէտեւ վարձք (պէտէլի իճարի) *վճարելու պարտաւոր չէ, այլ սոյն գործածութեան առթիւ նոյն կալուածին կրած մա-*

չունի եւ գնի վնասը (Նօգսանը զըյմէթի) *տուժելու պարտաւոր է։*

Ինչպէս նաեւ մէկը՝ եթէ մէկու մը արտը յանիրաւի իւրացնելով ցանէ, թէպէտեւ վարձք վճարելու պարտաւոր չէ. բայց մշակելուն առթիւ՝ այն հողին ենթակայ եղած ոյժի տկարացման վնասը (Նօգսանը արզ) *տուժելու պարտաւոր է։*

Արտի ուժին կրած վնասի արժէքը որոշելու համար, պէտք է արտին ցանուելէն առաջ արժած վարձքը ցանուելէն յետոյ արժելիք պակաս վարձքին հետ բաղդատել, գոյացած տարբերութիւնը արտի ուժին վնաս կը համարուի։

Սոյն Օրէնքին կը հետեւին նաեւ կապտուած կալուածներու ենթակայ եղած վնասներու գնահատման դրութիւնը։

* * *

Ապրանք մը կամ կալուած մը՝ կրնայ ըլլալ որ կապտողէն (ղասիպտէն) *ուրիշ մէկը կապտած ըլլայ, որուն կապտողէն կապտող* (ղասիպ իւլ ղասիպ) *կ՚անուանենք, այն պարագային ապրանքին կամ կալուածին տէր՝ իր ապրանքը եւ կամ կալուածը որին քով որ գտնէ, անկէ կրնայ ետ առնել, եւ կամ թէ արժէքէն մաս մը առաջին կապտողին եւ մաս մըն ալ երկրորդ կապտողին* (ղասիպ իւլ ղասիպէ) *տուժել տալ, եւ կամ թէ արժէքին ամբողջը՝ միայն Ա. կապտողէն եւ կամ թէ միայն Բ. կապտողէն ստանալ։*

Ապրանքին եւ կամ կալուածին տէր՝ եթէ կապտուածի գինը Ա. կապտողին (ղասիպէ) *տուժել տայ, վերջինն ալ իրմէն կապտողէն՝ որ է Բ. կապտողէն կրնայ պահանջել։*

Իսկ եթէ Բ. կապտողին տուժել տայ, անիկա Ա. կապտողէն՝ այլ եւս չի կրնար պահանջել ։

Մէկը՝ եթէ կապտողի քով գտնուած (ղասիպ նեզ-տինտե պուլունան) ապրանքը եւ կամ կալուածը ոչնչացու-ցած է (թելէֆ էտիլիր իսէ), եւ կամ անոր վնաս մը պատ-ճառած է (զարար իրաս էտիլիր իսէ), անոր տէրը՝ տեղի ունեցած վնասը ուզէ զայն ոչնչացընողին եւ կամ վնա-սողին (միւթլիֆտէն, իզրար էտէնտէն) տուժել կուտայ, ուզէ բուն կապտողին տուժել կուտայ ։

Մէկ մը՝ եթէ ուրիշի մը ապրանքը իրեն ապրանք կարծելով՝ անգիտութեամբ վնասէ, վնասը տուժելու պարտաւոր է ։

Անչափահաս տղայ մը՝ եթէ մէկու մը ապրանքը վնասէ, իրեն ապրանքէն տուժել կը տրուի. իսկ եթէ ապրանք չունի՝ վնասին գինը իր վրայ պարտք կը նշա-նակուի, մինչեւ որ մեծնայ վճարէ ։

Մէկ մը՝ հրդեհի առաջքն առնելու նպատակաւ, եթէ մէկու մը տունը առանց տիրոջ հաւանութեան փըլ-ցընէ եւ արդարեւ կրակը հոն կանգ առնէ, եթէ նոյն պահուն Բարձրագոյն հրամանաւ փլցուցած է գինը տու-ժելու պարտաւոր չէ. իսկ եթէ ո՛չ պարտաւոր է ։

ԺԴ.

ՆՈՒԷՐ

(*Հիպէ*)

Նուէր (հիպէ) *կ՚ըսուի անոր, որ ապրանք մը եւ կամ զուտ միլք կալուած մը* (¹) *առանց փոխարինութեան մէկու մը կը տրուի, որով նուէր տուողին նուիրատու* (վահիպ) *եւ նուէրը ընդունողին նուիրառու* (մեվհուպունլեհ) *եւ նուիրեալ բանին նուիրեալ* (մեվհուպ) *կ՚ըսուի։*

Նուէրը վաւերական ըլլալու համար պէտք է որ նուիրողը (վահիպ, հիպէ էտէն) *չափահաս* (պալիղ) *եւ խելահաս* (ագիլ) *ըլլայ։ Ինչպէս նաեւ յիմար* (մեճնուն) *եւ ցնորած* (մաթուհ) *չըլլայ. սակայն նուիրառուին* (մեվհուպունլեհին) *չափահաս եւ խելահաս ըլլալը անհրաժեշտ պայման չէ, սակայն այս կերպ անձանց համար տրուած նուէրը ընդունելի եւ վաւերական է։*

Նուէրը հաստատուն ըլլալու համար պէտք է որ, անմիջապէս դայն նուիրառուին յանձնուի եւ կամ թէ նուիրառուին «Գնա առ» (վար ալ) *ըսելով՝ երթալ ստանալու արտօնութիւն տրուի։ Առանց ասոր, տեղի ունեցած*

(¹) *Պէտք է գիտնալ որ վագըֆ կալուած եւ Պետական հողերը* (արազիի էմիրիէէ) *նուէր չեն կրնար ըլլալ, վասնզի անոնց բուն տիրապետութիւնը վագֆին ու Բարձր. Կառավարութեան կը պատկանի, անոնց տէրերը վարձուոր տէրեր կը համարուին. այլ այս կերպ կալուածներ ընրը ձրի ծախում* (մէճճանէն ֆէրաղ) *կ՚ըլլան, որով միեւնոյն նպատակ կը շօշափեն.*

նուիրատուութիւնը անվաւեր ըլլալով նուիրատուն (վահիպ) *վերջէն ուզէ կրնայ դրժել. սակայն յանձնուելէն վերջ այլեւս չի կրնար։*

Ողորմութիւն (սատագա), *պարգեւ* (պախշիշ) *եւ ընծայ* (հէտիէ) *ալ նուէր* (հիպէ) *կը համարուին։ Նուիրատուութեան եւ նուիրառութեան մէջ «նուէր տուի եւ նուէր առի» խօսքերը գործածել անհրաժեշտ պայման չէ, այլ լուիկ տալ եւ առնելն ալ նուէր կը համարուի եւ վաւերական կ'ըլլայ* (թաադի իլէ տէ հիպէ սահիհ օլուր)։

Մարդ մը իր գնած ապրանքը կամ զուտ միջի կալուածը տակաւին վաճառողէն չը ստացած (քէսկլլիւմ, զապզ էթմէտէն) *կրնայ զայն ուրիշի մը նուիրել։*

Մարդ մը՝ իր պահանջը (մաթլուպը, ալաճաղը) *կրնայ իր պարտապանին* (մէտիւնէ) *նուիրել. բայց եթէ պարտապանը զայն չընդունի, նուէրը վաւերական չ'ըլլար, զոր այն ատեն պարտապան՝ իր պարտքը վճարելու պարտաւոր կ'ըլլայ։*

Առանց յանձնումի՝ այսինքն սոսկ խօսքով եղած նուիրատուութեան մէջ, եթէ նուիրատուն (վահիպ, հիպէ էտէն) *մեռնի, նուէրը չեղեալ կը նկատուի։*

Նուիրեալ բանը (մէվհուպ, հիպէ օլունան շէյ) *պէտք է որ նուիրողի բուն իսկ իրեն ապրանքն եղած ըլլայ, ապա թէ ոչ ուրիշի մը եղած պարագային՝ այն նուէրը վաւերական չի համարուիր. բայց եթէ ապրանքին բուն տէրը անոր հաւանի՝ յայնժամ վաւերական կ'ըլլայ։*

• *«Պիտի նուրեմ» ըսելով՝ ապագային յետաձգուած նուէրը հաստատուն չ'ըլլար։*

*
* *

ՊԱՅՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ՆՈՒԷՐ

(Հիպէ պը ը՛վազ)

Մէկ մը իր ապրանքը եւ կամ զուտ միլք կալուածը կրնայ պայմանադրական կերպով մէկու մը նուիրել. զորօրինակ՝ այնինչին ունեցած պարտքը վճարելու, կամ թէ այնինչ բանը ընելու, եւ կամ փոխադարձաբար այնինչ բանը ինծի նուիրելու, եւ կամ թէ մինչեւ ցմահ ինծի խնամել եւ պահելու (պէսլէմէք) *պայմանաւ կը նուիրեմ ըսելով՝ ըրած նուէրը հաստատուն է։ Զոր եթէ նուիրառուն* (մէնպուհուպլէհ, հիպէի գապուլ էտէն) *սոյն պայմանը գործադրէ, նուէրն ալ վաւերական կ՚ըլլայ. իսկ եթէ ո՛չ նուէրը անվաւեր ըլլալով նուիրատուն իր նուէրը յետս կրնայ կոչել։*

*
* *

ԴՐԺՈՒՄՆ ՆՈՒԷՐԻ

(Հիպէտէն ռուճու)

Նուիրատուն՝ նուիրեալ ինչքը (մէվհուպ) *դեռ նուիրառուին չըր յանձնած* (վահիպ մէվհուպի մէվհուպունլէհէ թէսլիմ էթմէտէն) *կրնայ դրժել* (ռիւճիւ էտէպիլիր)։ *Բայց յանձնելէն վերջ չի կրնար։*

Ով որ իր նուէրը տալէն եւ յանձնելէն վերջ՝ զայն դրժել ուզէ, պէտք է որ դատարանին դիմէ. դատարան կը նայի, եթէ անոր դրժումը արդարացի է, նուէրի վերադարձութիւնը կ՚որոշէ. իսկ եթէ անարդար է նուէրը կը վաւերացնէ։ Նուիրատուն եթէ առանց դատարանի վճռին՝ իր նուէրը ետ առնել փորձէ, ու

ու նոյն պարագային նուէրին մնաս մը պատահի՝ մնասը տուժելու պարտաւոր է։

Մերձաւոր ազգականաց մէջ (ուսուլ ու Ֆուրուա) զորօրինակ քոյր եւ եղբօր եւ կամ անոնց զաւակաց մէջ, եւ կամ հօր եւ մօր եւ կամ էրիկ կնոջ մէջ տեղի ունեցած նուիրատուութիւնը վաւերական ըլլալով, նուիրատուն այլեւս բնաւ չի կրնար զայն դրժել։

Նուիրեալ ինչքը երբ նուիրառուի աշխատութեամբ կերպարանափոխուած է, այսինքն նուիրուած ցորեանը, եթէ ալիւր եղած է, եւ կամ թէ ամայի գետնի վրայ շէնք շինուած է, կամ զայն ուրիշի մը ծախուած է, նուիրատուն ոեւէ կերպով չի կրնար իր նուէրը դրժել։

Նուիրատուէն եւ նուիրառուէն մէկը եթէ մեռնի, նուէրն այլ եւս ետ չի կրնար կոչուիլ։

*
* *

ՀՈԳԵՎԱՐՔԻ ՄԷՋ ՏՐՈՒԱԾ ՆՈՒԷՐԸ

(Մարազը մէվթընտէ վուգու պուլան հիպէ հագգընտա)

Ժառանգորդ (վարիս) չունեցող մէկը իր հիւանդութեան անկողնոյն մէջ՝ իր ստացուածքը (բաց առեալ վագըֆ կալուածներէ եւ Պետական հողերէ) իր ուզած մարդուն կրնայ նուիրել. (այս վիճակի մէջ յանձնումը դարձեալ անհրաժեշտ է), զոր այլեւս Մահլիւլաթ չի կրնար գրաւել։

Ինչպէս նաեւ իր կնոջմէն զատ ուրիշ ժառանգորդ մը չունեցող եւ կամ թէ փոխադարձաբար իր էրիկէն զատ ուրիշ ժառանգորդ չունեցող մէկը՝ իր ամբողջ ստացուածքը իր էրկան եւ կամ կնոջ կրնայ նուիրել, որուն մահուընէ վերջ այլեւս Մահլիւլաթ չի կրնար գրաւել։

Բայց քանի մը ժառանգորդներ ունեցող մահամերձ հիւանդ մը՝ եթէ իր ժառանգորդներէն ոմանց նուէր մը ընէ, միւս ժառանգակիցներու հաւանութենէն կախում կ'ունենայ. անոնք եթէ ընդունին վաւերական կ'ըլլայ. իսկ եթէ ո՛չ անվաւեր կ'ըլլայ։

Իսկ երբ հիւանդ՝ իր ժառանգորդներէն դուրս ուրիշ մէկու մը նուէր ըրած եւ յանձնած է, նուիրեալ ինչքը եթէ հանգուցելոյն ձգած ժառանգութեան $^{1}/_{3}$ *մասը կազմէ՝ յայնժամ նուէրը վաւերական է. իսկ եթէ* $^{1}/_{3}$ *էն աւելի ըլլայ, այն պարագային ժառանգորդներու կամքէն կախում կ'ունենայ, ուզեն աւելին կ'ընդունին, իսկ եթէ չուզեն ժառանգութեան* $^{1}/_{3}$ *մասը եւեթ վաւերական կ'ըլլայ։*

Պարտքերով ծանրաբեռնուած պարտապան մը (միւսթէղրագ տիւէիւն օլան պիր ֆիմսէ)՝ *երբ իր մահամերձ հիւանդութեան մէջ* (մարազ մէկվքընտէ) *իր ստացուածքները թէ ըլլայ իր ժառանգորդներուն եւ թէ ըլլայ օտարներուն նուիրէ եւ յանձնէ. պահանջատէրները կրնան այս նուէրը ջնջելով յետս կոչել եւ զայն ծախելով անոր գինը պահանջի համեմատութեամբ իրենց վրայ բաժնել* (ղուրէմաքէն քէվգի էքմէֆ)։

ԺԵ.

ԽՈՍՏՈՎԱՆՈՒԹԻՒՆ

(Իգրար հագգընտա տըր)

Խոստովանութիւն (իգրար)՝ *այն է որ մէկը՝ կը յայտնէ թէ՝ այնինչ անձին այնինչ տեսակ պահանջը կայ իմ քովս, կամ այնինչ գործը ես ըրած եմ, եւայլն։*

Խոստովանող (մուգիր)՝ *պէտք է որ խելահաս* (ագիլ) *եւ չափահաս* (պալիղ) *ըլլայ, ապա թէ ոչ անընդունելի է. ինչպէս նաեւ յիմարներու* (մէճնուն) *եւ ցնորածներու* (մաքուհ) *խոստովանութիւնը անընդունելի է. իսկ ի նպաստ իրենց ուրիշէ մը տեղի ունեցած խոստովանութիւնը ընդունելի է։*

Մէկ մը՝ երբ բռնութեան ներքեւ (ճէպր ու իքրահլէ) *եւ կամ խաբեպատիր միջոցներէ խաբուելով խոստովանութիւն մը ըրած է, անընդունելի է։*

Տղու մը՝ չափահաս եղած եմ ըսելով ըրած խոստովանութիւնը ընդունելի չէ. այլ պէտք է որ Շէրիէի դատարանէն զայն հաստատող պաշտօնաթուղթ մը ներկայացնէ։

Անորոշ իրի մը մասին տեղի ունեցած խոստովանութիւն ալ վաւերական է, եւ խոստովանողին (մուգիրէ) *կը պարտաւորեցնեն որ խոստովանած իրին ինչ ըլլալը որոշէ. զորօրինակ՝ մէկը «Այնինչ մարդուն բան մը կայ իմ քովս աւանդ» ըսելով կրնայ խոստովանութիւն ընել, զոր այն պարագային՝ խոստովանեալ անձ խոստովանողին կրնայ պարտաւորեցնել որ՝ այն անորոշ բանին ինչ ըլլալը որոշէ, խոստովանող եթէ փոքր բան մը՝ այսինքն*

արծաթ ժամացոյց մը ըլլալը յայտնէ, խոստովանեալ ոսկի ժամացոյց ըլլալ պնդէ, այն պարագային դատարան խոստովանեալէն ժամացոյցին ոսկի ըլլալուն ապացոյցը կը պահանջէ. խոստովանեալ եթէ կարենայ հաստատել, ըստ այնմ կը վճռուի. իսկ եթէ ոչ դատարան խոստովանողին «Իր քով աւանդ ձգուած ժամացոյցը արծաթ ըլլալով՝ ոսկի չըլլալուն» երդում կ՚առաջարկէ։ Խոստովանող երբ երդուի՝ աւանդին արծաթ ժամացոյց ըլլալը կը վճռուի. իսկ եթէ չերդնու՝ ոսկի ըլլալը կը վճռուի։

Պարտուց մուրհակի մը մէջ՝ ենթադրենք որ գրուած ըլլայ թէ՝ հնչուն դրամ առնուած է (նաղտէն վէ գարզէն իսթիգրազ օլունմըշ տըր). բայց պարտապանը առարկէ թէ՝ հնչուն դրամ առնուած չէ՝ այլ ապրանքի փոխարէն է (մալ պէտէլընտան տօլայը տըր), ասոր մէջ հակառութիւն մը չըլլալով՝ դատարան պարտքի վճարումը կը վճռէ։

Մէկ մը՝ մէկու մը ունեցած պարտքին առթիւ՝ երբ պահանջատիրոջ (տայինէ, ալաճագլը) իրաւախոհութիւն սուլհ) առաջարկէ, այն պարտք խոստովանած կ՚ըլլայ. ինչպէս նաեւ կալուած մը իր տիրոջմէն գնել կամ վարձել եւ կամ աւանդ (էմանէթ) ուզելը՝ այն կալուածը իր չը պատկանելով՝ ուրիշի մը պատկանիլը խոստովանիլ կը նշանակէ։

Բայց դատի ներքեւ եղած խնդրոյ մը մասին իրաւախոհութիւն առաջարկելը, այդ խնդրոյ մէջ ինք անիրաւ ըլլալ եւ կամ այն կալուածը հակառակորդ-կողմին պատկանիլը չի նշանակեր։

Խոստովանութիւնը (իգրար) պայմանաւոր (շարդա մուալլագգ) պէտք չէ որ ըլլայ. այլ որոշ պայմանաժամի մը համար պէտք է որ ըլլայ. զորօրինակ՝ մէկը՝ մէկի մը «այնինչ գործին երբ յաջողիմ, քեզի այսչափ դա-

հեկան պարտիմ վճարել» ըսէ, ճշմարիտ պարտք մը ստանձնած չ'ըլլար․ բայց «այնինչ ժամանակ քեզի սա-չափ դահեկան պիտի վճարեմ» ըսած պարագային՝ ար-դարեւ ստոյգ պարտք մը ստանձնած կ'ըլլայ։

Համրերու (տիլսիզլէրին) *ծանօթ նշաններով կա-տարուած խոստովանութիւնը ընդունելի է, իսկ խօսուն մարդոց ո՛չ։*

Մէկը մը՝ « … էֆէնտիէն … դահեկան ստացայ զոր այսչափ օրէն պարտիմ վճարել իրեն» իմաստով ստորագրութիւն մը տալէն յետոյ՝ երբ ժամանակի զայն վճարել, որուն պատճառաւ պահանջատէրը ստիպուի դատարան դիմել, պարտապան հոն՝ «Որչափ որ ստո-րագրութիւն տուի եւ ստացայ ըսած եմ, սակայն … էֆ․ փոխարէն խոստացաւ ինծի տալ բայց չը վճարեց, հետեւաբար պարտք չունիմ իրեն վճարելիք», սոր վրայ դատարան պահանջատիրոջ (սոյին ալաճագլըյէ) *երդում կ'առաջարկէ թէ՝ անոր խոստովանութիւնը սուտ չէ* (իգրարընա ճեազիպ տէյիլ տիր), *այսինքն՝ ար-դարեւ ինք անոր փոխարէն վճարած է, եւ իր ճշմարիտ պահանջքն է։ Պահանջատէրը երբ այս երդումը ընէ, դատարան պարտքի ստուգութիւն կը վճռէ, ու պար-տապանին կը դատապարտէ զայն վճարել․ իսկ երբ ժամանակի երդնուլ, յայնժամ դատարան անոր պա-հանջը իբրեւ սուտ առնելիք մը կը մերժէ։*

*

* *

ՓՈԽԱՆՈՒՆ

(Նէճի միլք վէ նամի միւսրէֆար հազրնա)

Փոխանուն անոր կ'ըսուի որ՝ մէկը իր վրայ գրա-նուած ոուտ մինչ կալուածի եւ կամ ապրանքի մասին՝ ուրիշին ստորագրութիւն մը կուտայ թէ՝ «Որչափ որ

այնինչ կալուածը կամ այնինչ պահանջ եւ կամ այնինչ ապրանքը իմ անուանս վրայ կը գտնուի, սակայն իմ անունս հոն իբրեւ փոխանուն (Ճամի միւսքեար) ըլլալով՝ բնաւ ինծի չի պատկանիր, այլ ... էֆ. ին կը պատկանի, ու անոր դրամով գնուած է. հետեւաբար իր ուզած ատեն իրեն յանձնելու պարտաւոր եմ», այն պարագային՝ այն կալուածը կամ պահանջը եւ կամ ապրանքը թէպէտեւ արտաքուստ այն մարդուն պատկանած ըլլալ կ'երեւի, սակայն ներքնապէս ուրիշի վերաբերելը խոստովանուած կ'ըլլայ։

* * *

ՀՈԳԵՎԱՐՔԻ ՄԷՋ ԽՈՍՏՈՎԱՆՈՒԹԻՒՆ

(Մառազ մէվթտէ իքրար հաքքընտա)

Մահամերձ հիւանդութիւնը այն է որ՝ հիւանդին մարմնէն աւելի մտային վիճակը կը խանգարի, այսինքն՝ հիւանդը եթէ արական սեռէ է՝ իր արտաքին գործերը վարելէն (խանէ խարիճիյէ օլան ումուրընի), իսկ եթէ իգական սեռէն է՝ իր ներքին տնական գործերը (խանէ մէսալիհինի) տնօրինելէն կը դադրի։ Այս կերպ հիւանդութիւն մը եթէ մինչեւ մէկ տարի ալ երկարաձգի դարձեալ մահամերձ հիւանդութիւն կը համարուի, որով այդ տեւողութեան մէջ տեղի ունեցած ամբողջ գործողութիւնները ապօրէն կը համարուին. իսկ եթէ հիւանդի մտային վիճակը առողջ է, բայց միայն մարմնական հիւանդութիւն մը ունի, եւ գրեթէ տարիէ մը աւելի անփոփոխ կը շարունակուի, անիկայ մահամերձ հիւանդութիւն չի համարուիր, որով այն շրջանի մէջ տեղի ունեցած գործողութիւնները վաւերական կը նկատուին։

Բայց եթէ հիւանդին վիճակը փոփոխական է, վեր-ջընթեր փոխուած թուականէն սկսեալ մինչ մէկ տարի եթէ մահ պատահի, այդ շրջանն ալ դարձեալ մահա-մերձ հիւանդութիւն կը համարուի, եւ տեղի ունեցած գործողութիւն ապօրէն կը նկատուի:

Երբեք ժառանգորդ չունեցող (վարիսի օլմաեան) *մէկը՝ իր մահամերձ վիճակի մէջ՝ իր ունեցած ամբողջ սեփականութիւնը (բաց առեալ վազըֆ եւ արազի կալ-ուածներէ) մէկի մը կրնայ նուիրել եւ տալ. որով լռիկ կտակ* (վասիեէթ) *եղած կ'ըլլայ:*

Ինչպէս նաեւ կնոջմէն զատ ուրիշ ժառանգորդ չունեցող էրիկ մը եւ կամ փոխադարձաբար էրիկէն ի զատ ժառանգորդ չունեցող կին մը՝ մահամերձ վիճակի մէջ, իրենց ունեցած ամբողջ սեփականութիւնը (բաց առեալ վազըֆ եւ արազի կալուածներէ) մէկը միւսին կրնան նուիրել, զոր յետ անոնց մահուան մանիլիւլաք այլեւս չի կրնար գրաւել:

Մէկ մը՝ երբ մահամերձ վիճակի մէջ իր ժառան-գորդներէն մէկուն մը բան մը խոստովանի՝ ու ի վերջոյ առողջանայ, այն խոստովանութիւնը անջնջելի է,

Մէկ մը՝ իր մահամերձ վիճակին մէջ իր ժառան-գորդներէն մէկուն մը համար խոստովանութիւն մը ընէ թէ՝ «Իմ քովս գտնուած այնինչ ապրանքը անորն է եւ կամ թէ անոր այսչափ պարտք ունիմ», յետ մահուան այս խոստովանութիւնը ընդունելի ըլլալ կամ չըլլալը ժառանգորդներու կամքէն կախում կ'ունենայ. եթէ ընդունին վաւերական կ'ըլլայ. իսկ եթէ չէ՝ ոչ. իսկ եթէ անոնցմէ ոմանք ընդունին ոմանք չընդունին՝ ընդու-նողներու բաժնի համեմատութեամբ վճարել կը տրուի:

Բայց եթէ միւս ժառանգորդներ՝ նախ քան անոր մահ, անոր սոյն խոստովանութիւնը հաստատած են (իզ-

րարքնը բասդըզ էրմիշլէր իսէ), *մուհուանէ ետք այլեւս չեն կրնար ջնջել։*

Իսկ եթէ հիւանդը օտար մէկու մը ապրանք կամ պարտք խոստովանած է՝ զայն չեն կրնար մերժել. եթէ այս խոստովանութիւնը կտակի ձեւի տակ եղած է՝ այն պարագային իբրեւ կտակ կը նկատուի, եւ խոստովանեալ բանի 1/3 *մասը միայն օրինական կ՚ըլլայ։*

Հիւանդի մը առողջութեան ատեն (հալը սըհհաթընտա) *ըրած պարտքերը* (տիւյունլարը), *հիւանդութեան ժամանակի մէջ* (հալը մարազընտա) *խոստովանած պարտքերէն նախադաս է* (մուգատտէմ տըր), *յետ մահուան՝ նախ առողջութեան ժամանակի պարտքեր կը վճարուի եւ ապա հիւանդութեան ժամանակին խոստովանած պարտքեր. իսկ եթէ հիւանդը իր հիւանդութեան մէջ փոխառութիւն ըրած եւ կամ ապրանք գնած է եւ կամ եթէ ապրանքի մը վնաս հասուցած ըլլալուն առթիւ պարտք ունեցած է, այս պարտքերն ալ առողջութեան ժամանակի պարտքերու հետ համահաւասար կը դասուին։*

Հիւանդ մը՝ իր հիւանդութեան մէջ չի կրնար իր պարտատէրներէն՝ ոմանց պարտքը վճարել եւ ոմանց զրկել. բայց հիւանդութեան մէջ գնած ապրանքի մը արժէքը եւ հասն առած փոխառութեան փոխարէնը կրնայ վճարել։

Հիւանդ մը՝ իր հիւանդութեան մէջ իր ժառանգորդներու պարտքին երաշխաւոր չի կրնար ըլլալ, ինչպէս նաեւ ուրիշի մը պարտքին փոխարէն ժառանգորդներու հանդէպ երաշխաւոր չի կրնար ըլլալ։

Այլ օտարի մը համար երաշխաւոր կրնայ ըլլալ, զոր այն պարագային իբրեւ կտակ նկատուելով ժառանգութեան մէկ երրորդ մասին ընդունելի կ՚ըլլայ։

* * *

ԳՐԱՒՈՐ ԽՈՍՏՈՎԱՆՈՒԹԻՒՆ

(Իզրարը պիլ քիթապէ)

Մարդ մը՝ ինչպէս որ բերանացի (չիֆահէն) *իր միտքը կ՚արտայայտէ, նոյնպէս գրաւոր* (թահրիրէն) *ալ կրնայ նոյն արտայայտութիւնը ընել։*

Գրաւոր արտայայտութիւն եղած պարագային, պէտք է նկատել որ, անպատճառ գրողին ձեռագիրն ըլլայ, սակայն եւ այնպէս ուրիշի մը գրել տալով իրեն ստորագրած կամ զմռած գրաւոր յայտարարութիւններն ալ միեւնոյն ձեռագրի զօրութիւն ունին։

Վաճառականներու վաւերացեալ տոմարներն ալ իբրեւ գրաւոր ապացոյց կ՚ընդունուին։

Անհատ մը՝ իր կնիք կամ ստորագրութիւնը ուրացած պարագային՝ դատարան անոր քննութեան համար գրաքննիչ յանձնաժողով մը կարգէ (քաքպիզը խադդ ու խաթէմ միւմէյիզլէրի քային էտէր), *որոյ մէկ անդամը բողոքողը՝ իսկ միւս անդամն ալ ուրացողը կ՚ընտրեն, յետոյ բողոքող եւ ուրացող միանալով համաձայնութեամբ երրորդ մը կ՚ընտրեն, այս երրորդի ընտրութեան մէջ եթէ իրենք չը համաձայնին, ինչպէս նաեւ անդամներու ընտրութեան առթիւ եթէ չը միաբանին, այն ատեն դատարան ինք կ՚ընտրէ։*

Այս երրորդի պաշտօնը՝ նոյն յանձնաժողովոյ վրայ նախագահել է. ու երբ երկու անդամներու մէջ կարծեաց անհաւասարութիւն ծագի՝ անիկայ որ կողմին որ հակի, այն կողմ մեծամասնութիւն շահած կը համարուի։

Այս յանձնաժողով իրեն ներկայացուելիք զանազան գրերը կամ զմուռները, ուրացուած գրի կամ զմուռի հետ կը բաղդատէ, ինչպէս նաեւ ուրացողին գիր

գրել կուտայ, եթէ սոյն գրերը իրարու համապատասխանեն, այն ստորագրութիւնը ուրացողին ըլլալը կը վճռէ. իսկ եթէ չը համապատասխանեն անոր չըլլալը կ'որոշէ։

Այս յանձնաժողովոյ որոշման դէմ՝ երկու կողմէն մին կրնայ նոյն դատարանին մէջ բողոքել. դատարան՝ եթէ անոր բողոքը բանաւոր գտնէ, անոնց որոշումը կը բեկանէ, անոնց տեղ ուրիշներ ընտրել կուտայ։ Վերջապէս առատուել մինչ երեք անգամ կրնայ նորոգ ընտրութիւն կատարուիլ, անկէ վերջ այլեւս երրորդ յանձնաժողովի տուած վճիռը բացարձակապէս գործադրելի է։

Ինչպէս նաեւ ժառանգական խնդիրներու մէջ (բէ-րէֆէ մէսէյէլէրինտէ), հանգուցելոյն ստորագրութիւնը կամ զմուռը ժառանգորդներուն կը ցուցուի. եթէ ընդունին՝ անոր համեմատ կը վճռուի, իսկ երբ չընդունին՝ ճիշտ վերոյիշեալ եղանակաւ քննութեան ձեռնամուխ կ'ըլլայ։

ԺԶ.

ԱՊՐԱՆՔԻ ԵՒ ԿԱԼՈՒԱԾԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ

(Շիրքէթի էմլաք վէ էմվալ հազընէսա)

Առեւտրական ընկերութեանց մասին՝ մեր Ուղեցոյցի Ա. մասին մէջ, իսկ վագըֆ կալուածներու եւ Պետական հողերու (արազիի էմիրիէ) *վերաբերեալ կալուածական ընկերութեանց Օրէնքներու մասին ալ այս գրքիս էվգաֆ եւ արազիի մասերու մէջ պէտք եղած ծանօթութիւնները արդէն տուած եմ. այլ այժմ կը մնայ հոս միայն զուտ միլքի* (էմլաքի սըրֆէ) *եւ ապրանքներու* (էմվալ) *ընկերութեանց վերաբերեալ Օրէնքներու մասին պէտք եղած ծանօթութիւնները տալ մեր յարգոյ ընթերցողաց։*

ԿԱԼՈՒԱԾԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

(Շիրքէթի էմլաք)

Կալուածական ընկերութիւնը երկու պատճառներէ կը գոյանայ, Ա. կամաւոր (իխթիեարի), *Բ. ակամայ* (ճէպրի)։

Ա. Կամաւոր այն է որ՝ քանի մը ընկերներ միաբանելով կալուած մը կը գնեն, եւ կամ կտակ մը կ'ընդունին եւ կամ թէ իրենց անջատ անջատ կալուածները իրարու հետ խառնելով ընկեր կ'ըլլան։

Բ. Ակամայ (ճէպրի) *այն է որ՝ ժառանգութենէ կը մնայ։*

Բաժնընկերներէն մէկը (հէսէտարլարտան պիրիսի)՝ *առանց միւս բաժնընկերներու հաւանութեան* (պիլա իզն) *իր ուզած կերպով չի կրնար վարուիլ ։*

Բաժնընկերով խառն եղած տուն մը (խանէի միւշ-թէրէքտէ), *բաժնընկերներ հաւաքաբար* (մա'աէն, պիրլիքտէ) *կրնան բնակիլ ; բայց անոնցմէ մին՝ օտար մէկը չի կրնար բերել բնակեցնել ։*

Բաժնընկերներէն մէկը՝ միւս ընկերներուն՝ իրաւունք չունի ըսելու թէ, «Կամ իմ բաժինս գնեցէք եւ կամ թէ ձեր բաժինը ինծի ծախեցէք» . բայց եթէ այն կալուածը կրնայ բաժնուիլ, կը բաժնուի, իսկ եթէ ո՛չ, յայնժամ փոփոխակի գործածութեան (մուհայեէ) *կը վերածուի ։*

Բաժնընկերներ իրարու փոխանորդներ չեն, հետեւաբար առանց իրարու հաւանութեան ոեւէ գործ մը չեն կրնար ընել . բայց եթէ այն կալուածը բնակութեան յատուկ տուն մըն է, անոնցմէ իւրաքանչիւր ընկերը իբրեւ բացարձակ տէր կրնայ իր ուզած կերպով վարուիլ

Վարձու տրուած կալուածի մը հասոյթը բաժնի համեմատութեամբ պէտք է բաժնել, բայց բացակայ եղողներու բաժինը պէտք է պահել, անոնց յանձնելու համար ։

Բաժնընկերով խառն եղած տան մը մէջ, որուն մէկ բաժնընկերը երբ բացակայ (ղայիպ) *ըլլայ, ներկայ բաժնընկերը եթէ ընտանեօք փոքրաթիւ է, առանց անոր հաւանութիւնը ստանալու նոյն տան մէջ կրնայ բնակիլ, բայց եթէ ընտանեօք բազմաթիւ է* (ղալապալըգլը իսէ), *առանց արտօնութեան չի կրնար ։*

Փոփոխակի գործածութիւնը (մուհայեէ) *դատարանի միջոցաւ կը կատարուի, դատարան երկուստեք դատավարութիւն կատարելէն վերջ՝ առաջին անգամ որմէ*

սկսելուն վրայ վիճակ (գուրա) կը ձգէ, եւ այն օրէն սկսեալ՝ փոփոխակի գործածութեան շրջան կըսկսի, ապա թէ ո՛չ, անկէ առաջ գործածուած ժամանակամիջոցը իբրեւ օրինական շրջան չի կրնար նկատուիլ, որուն համար դուրսի ընկեր՝ գործածող ընկերոջ «Այնչափ ատեն դուք գործածեցիք, այնչափ ատեն ալ պէտք է որ ես գործածեմ» ըսելու իրաւունք չունի, այլ եթէ վարձք պահանջել Օրէնքը կը թոյլատրէ՝ միայն վարձք կրնայ պահանջել։

Արտի մը (արազի) բաժնընկեր բացակայ եղած պարագային՝ ներկայ բաժնընկեր անոր մասը կրնայ մշակել ու ցանել, բացական եկած միջոցին, անոր փոխարէն վարձք պահանջելու իրաւունք չունի. այլ եթէ այդ մշակութեան առթիւ արտի ուժին վնաս մը պատահած է (Եօխսան արզա միւճիպ օլմուշ իսէ), այդ վնասը կրնայ տուժել տալ. իսկ թէ ո՛չ, չի կրնար։

Բաժնընկերով խառն կալուածը եթէ այգի է (պաղ իսէ), ներկայ եղողը թէեւ զայն կրնայ գործածել, բայց բացակայի բաժինը վճարելու պարտաւոր է։

Բաժնընկեր մը իր բաժինը ուզած մարդուն կրնայ ծախել, միւս բաժնընկերէն արտօնութիւն պահանջելու պարտաւոր չէ։ Բայց միւս ընկերը դրացիութեան իրաւունք (շէֆի տավասի) ընելու իրաւունք ունի։

Ժառանգորդներէն մին՝ եթէ հանգուցեալին դրամներէն մաս մը առնէ շահագործէ, գոյացած շահ ու վնասը իրեն կը պատկանի, միւս ժառանգորդներ անկէ բան մը պահանջելու իրաւունք չունին։

*
* *

ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՄԲ ԵՂԱԾ ՊԱՀԱՆՋՆԵՐ

(Տիւյունը միւթէսէլսիլէ)

Երկու հոգի՝ երբ մէկ մարդու ապրանք մը ծախեն եւ կամ փոխառութիւն մը ընեն, եթէ անոնցմէ իւրաքանչիւրի բաժինը որոշուած չէ, այդ պահանջը անոնց հաւասար իրաւունք կ'ըլլայ· իսկ եթէ որոշուած է՝ իւրաքանչիւր պահանջատէրը իր բաժինը եւ եթ կրնայ պահանջել։ Ինչպէս նաեւ, պարտուց խնդիրներու մէջ՝ երբ երկու հոգի միասին փոխառութիւն մը ընեն, եթէ իւրաքանչիւրի պարտքի մաս որոշուած չէ, իւրաքանչիւրն պարտքին կէսը վճարելու պարտաւոր կ'ըլլայ· իսկ եթէ որոշուած է՝ ամէն ոք իր բաժինը վճարելու պարտաւոր է· այն պարագային պահանջատէրը պարտապանէն ինչ դրամ որ գանձէ միւս ընկերին ալ կը պատկանի։

Երկու պահանջատէր բաժնընկերներէն մէկը՝ եթէ պարտապանին վրայ բողոքէ, ու ամբողջ պահանջքի վճարումը պահանջէ Դատարան թէպէտեւ ամբողջ գումար կը վճռէ, բայց գանձման գործին մէջ բողոքող միայն իր բաժինը կրնայ գանձել։

Եթէ պահանջատէր բաժնընկերէն մէկը, իր բաժնի փոխարէն պարտապանէն ապրանք առնէ, միւս բաժնընկերը թէպէտեւ այն ապրանքին բաժնեկից չի կրնար ըլլալ, սակայն անոր արժէքէն իրեն ինկած բաժինը կրնայ պահանջել, ինչպէս նաեւ եթէ պարտապան իր հաշուոյն ծառայեցնէ, միւս բաժնընկերը անկէ իր մասը կրնայ պահանջել։

Բաժնընկերէն մին երբ յապահովութիւն իր բաժնին՝ իր պարտապանէն գրաւ (րեհն) եւ կամ երաշխաւոր մը առնէ, այն գրաւը միւս բաժնընկերոջ ալ կը պատկանի։

Եւ եթէ դրամը իր քով վնասուի՝ միւս ընկերը իր բաժինը տուժել տալու իրաւունք ունի։

Բաժնընկերներէն մին՝ իր բաժինը, իր պարտապանին կրնայ նուիրել (հիպէ, պախշ էտէպիլիր), զոր այն պարագային միւս ընկերի բաժինը տուժելու պարտաւոր չ՚ըլլար։

Պահանջատէրերէն մին՝ երբ պարտապանի ապրանքին վնաս մը պատճառէ՝ ու հարկ ըլլայ զայն տուժել, միւս բաժնընկերը իր մասը անոր կրնայ տուժել տալ։

Բաժնընկերէն մէկը ամբողջ բաժնընկերներու հաճութիւն չստացած՝ պարտքին վճարաժամը (էճէլի) չի կրնար երկարաձգել (թէճիլ էտէմէզ)։

Քանի մը պարտապաններ, երբ փոխադարձաբար իրարու երաշխաւոր եղած չեն, իրարու երաշխաւոր չեն նկատուիր, այլ անոնցմէ իւրաքանչիւր մէկը իր բաժինը եւ եթ վճարելու պարտաւոր է. իսկ եթէ իրարու երաշխաւոր եղած են, իրենցմէ ամէն մէկ ամբողջ պարտքը տուժելու պարտաւոր կ՚ըլլայ։

* * *

ԲԱԺԱՆՈՒՄ

(Գրամէր հազը.ա)

Այն ապրանքները որոնք միակերպ են, եւ իրարմէ անջատուած պարագային՝ իրարու վնաս մը չեն պատճառեր, զօրօրինակ՝ դէզ մը ցորեան, բեռ մը ընկոյզ, կողով մը հաւկիթ եւ 100 հատ միօրինակ գիրք, բաժնընկերներէն մէկը միւսներու բացակայութեան կրնայ զանոնք բաժնել, եւ իր բաժինը առնել, բայց բացակայ ընկերոջ բաժինը պարտաւոր է պահել. իսկ եթէ

անոր բաժինը վճարուի, իր առած բաժնէն անոր ալ բաժինը կը հանուի։

Իսկ եթէ այս կերպ ապրանքներ չեն՝ մէկը միւսի բացակայութեան չի կրնար բաժնել։

Բաժանումը (գըսմէթ) երկու կերպ է. Ա. համահաճութեամբ (գըսմէթը րիզա), Բ. դատավճռով (գըսմէթը գազա)։

Ա. Համահաճութեամբ բաժանումը (գըսմէթը րիզա) այն է որ բաժնընկերներ իրենց մէջ համաձայնելով առանց Դատարանի միջամտութեան՝ իրենք իրենց մէջ կը բաժնեն, (բայց պէտք է գիտնալ որ՝ վագըֆ եւ հողային (արազի) կալուածները առանց Պաշտօնական բաժանումի վաւերական չեն ըլլար), այս կերպ բաժանումը այն պարագային վաւերական կ'ըլլայ, երբ իւրաքանչիւր բաժնընկեր իր բաժինը ընդունելով (գապուլ էտէրէք) զայն տիրապետել սկսի (թասարրուֆ էտէրսէ). զորօրինակ. իր մասը երբ գետին է (արսա իսէ), անոր վրայ ծառ տնկէ եւ կամ շէնք շինէ, երբ ապրանք է, զայն ուրիշ վիճակի վերածէ եւ կամ գործածել սկսի, ապա թէ ո՛չ՝ ընկերներէն մին կրնայ կատարած բաժանումը ջնջել եւ նորոգ բաժանումը պահանջել։

Նաեւ պէտք է գիտնալ որ, այս կերպ բաժանման մէջ՝ որբ (եէթիմ) եւ յիմար (մէճնուն), ցնորած (մաթուհ) պէտք չէ որ գտնուին, ապա թէ ո՛չ բաժանումը անվաւեր կ'ըլլայ. իսկ եթէ անոնց խնամակալ (վէլի, վասի) կայ, այն ատեն ընդունելի է։

Բ. Դատավճռով բաժանում (գըսմէթի գազա) այն է որ, բաժնընկերները իրենց մէջ չը համաձայնելուն պատճառաւ դատի կը դիմեն ու դատարանի միջոցաւ կը բաժնուի, հետեւեալ եղանակով։ Դատաւոր նախ կը նկատէ թէ՝ այդ կալուածը կրնա՞յ բաժնուիլ թէ ո՛չ, եւ

բաժնուած պարագային՝ անոնցմէ ամէնէն փոքր մասը ունէ պէտքի մը կրնա՞յ ծառայել թէ ո՛չ. ինչպէս նաեւ բաժնուած պարագային՝ նախկին արդիւնքը դարձեալ ձեռք կրնա՞յ բերուիլ, եթէ կրնայ, այն ատեն դատաւոր զայն կը բաժնէ, իսկ եթէ ո՛չ չի բաժներ. զորօրինակ՝ ջաղաց մը բաժնուած պարագային եթէ իբրեւ ջաղացք կարելի ըլլայ գործածուիլ, յայնժամ դատաւորը բաժանման վճիռ կուտայ. իսկ եթէ ոչ չի տար։ Անկէ յետոյ, բաժնընկերներ եթէ ամբողջ ներկայ են (մէվճիւտ իսէլէր), անոնց ներկայութեան, իսկ եթէ ոմանք բացակայ են (ղայիպ իսէլէր) եւ կամ թէ անչափահաս են (սաղիր իսէլէր), անոնց խնամակալ մը կը կարգէ. եւ ճարտարապետներէն մէկ կամ երկու հոգի առնելով բաժանման գործողութեան կը ձեռնարկէ։

Բաժնելէն առաջ յատակագծի պատկերը գծել կուտայ, յետոյ անոնց վրայ բաժանում ընելով՝ իւրաքանչիւրի մասին վրայ վիճակ ձգել կուտայ, ու իւրաքանչիւրին վիճակած բաժինը իրեն տիրոջ կը յանձնէ։ Բայց եթէ բաժնընկերներէն մին՝ նոյն պահուն «խաբուեցայ» ըսելով առարկութիւն ընէ, եւ յետ քննութեան արդարեւ խաբուիլն ակներեւ ըլլայ, յայնժամ վերստին բաժանման գործողութեան կը ձեռնարկէ. զոր այս անգամ այլեւս ուեւէ առարկութիւն մը լսելի չ՚ըլլար։

*
* *

ԲԱԺԱՆՄԱՆ ՀԱՆԴԱՄԱՆՔՆԵՐԸ

(Տէրախիղը գըսմէթ հազըննա)

Բաժանելի իրը (մագսում) պէտք է որ չօչափելի ապրանք մը ըլլայ, ապա թէ ո՛չ՝ ուրիշներու քով եղած առնելիքը (գիմէթի նաասա օլան մաթլուպաթ) չի կըր-

նար բաժնուիլ․ այլ ինչ․որ գանձուի, գանձուածը կը բաժնուի։

Բաժանումէ յետոյ՝ եթէ այն ապրանքին եւ կամ կալուածին ուրիշ տէր մը (միւսթահիգ) երեւան ելլէ, ու զայս հաստատելով եռ առնէ, այն ատեն բաժանումը կը ջնջուի․ բայց երբ անոր իրաւունքը առանց ամբողջ ապրանքին վերաբերելու այլ միայն մէկ մասին վիճակի․ այն մասին տէր կամայական (մուխայէր) կ'ըլլայ, ուզէ բաժանումը կը ջնջէ, ուզէ իրեն մնացած մասին գոհ կ'ըլլայ։

Բաժնընկերներէն ոմանք եթէ բաժանում պահանջեն եւ ոմանք դժկամակին (մուամանաաթ էսէրլէրուէ), դատաւոր վերոյիշեալ եղանակաւ կը նայի, եթէ կարելի է բաժնել (գապիլը թագսիմ իսէ) բռնութեամբ (ճէպրէն) կը բաժնէ, ապա թէ ոչ չի կրնար։

Կալուած մը կամ ապրանք մը բաժանելի ըլլալու համար պէտք է որ, անոր ամէն մէկ մասը գործածելի մնայ․ զորօրինակ՝ եթէ գետին է, պէտք է որ անոր ամէն մէկ մասին վրայ շէնք մը շինել կարելի ըլլայ, եթէ արտ է՝ մնացեալ մասը մշակելու նպաստաւոր ըլլայ, ապա թէ ո՛չ ջաղացքի խանութի պէս կալուածները, ինչպէս նաեւ մէկ գիրք մը կամ քանի մը տարբեր գիրքերը, մատանի մը եւ կամ քանի մը տարբեր մատանիները չեն կրնար բաժնուիլ։ Բայց բաժնետէրեր համահաճութեամբ կրնան զանոնք ծախել եւ գինը բաժնել, դատարան զիրենք ասոր չի կրնար պարտաւորեցնել։

Քանի մը կալուածներ կամ ապրանքներ երբ քանի մը տարբեր անբաժանելի կալուածներէ եւ կամ ապրանքներէ բաղկացած ըլլայ, զորօրինակ՝ ջաղացք մը եւ խանութ մը եւ կամ գիրք մը; մատանի մը եւ աթոռէ մը բաղկացեալ ըլլայ, դատաւորը (գասր) բռնութեամբ (ճէպրէն) անոնցմէ մին՝ մէկ բաժնընկերին եւ

միւսն ալ միւս բաժնընկերէն չի կրնար տալ․ այլ եթէ բաժնընկերները իրենք համաձայնին կրնան բաժնել ։

Բաժնեխառն (միւշթէրէք) աղբիւր եւ ճամբան ալ վերոյիշեալ Օրէնքներուն կը հետեւին ։

* * *

ՊԱՅՄԱՆԱՒՈՐ ԲԱԺԱՆՈՒՄ

(Թագսիմսէ խըյարաք հագգընտա)

Բաժանման միջոցին՝ երբ պայմանուի որ, ամբողջ բաժնընկերներ եւ կամ անոնցմէ մէկ կամ երկուքը մինչ այսչափ օր բաժանումը ընդունելու մէջ կամայական (մուխայէր) ըլլան, անիկայ ընդունելի է․ այն պարագային մինչեւ որոշեալ օր՝ ով որ ուզէ բաժանումը կրնայ ջնջել ։

Բաժնընկերներէն մէկ՝ երբ բաժանման միջոցին ներկայ գտնուած չէ, իր բաժինը տեսած միջոցին՝ երբ չը հաւնի, կրնայ բաժանումը ջնջել (Ֆէսխ էտէպիլիր) ։

* * *

ՀԱՆԳՈՒՑԵԱԼՈՅՆ ՊԱՐՏՔ

(Միւթէվէֆֆանըն պօրճը)

Բաժանումը թէ ըլլայ համահաճութեամբ (գըսմէթը րիզա իլէ)՝ թէ ըլլայ դատավճռով (գըսմէթը գազա իլէ) բաժնելէն եւ իւրաքանչիւր ժառանգորդ իր բաժինը տիրապետելէն վերջ (թէսարուֆտան սօնրա), երբ հանգուցելոյն պարտք մը երեւան ելլէ, ժառանգորդ բաժնընկերներ կը պարտաւորին իւրաքանչիւրը իր վիճակած բաժինը վճարել, զոր այն պարագային բաժանումը հաստատուն կ'ըլլայ․ իսկ եթէ չը վճարեն եւ կամ

թէ ոմն վճարէ ոմն չը վճարէ, այն ատեն եթէ հանգուցեալոյն ուրիշ ապրանք մը կամ կալուած մը կայ որմէ կարելի է պարտքը վճարել, զայն կը ծախուի ու պարտքը կը վճարուի. իսկ եթէ ո՛չ՝ բաժանումը կը ջնջուի. պահանջատէր՝ կալուած կամ ապրանքը ծախելով իր պահանջը կը գանձէ. պէտք է գիտնալ որ պահանջատէրները հանգուցեալէն մնացած ինչքան կալուած եւ ապրանք որ գտնեն միայն անոնցմէ իրենց՝ պահանջը կրնան գանձել, իսկ եթէ այդ ժառանգութիւնը չը բաւէ, մնացածը ժառանգորդներէն չեն կրնար պահանջել։

Նոյնպէս պէտք է գիտնալ որ վագըֆ *կալուած մը եւ պետական հող* (արազի էմիրիյէ) *հանգուցեալոյն պարտքի փոխարէն եթէ նախապէս յետս կոչելի ծախումով* (պէյ իւլ վէֆա սուրէթլէ) *ծախուած, այսինքն գրաւ տրուած չէ, յետ մահուան պարտքի փոխարէն չի կրնար ծախուիլ։*

*
* *

ՓՈՓՈԽԱԿԻ ԳՈՐԾԱԾՈՒԹԻՒՆ

(Մուհայիէ)

Կալուած մը եւ կամ ապրանք մը երբ բաժանելի չէ, անիկայ դատաւորի որոշմամբ բաժնընկերներու մէջ փոփոխակի գործածութեան կը վերածուի։

Փոփոխակի գործածութիւնը երկու կերպ է, Ա. Ժամանակաւոր (զէմանիյէ)*՝ այսինքն որոշ ժամանակի մը համար մէկ ընկեր եւ որոշ ժամանակի մը համար ալ միւս ընկերը գործածելու։ Բ. Տեղական* (մէքեանիյէ)*՝ այսինքն կալուածին որոշ մասը մէկ ընկեր եւ որոշ մաս մը միւս ընկերը գործածելու։*

Փոփոխակի գործածութեան սկզբնաւորութիւնը վիճակ (գուրա) ձգելով կ'որոշուի, անկէ առաջ գործածուած ժամանակամիջոցին փոխարէն միւս ընկերներ «Նոյնքան ատեն ալ մենք պէտք է գործածենք» ըսելու իրաւունք չունին: Այս Օրէնքը կը գործածուի նաեւ Էվգաֆի եւ Արազի կալուածներու համար ալ, միայն սա տարբերութեամբ որ, կալուածը եթէ վագըֆ է, Պոլսոյ մէջ Էվգաֆ միւֆէթթիշի դատարանին մէջ, իսկ գաւառաց մէջ Շէրիեէի դատարանի մէջ՝ տէրերու հետ նաեւ միւթէվէլլիի ներկայութեամբ կը կատարուի. իսկ եթէ արազի է, Քաղաքական դատարանի մէջ (Հուգուգտա), եւ Արազի մէմուրի ներկայութեան կը կատարուի:

Բաժանելի (գապիլ թագսիմ օլան) կալուածի մը բաժնընկերներէն ոմանք երբ փոփոխակի գործածութիւն (մուհաիյէ), իսկ ոմանք ալ բաժանում (թագսիմ) պահանջեն, դատաւոր բաժանում պահանջողին պահանջը աւելի վեր դասելով՝ զայն կը բաժնէ:

Իսկ եթէ բաժնընկերներէն մինակ մէկը փոփոխակի գործածութիւն պահանջէ, միւսները չընդունին, դատաւոր (գատը, հաքիմ) զայն բռնի մուհայիէ կը վճռէ:

Հասոյթաբեր կալուած մը՝ զորօրինակ վարձու տուն, խանութ, ջաղացք, բաղնիք եւայլն, փոփոխակի գործածուած պարագային՝ եթէ մէկ ընկերոջ շրջանը միւս ընկերոջ շրջանէն աւելի վարձք բերէ, բերած աւելի վարձքը միւս ընկերներուն ալ կը պատկանի:

Բայց եթէ կալուածը բնակութեան յատուկ տուն մըն է, ու նոյն իսկ մէկ շրջանը միւսէն աւելի ալ արժէ, դարձեալ աւելի վարձք չի կրնար պահանջուիլ. ինչպէս նաեւ՝ եթէ քանի մը բնակութեան տուներէն ենթադրենք որ մէկ ընկերի գործածած տունը միւս ընկերոջ գործածած տունէն աւելի արժէ, դարձեալ տար-

բերութեան համար վարձք չի կրնար պահանջուիլ։

Փոփոխակի գործածութիւնը թէպէտեւ տէրերու մէջ ալ կրնայ կատարուիլ. բայց այն պարագային ընկերներէն մէկը եթէ ուզէ պայմանը կրնայ ջնջել. իսկ դատաւորի վճռով եղած պարագային՝ մինչեւ որ ամբողջ բաժնընկերները չըլ համաձայնին, զայն չեն կրնար ջնջել։

Բացառիկ ըլլալով բաժնընկերներէն մէկը՝ եթէ իր բաժինը ծախել ուզէ, կրնայ ղայն ջնջել տալ։

Բաժնընկերներու մահուամբ (հէսէտարլարըն վէֆաթիլէ) *փոփոխակի գործածութիւնը* (մուհայիէ) *չի ջնջուիր* (Ֆէսխ օլմազ), *այլ նոյն վիճակի մէջ իրենց ժառանգորդներուն կը յաջորդէ։*

* * *

ԴՐԱՑԻԱԿԱՆ ԳՈՐԾԵՐ

(Մուամէլաթը ճիվարիյէ տայիր)

Ամէն ոք իր կալուածի (1) *մէջ ուզած շէնքը կրնար շինել, ուզածին չափ կրնայ բարձրանալ, եւ ուզածին չափ կրնայ հոր եւայլն փորել։ Բայց պայմանաւ որ դրացիի շէնքին չափազանց վնաս* (զարարը ֆահիշ) *չըլ պատճառէ. չափազանց վնասը այն է որ, դրացիի շէնքին փլչելուն եւ կամ թէ անոր օդի ու տեսարանի խափանուելուն պատճառ կ'ըլլայ. իսկ անկէ պակաս վնասներն* (զարար եէսիրէ) *արգելք մը չունին։ Օրինակ մէկու մը տան կից ջաղացք* (տէյիրմէն) *շինուած պարագային՝ երբ անոր ցնցումէն տան շէնքին վնաս մը*

---

(1) Վագֆի կալուածներն ալ այս Օրէնքին կը հետեւին։

յառաջ գայ, եւ կամ մէկի մը շէնքին կից երբ սպան-դանոց (սալախանէ) *շինուի՝ որու գէշ հոտէն տուն անբնակելի դառնայ, ասոնք եւ այսպիսի շէնքերը չափազանց վնաս* (զարարը ֆահիշ) *համարուելով կ՚արգիլուին։*

Ինչպէս նաեւ անոր շինելիք նոր շէնքէն երբ դրացիի կանանտեղին (մազարը ճիսվան)՝ *այսինքն այն տեղերը ուր որ՝ կանայք յաճախ ելեւմուտ ընելու ստիպուած են, զորօրինակ խոհանոց* (մուտպախ), *ջրհոր* (գույու) *եւ տան բակ* (խանէ հավլուսի) *տեսնուի չափազանց վնաս կը համարուին, այն պարագային դրացին թէպէտեւ անոր շինելիք շէնքին արգելք մը չի կրնար ըլլալ, բայց անոր պատուհանները* (բէնճէրէլէրի) *գոցել կրնայ տալ։ Բայց եթէ մէջտեղ միջոց մը կայ, նոր շէնք շինող պարտաւոր է իր տեսարանը արգիլելու համար դրացիի պատին վրայ տախտակորմ* (թախթա փէրտէ) *բարձրացնել։*

Պարտէզը (պաղչէ) *կանանտեղի* (մազարը ճիսվան) *չը համարուիր. որով դրացիի պատուհան եթէ միւս դրացի պարտէզին վրայ նայի, անիկայ գոցել չի կրնար տալ։*

Մէկու մը տան քով՝ միւսին անշէն գետին (արսա) *մը գտնուած պարագային՝ եթէ գետնին տէրը ի վերջոյ անոր վրայ շէնք շինէ, եւ այդ շէնքը իր քովի դրացիի պատճառաւ թէ փլչելու, թէ օդը եւ տեսարանը խափանելու եւ թէ կանանտեղի* (մազարը ճիսվան) *երեւնալու առթիւ անբնակելի դառնայ եւ կամ չափազանց վնասուի, նոր շէնք շինողը* (հասիս, եէնի պինա սահիպի)՝ *հին* (գատիմ) *շէնքի տիրոջ արգիլել տալու իրաւունք չունի. այլ ինքն իրեն դարմանելու պարտաւոր է։*

Երկու դրացիի մէջ բաժնեկից (միւշթէրէք) *եղած միջնորմին վրայ* (միւշթէրէք տիվարի իւզէրինէ), *դրա-*

ցին մէկը առանց միւսին հաւանութեան՝ անոր վրայ չէնք չի կրնար բարձրացնել. ինչպէս նաեւ ուղածին չափ գերան (ֆիրից) չի կրնար երկարցնել, եւայլն: Բայց միայն հին վիճակին համեմատ կրնայ վարուիլ:

Մէկուն ջրհորին քով՝ եթէ միւս դրացին ախոռ եւ կամ ճեմիշ շինելով անոր ջուրը ապականելու (իֆսա-տընա) առիթ ըլլայ, հորին տէր զայն արգիլել կրնայ տալ:

*
* *

ՃԱՄԲԱՆԵՐՈՒ ՄԱՍԻՆ

(Դարիգլար հագգընտա)

Շէնքերէն դուրս ցցուած այն մասեր՝ որոնք անցուդարձի արգելք կ'ըլլան, կ'արգիլուին:

Կայս. կառավարութիւն՝ նեղ փողոց մը ընդարձակելու առթիւ կրնայ մէկու մը կալուածին արժէքը վճարելով գնել եւ ճամբուն հետ խառնել: Ինչպէս նաեւ ճամբաներէն աւելցած անպէտ տեղ դրացիին ծախել՝ նոր գնողն ալ զայն առնելով իր շէնքին հետ կրնայ խառնել:

Հասարակաց ճամբու վրայ (թարիգը սամ իւզէրինէ) ամէն կալուածատէր նոր դուռ մը կրնայ բանալ. Բայց անել փողոցներու մէջ (չըգմազ սօգագտէ) մինչեւ որ միւս դրացիներու հաւանութիւն չը ստանայ՝ նոր դուռ չի կրնար բանալ. իսկ եթէ հինէն կայ եղեր՝ անոր համեմատ կրնայ բանալ:

Դրացիներէն մէկուն եթէ հնուց ի վեր միւս դրացիի տունէն եւ կամ այգիէն իր տուն եւ այգին երթեւեկելու ճամբայ կայ (ճագգը միւրիւրի վար իսէ), եւ կամ

թէ ջուրի (սու եօլի), *աղբիւրի եւ կամ անձրեւի ջուրի* (մեսիլ) *եւ կամ կոյուղւոյ ճամբայ կայ, կալուածատէրը զայն չի կրնար արգիլել. իսկ եթէ այդ երթեւեկութիւն ի վաղուց անտի չէ, կրնայ արգիլել։*

Բանի մը տուներէ հոսող անձրեւի եւ ձիւնի ջուրերը (գարյըգ, տամլալըգ), *եթէ ի վաղուց անտի մէկու մը պարտիզին եւ կամ անշէն գետնին* (արսա) *մէջ թափելու սովորութիւն եղած է, այն գետնի տէր զայն չի կրնար արգիլել։ Բայց եթէ հնուց ի վեր եղած չեն, այլ նոր հաստատուած են* (մուհտէս իսէ), *այն պարագային վազեցնելու իրաւունք չունին։*

* * *

ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ ԳՈՐԾԱԾՈՒԹԵԱՆ ՁԳՈՒԱԾ ԲԱՆԵՐ

(Միւպահ օլան շէյլէր)

Ջուր (սու), *խոտ* (օդ), *կրակ* (աթէշ) *ներելի է* (միւպահ տիրլէր), *զորօրինակ՝ ինքնահոս աղբիւրներ ոչ ոքի ստացուածքն են. ամէն ոք անկէ կրնայ գործածել. իսկ անհատներու աշխատութեամբ գոյացած աղբիւրները սոսկ աշխատողներուն կը պատկանին, ինչպէս նաեւ անտէր գետիններու* (արազի մէթրիւքէ) *խոտերը եւ ծառերը։*

Ծովէն եւ գետէն ամէն ոք կրնայ օգտուիլ, սոսկ անհատի մը սեփականութիւն չի կրնար ըլլալ։

Այս կերպ բաները անհատի մը ըլլալու համար պէտք է որ, այն անձ՝ զանոնք հերկէ, եւ կամ նշանով մը իւրացնէ, եւ կամ թէ՝ եթէ ամայի գետին մըն է, քարէ եւ կամ փշէ պատով մը զատէ. զորօրինակ՝ անձրեւի ջուրը թէպէտեւ ներելի է, բայց եթէ մէկը զայն

հաւաքելու համար յատուկ աման մը դրած է․ այն ժամանակ այն ամանի մէջ հաւաքուած ջուրերը ամանին տիրոջ կը պատկանին․ իսկ եթէ այն ամանը պատահմամբ հոն դրուած է եւ անոր մէջի ջուրը ինքնին հաւաքուած է եղեր․ այն ատեն ամէն ով այն ջուրը կրնայ գործածել ։

* * *

ԲԱԺՆԸՆԿԵՐՈՎ ԿԱԼՈՒԱԾՆԵՐՈՒ ՆՈՐՈԳՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ

(Միլքի միւշթէրէքըն թաամիրի հագգընտա)

Բաժնընկերով խառն կալուած մը՝ նորոգութեան կարօտ եղած պարագային, բաժնընկերներ հաւաքաբար պէտք է նորոգեն․ իսկ եթէ մէկը անոր հակառակի, նորոգութիւն պահանջող բաժնընկերը պէտք է որ դատարանին դիմէ, ու անոր մասնակցութիւնը պահանջէ․ ապա թէ ո՛չ՝ իրեն ըրած ծախսերը վերջէն հակառակող ընկերէն չի կրնար պահանջել ։

Բաժնընկերէն մին՝ երբ միւս բաժնընկերի հաւանութեամբ ընկերութեան կալուածը նորոգէ, վերջէն միւս ընկերին վիճակած բաժինը անկէ կրնայ պահանջել ։ Բաժանելի (գաապիլ գըսմէթ) կալուածի մը նորոգութեան առթիւ՝ եթէ ընկերներէն մէկը հակառակի, եւ միւս ընկերը ստիպուի դատարանին դիմել, դատարան թէպէտեւ հակառակող ընկերին անպատճառ ծախսին մասնակցելու չի կրնար բռնադատել․ բայց բռնի կերպով նոյն կալուածը կրնայ բաժնել, զոր անկէ յետոյ իւրաքանչիւր բաժնետէր իր ուզած կերպով կրնայ նորոգել ։

Նորոգութեան կարօտ կալուածը՝ եթէ անբաժանե-

լի է, այսինքն բաժնելը կարելի չէ (գապիլ թագսիմ տէյիլ իսէ) *դատարան հակառակորդ ընկերին թէպէտեւ կը դատապարտէ որ ծախսին մասնակցի, բայց պայմանաւ որ՝ պէտք եղած ծախսերը նախ նորոգութիւն պահանջող ինք հոգայ, եւ ապա նոյն կալուածը վարձու տալով անոր վարձքէն առանայ։*

Բաժնեխառն անշէն գետնի մը վրայ (հիսէի շայի-եէլի արասա իւզէրինէ) *բաժնընկերներէն մէկը շէնք շինել ուզած՝ եւ միւս բաժնընկեր հակառակած պարագային, դատարան՝ գետինը եթէ կարելի է բաժնել կը բաժնէ* (թագսիմ էտէր)․ *իսկ եթէ ո՛չ՝ շինել ուզող ընկերոջ հրաման կուտայ որ շինէ, պայմանաւ որ տեղի ունեցած ծախսերը ապագայ վարձքէն գանձէ։*

Երկու դրացիներու մէջ գտնուած միջնորմ (միւշ-թէրէք տիվար), *եթէ մէկ դրացին ուզէ շինել, իսկ միւսը հակառակի, դատարան թէպէտեւ շինելու հրաման կուտայ, բայց պայմանաւ որ՝ հակառակող կողմ ապագային մինչեւ որ իր բաժին պարտքը չը վճարէ՝ այն պատին վրայ բեռ* (համուլէ) *եւ գերան* (քիրիշ) *դնելու իրաւունք չունենայ։*

Վերոյիշեալ Օրէնքներուն կը հետեւին խառն բաժնընկերով ամէն տեսակ ապրանքներ, կենդանիներ, ջուրի առուներ, ճամբաներ, եւայլն։

ԺԷ.

ՊԱՏԺԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹԵԱՆՑ ԵՂԱՆԱԿ

(Ուսուլը մուհաքէմաթը ճէզայիէ)

Պատժական դատավարութեանց հիմը՝ Պատժական Օրէնքն է ։

Այօրէն արարքէ մը բղխած դատ մը՝ հեղինակին մահուամբ կը ջնջուի. սակայն անկէ բղխած անձնական իրաւանց (հուգուգը շախսիէ) *դատը՝ կարծեցեալի* (մազ-նուն) *մահուամբ, անոր ժառանգորդներուն կ՚անցնի, որով վնասուող անձը՝ հանդուցելոյն ժառանգորդներէն իր կրած վնասը կրնայ պահանջել ։*

Օսմ. հպատակ մէկը՝ երբ Օսմ. երկրէ դուրս, Օրինաց հակառակ վարմունք մը ունենայ, եւ կամ Կառավարութեան պաշտօնական կնիքները, ընթացիկ դրամները, արժեթղթերը, բաժնեթուղթերը, գանձումուրհակներ եւ պանգաներու արժեթուղթերը կեղծէ, Տէրութեան Օրինաց համաձայն պատիժը կը կրէ ։

Պատժական գործի մը հաստատութիւնը (իսպաթ իչուն), *առնուազն երկու այր վկայով* (էրքէք շահիտ) *կ՚ըլլայ, եւ այր չը գտնուած տեղը չորս կին վկայ կրնայ ընդունուիլ ։ Վկայութիւնը անկողմնակալ ըլլալու համար, Դատարանէն վկային երդում կ՚առաջարկուի, վկան պէտք է որ ըսէ «Ես տեսայ, ես ինքս լսեցի», ապա թէ ոչ «Այսպէս կ՚ըսեն, սասնկ կը պատմեն» վկայութիւնը, իբրեւ ապացոյց չեն նկատուիր, այլ իբր տեղեկութիւն կը ծառայեն ։*

Տասնըհինգ տարեկանէն փոքր եղող տղայոց յայտ-

նութիւնները, Դատար ան՝ իբր տեղեկութիւն կ'ունկնդրէ ու անոնց երդում չ'առաջարկեր։

Յանցանքի (ճիւնհա) *ամէնէն ծանր պատիժը երկու տարիէն պակաս բանտարկութիւն է եւ ամբաստանեալը* (միւթթէհիմ) *եթէ բնակութեան տէր* (իքամէթկեահ սահիպի) *է, հարցաքննութենէն* (իսթինթագ) *հինգ օր վերջ կ'արձակուի* (թախլիյեի սէպիլ օլունուր), *սակայն անոնք որ ոճրի մը* (ճինայէթ) *ուրիշ ոճիր մը գործած կամ այս առթիւ տարիէ մը աւելի բանտարկութիւն կրած են, այս իրաւասութիւնը չունին, բայց եւ այնպէս դրամական երաշխաւորութեամբ կրնան արձակուիլ*։

* * *

ՕՐԻՆԱԶԱՆՑՈՒԹԵԱՆ ԴԱՏԵՐ

(Գապահաթ դավալարը

Օրինազանցութեան (գապահաթ) *եւ ծանր յանցանքի* (ճիւնհա) *դատերը՝ Նախնական Դատարանի* (Պիտայէթ մահքէմէսի) *մէջ կը վճռուին*։ *Նախ կասկածելին* (մազնուն) *կոչնագիրով մը* (պա ճէլպնամէ) *դատարան կը կանչուի, երբ կասկածելին որոշուած ժամանակին չը ներկայանայ, դատը ի բացակայութեան* (ղըեապէն) *կը տեսնուի*։

Ի բացակայութեան (ղըեապէն) *տրուած վճռագրին* (իլամ) *դէմ առարկութիւն* (իյթիրազ) *կրնայ ըլլալ*։

Դատարան կանչուած անձ մը պէտք է որ ինք անձամբ (պիզզաթ) *ներկայանայ, բայց եթէ ուզէ իր հետ փոխանորդ* (վէքիլ) *մըն ալ կրնայ բերել*։

Դատավարութեան մէջ, Դատախազէն եւ Ընդհ. դատախազէն կոչուած վկաները կ'ունկնդրուին, հակառակորդ երկու կողմերը իրենց յայտարարութիւնը կ'ը-

նեն, Ընդհ. դատախազը խնդրոյ էութիւնը (խիւլասայի մասլահաթ) *եւ կասկածը հաստատող կամ ժխտող փաստերը կը ներկայացնէ, եւ ապա դատաւորները խորհրդակցութեան* (միւզաքէրէ) *կը մտնան ու իրենց վճիռ կ'արձակեն։*

Վկայ մը պէտք չէ որ երկու կողմերէն եւ ոչ մէկուն հետ ազգականութիւն ունենայ. Դատարանէն կանչուած վկայ մը երբ չներկայանայ, առաջին անգամ դրամական տուգանքի (ճէզայի նագտի) *կը դատապարտուի եւ երկրորդ անգամուն եւս եթէ չը ներկայանայ, յայնժամ բանտարկութեան կը դատապարտուի։*

* * *

ԾԱՆՐ ՅԱՆՑԱՆՔԻ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆ

(Ճիւնհա մուհաքէմէսի)

Դատախազ (միւտայի) *իր դատը խնդրագրով մը կը յայտնէ. եթէ ամբաստանեալը ի բացակայութեան դատապարտուած է, վճիռը իրեն հաղորդուելէն մինչ հինգ օր անոր գործադրութեան դէմ առարկութիւն կրնայ ընել։*

Այս առարկութեան վրայ, անմիջապէս դատավարութիւն տեղի կ'ունենայ, երբ առարկողը՝ վերստին դատարանի չը ներկայանայ, այլեւս իր առարկութիւն ընդունելի չի կրնար ըլլալ։

Երբ ամբաստանութիւնը ըլլայ ծանր կամ թեթեւ, չը ստուգուի, ամբաստանեալի դէմ եղած բոլոր աննըպաստ գործողութիւնները կը ջնջուի։ Եթէ երբեք վնասի հատուցման (զարար զիեան) *դատ մը կայ, այն ալ կը նայի ու կը վճռէ։ Այս վճիռը Վերաքննութեան ա-*

տենի մէջ չը վերաքննուիր (իսքինամ օլունմազ)։ *Եթէ խնդիրը ահարկու պատիժ* (միւճազաթը թէրճիպիէ) *տրամադրող. եղեռն մըն է* (ճինայէթ իսէ), *Դատարանը ձերբակալման հրամանագիր մը կուտայ, եւ ամբաստանեալը Հարցաքննիչ դատաւորին* (միւսթէնթիգ) *կը ղրկէ։*

Այս կերպ դատերը կրնան առաւել տասը օրէն վերաքննուիլ, եւ երբ առարկողը չը ներկայանայ, անկէ վերջ միայն Վճռաբեկ Դատարանին կրնայ դիմել։

* * *

ԵՂԵՌՆԻ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ամբաստանիչ Ատեան (հէյէթ իթհամիէ), *ծանր պատիժ* (ճիւնհա) *եւ եղեռնի խնդիր մը Եղեռնական Դատարանին* (մահքէմէի ճինայէթ) *երթալէ առաջ, խնդրոյն քննութեան պաշտօն ունեցող խորհուրդն է, որ իր ձեռք բերած արդիւնքը* 24 *ժամէն Եղեռնադատ դատարանին կը հաղորդէ ամբաստանագիրով մը։*

* * *

ԵՂԵՌՆԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹԵԱՆ ՕՐԷՆՔՆԵՐ

Պաշտօնական թուղթերը Եղեռնադատ Ատենի (ճինայէթ) *յանձնուելէն առաւել* 24 *ժամ ետք, ամբաստանեալը ժողովի ներկայութեան կը կանչուի եւ կը հարցափորձուի։ Ամբաստանեալին յառաջարկուի որ իր մասին պաշտպանողական խօսելու համար փաստաբան մը կարգէ, եթէ անիկա չը կարգէ Դատարան իր կողմէ մէկն կը նշանակէ. դատավարութիւնը ուրիշ օրուան մը կը յետաձգուի ու այն օր դատավարութեան կը կոչուի, հոն տեղեկագիրները* (զապթնամէ) *կը կարդայուին, հար-*

ՎՃՌԱԳԻՐՆԵՐՈՒՆ ՎՃՌԱԲԵԿՈՒԹԻՒՆ

(Թէմիզ հագքընտա)

Պատժական ամէն գործ Վճռաբեկ Ատենին կրնայ ներկայանալ, իսկ թեթեւ եւ ծանր յանցանքի խնդիրները (գապահաթ, ճիւնհա), *պարտաւորիչ չէ, այլ միայն եղեռնական* (ճինայէթ) *գործերն են, որոնք անպատճառ Վճռաբեկ Ատենին կը ղրկուին։*

Վճռաբեկութիւն պահանջող անձը՝ վճռագրին պաշտօնական մէկ օրինակը Վճռաբեկ Ատեանին (Թէմիզ) *ներկայացնելով, եթէ նախկին վճիռը ի ներկայութեան* (մուվաճէհէն) *եղած է,* $2\frac{1}{2}$ *Օսմ. ոսկի, եթէ ի բացակայութեան* (ղիհապէն) 5 *ոսկի դատարանի մնտուկ աւանդ* (տէփօզիթ) *պիտի ձգէ։ Այս օրէնքէն զերծ են* 1°. *Եղեռնագործութեամբ դատապարտուածները (որովհետեւ իրենք չէ որ վճռաբեկութիւն կը պահանջեն).* 2°. *Կառավարութեան ի նպաստ վճռաբեկութիւն պահանջող պաշտօնեաները.* 3°. *Վկայուած աղքատները։*

Եղեռնական դատի մը առթիւ տէփօզիթ ձգելու պէտք չը կայ։

Վճռաբեկ Ատեանը իրեն եկած թուղթերը նկատողութեան կ'առնէ, եթէ օրինաւոր գտնէ, տրուած վճիռը կը հաստատէ, իսկ եթէ թերի գտնէ խնդիրը կը բեկանէ եւ իր պատկանած դատարանին կը ղրկէ։ Երբ խնդրոյն մէջ պատժական ոեւէ բան չը գտնայ, Իրաւանց Դատարանին (Հուգուգ մահքէմէսի) *կը ղրկէ։*

Թէ յանցանքի եւ թէ եղեռնի վերաբերեալ դատի մէջ, դատախազ անձը (միւտայի շախս) *երբ անիրաւ ելլայ, հակառակորդ կողմի ծախսերը եւ* 5 *Օսմ. ոսկին*

վճարելու պարտաւոր է, իսկ Կառավարութեան համար 10 ոսկի։ Իսկ վճիռը ի բացակայութեան եղած ատենը 5 ոսկի։

*
* *

ՎԵՐԱԿՈՉՈՒՄ

(Իսթինաֆի մուհաքէմէ)

Մարդասպանութեան ոճիրով դատապարտուած մը միայն հետեւեալ բացառիկ պարագաներու մէջ վերստին դատավարութեան կ՚ենթարկուի. Ա. Երբ սպաննեալ անձին ողջ ըլլալը ստուգուի. Բ. Միեւնոյն անձի սպանութեան խնդրով դատապարտուած ուրիշ անձ մըն ալ երեւան ելլայ, ու վկայի մը ալ սուտ վկայութիւն տալը ստուգուի. Գ. Մէկուն քաղաքացիական ամբողջ կամ մասնաւոր իրաւունքէն զրկում վճռուած ըլլայ։

Վերակոչում կրնան պահանջել 1°. Ընդհ. Դատախազ(միւտայի ումումի)· 2°. Դատապարտեալը (մահքիւմ)· 3°. Դատապարտեալին մահուընէն վերջ ժառանգորդները կամ ազգականները եւ կամ կտակով փոխանորդ եղողները։ Վճռաբեկ Ատեան խնդրոյն պարագաները լաւ մը ուսումնասիրելէ վերջ, վերակոչման որոշումը կուտայ, եւ դատը իր պատկանած Դատարանին կը ղրկէ. Իսկ երբ ոեւէ կողմէ մէկը մեռած է, խնդիրը ինքը կը դատէ, արդարացի ելլողին պատիւը ինք կը պաշտպանէ։

*
* *

ՆԵՆԳՈՒԹԵԱՆ ԴԱՏԵՐ

Թուղթի մը կեղծ ըլլալու մասին բողոք տեղի ունեցած միջոցին, Թուղթերը՝ Դատարանին կը յանձնուի,

Դատարանը՝ քննութեան կը ձեռնարկէ։ Պետութեան դրամները (մէսքուքէաթ Շահանէ), *Պաշտօնական կնիքները* (րէսմի տամկա), *Թղթադրամներ* (էվրագը Նագտիէ), *դրամատան բաժնեթուղթ* (թահվիլաթ) *կեղծող եւ չինող եւ կամ այս կերպ թուղթեր, օտար երկիրներէ ներածողներ գտնուին խիստ պատժոյ կենթարկուին, Հարցաքննիչ դատաւորները այդ անձերու տունը մտնելով այդ կեղծ թուղթերը կրնան գրաւել։*

*
* *

ԵՂԵՌՆԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻՆ ՏՈՒԱԾ Ի ԲԱՑԱԿԱՅՈՒԹԵԱՆ ՎՃԻՌ

(Ճինաեաթտա հիւքմ ղիեաբի հագընտա)

Անձի մը մասին, Ամբաստանիչ Ատեանէն վճիռ տրուելէն վերջ՝ եթէ չը ձերբակալուի, կամ վճռին հաղորդուելէն մինչեւ 10 օր եթէ չի գայ դատարանին չը ներկայանայ, Դատարանի կողմանէ գալու ներկայանալու համար անոր 10 օր եւս միջոց կը տրուի, երբ այս պայմանաժամին մէջ ալ չը ներկայանայ, իբր օրինազանց նկատուելով, քաղաքացիական իրաւունքէն կը զրկուի. որով ամէն ոք անոր գտնուած տեղը իմաց տալու կը պարտաւորի եւ եղեռնագործի մը պէս անոր մասին ձերբակալման հրամանագիր կը հանուի։ Հրամանագրին (գարարնամէ) *մէկ օրինակը ամբաստանեալին բնակութեան, եւ Կառավարական պաշտօնատան եւ Դատարանի դուռները փակցուելով կը ծանուցուի։*

Ամբաստանեալին ի բացակայութեան տրուած վճիռին մէջ, պաշտպանողականի համար ոչ ոք կ'ընդունդունուի։ Սակայն ազգականները կրնան անոր բացակայութեան բանաւոր պատճառները յայտնել, որով այն ա-

տեն դատարանը որոշումի գործադրութիւնը կը յետաձգէ ։

Ի բացակայութեան տրուած վճիռը, Ընդհ. Դատախազի կողմէ Վճռաբեկ Ատեանին կ'երթայ ։ Ամբաստանեալին գոյքերը գրաւման տակ եղած միջոցին, կինը, զաւակները, ծնողքը եթէ կարօտ են, Պետութեան հաւանութեամբ անոնց մաս մը ողորմութիւն կը տրուի ։ Ամբաստանեալին պատիժը ժամանականց (միւրուր զէ-ման) չ'ըլլար, եւ ձերբակալուած կամ յանձնուած ատեն կը բանտարկուի, կը դատուի, վճռին նպաստաւոր թէ աննպաստ պարագային եղած ծախսերը տուժելու պարտաւոր է ։

* * *

ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՁԵՌՆՀԱՍՈՒԹԵԱՆ ԽՆԴԻՐ

Դատարանի մը մասին երբ ձեռնհասութեան խնդիր ծագի, այսինքն թէ ո՞ր Դատարան խնդիրը նայելու իրաւունք ունի, այդ որոշում տալը Վճռաբեկ Ատեանին վերապահուած է, ինչպէս նաեւ դատի մը մէկ դատարանէն միւս դատարանը փոխադրում խնդրուի (տավանըն պիր մահքէմէտէն տիկէրինէ նագլը). նկատողութեան կ'առնէ ու կ'որոշէ ։

* * *

ԺԱՄԱՆԱԿԱՆՑՈՎ ՊԱՏԻԺԻՆ ԱՆԿՈՒՄԸ

(Միւրուր զէմանլէ միւնազաթըն սուքութը)

Զգաստացուցիչ եւ ահարկու պատիժով (միւնազաբ բէէտիպիէ վէ բէրհիպիէ) դատապարտեալի մը, պատժոյ ժամանակամիջոցը անցնելէն յետոյ անոնց արգիլեալ իրաւունքները կը վերահաստատուին ։ Ահարկու

պատժապարտները՝ իրենց արձակուելէն 5 տարի յետոյ իրենց արգիլեալ իրաւանց (հուգուգ մեմնուէլէրի) վերահաստատումը կրնան խնդրել։ Քաղաքացիական իրաւունքէն զրկուածները երեք տարի։

Ոճրագործութեամբ դատապարտեալ մը եթէ ձեռք բերուած չէ, վճռին թուականէն մինչեւ 20 տարի կը ջնջուի։

Ծանր յանցանքի հետեւանօք (ճիւնհա) վճռուած պատիժը վճռագիրին թուականէն մինչ հինգ տարի եթէ գործադրութեան չը դրուի, այլեւս կը ջնջուի (սագըթ օլուր)։

Մահապարտութեան (իտամ), միշտատեւ բանտարկութեան վերաբերեալ դէպքերը իրենց սկսած օրէն եթէ դատ չը վարուի կամ դատ վարուած եւ վճիռ տրուած պարագային եթէ մինչ 10 տարի գործադրութեան չը դրուի, կը ջնջուի։

Յանցանքով (գապահաթլէ) դատապարտուածի մը պատիժ վճռուած ըլլայ թէ ոչ, եթէ դատ չը վարուի եւ կամ գործադրութեան չը դրուի, տեղի ունեցած թուականէն, եւ եթէ վճիռ մը տրուած է, վճիռի թուականէն սկսեալ մինչեւ մէկ տարի այլեւս ջնջուած կ'ըլլայ։

Ոճրագործութենէ, ծանր յանցանքէ բղխած անձնական իրաւունքը (հուգուգ շախսիէ) երբ վճռագիրի թուականէն մինչ 15 տարի չը պահանջուի, տրուած վճիռը կը ջնջուի։

ՑԱՆԿ ՆԻՒԹՈՑ

Երես

Զ. ՀՈՂԱՅԻՆ ԳՈՐԾԵՐ (Արազի մեսէլէսի) 1
Պետական արտերու ծախում (Արազիի էմիրիէնին ֆէրաղը) 5
Արտերու ժառանգութիւն (Արազիի էմիրէէնին ինթիգալը) 7
Անժառանգ հողերը (Արազիի էմիրիէնին մահլուլաթը) 7
Հասարակութեան ձգուած հողեր (Արազիի մէթրուքէ) 9
Խոպան գետիններ (Արազիի մէվաթ) 10
Զանազանք 10
Ժառանգութենէ զրկող պատճառները 10
Գրաւ 12
Է. ԲԱՐԵՊԱՇՏԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԵԱՆՑ ՎԵՐԱՊԱՏԿԱՆ ԿԱԼՈՒԱԾՆԵՐԸ (Ագարաթը մէվգուֆէ հագընտա) 14
Վագըֆ կալուածներու ծախում եւ ժառանգում (Ագարաթը մէվգուֆէնին ֆէրաղ վէ ինթիգալը) . . 18
Ժառանգութիւն 19
Ժառանգութեան արգելքները (Մէվանի ինթիգալ) . 20
Վճռական ծախում (Ֆէրաղը գաթը) 22
Հիւանդութեան մէջ ծախում (Ֆէրաղը մարազ հագընտա) 23
Խնամակալներու ըրած ծախում (Վէլի վէ վասիլէրին ֆէրաղ վէ թէֆէրուղը հագընտա) 23
Պայմանով ծախում (Շարթլը ֆէրաղ) 24
Ծախուած կալուածի գինի եւ անոր տէրերու մասին (Պէտէլը ֆէրաղ վէ միւշթէրէքին թասարրուֆ հագընտա) 25
Բաժանում եւ փոփոխակի գործածում (Թագսիմ վէ մուհայիէ հագընտա) 26

Երես

Ընկերակցութեամբ սեպհականութեան իրաւունքներ (Միւշթերեքեն թեսարրուֆ հագըննա) 28
Ցեստ կոչելի ծախում կամ գրաւ (Պէյ-իւլ վեֆա) . . 29
Ծախելու փոխանորդութիւն (Ֆերաղա վեքեալեթ) . 30
Զանազանք (Մեսաիլ շեթթա) 31
Իճարէի վանհատէլու կալուածներ 32
Մուգաթալու կալուածներ 32
Վագըֆ կալուածի մը յանիրաւի կապտում (Ագարաթը մեվգուֆեյի ղասպը) 34
Վագըֆ կալուածներու շինութիւն եւ նորոգութիւն (Ագարաթը մեվգուֆեյի ինշաաթ վէ թամիրաթը) 35
Ը. ԿՏԱԿ ԵՒ ԽՆԱՄԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆ (Վասիյեթ վէ վասի հագքընտա) 39
Կտակի դրժում (Վասիյեթտեն րուճու) 41
Խնամակալ (Վասի) 41
Զանազանք 44
Թ. ԺԱՌԱՆԳԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐ (Միրաս մեսէլէլերի) 45
Ժառանգութենէ զրկող պատճառներ (Միրաստեն մահրումիեթ) 45
Մասանց բաժանում (Մեսէլէի միրասիէ) 46
Ժ. ՎԱՃԱՌՈՒՄ (Պէյ) 49
Պայմանաւոր վաճառում (Շարդլը պէյ) 52
Ցանձնում (Թեսլիմ) 53
Կամայական առուծախ (Խըյարը շարդ) 54
Տեսնելու կամայականութիւն (Խըյարը րույեթ) . . 56
Թերութեան կամայականութ,ւն (Խըյարը այըպ) . . 56
Խաբկանք (Ղալըն ու թաղրիր, ալտանըմազ) 59
Ծախելի ըլլալ կամ ոչ (Պէյէ սալըհ օլուպ օլմաեան շէյլէր) 59
Վաճառքին հասած վնաս (Մեպիէէ արիզ օլան զիեան) 60

Երես

Վաճառքին ենթակայ իրեր (Պէյէ տախիլ օլան շէյլէր) 60
Պայմանաժամով վաճառում (Վատէ իլէ սաթըշ) . . . 61
Վաճառքի յանձնում եւ ստացում (Թէսլիմ վէ թէսէլ-լիւմէ տայիր) 62
Ջանազանք (Մէվատը շէթթա) 63
Ապսպրանք եւ կանխավճար (Սէլէմ իլէ իսթիսնաա վէ եահուտ սիփարըշ) 65
Հոգեվարքի մէջ առուծախ (Մարազ մէվթընտա պէյ ու շիրա) 67
ԺԱ. ՎԱՐՁՈՒՄ (Իճար ու իսթիճար հաքքընտա) . . 69
Մարդու վարձում (Իճարէի ատամ հաքքընտա) 72
Վարձքի մասին (Պէտէլի իճար հաքքընտա) 75
Վարձման ժամանակամիջոցի եւ կալուածի վարձքի մասին (միւտէթի իճարէ վէ իճարը աքար հաքքընտա 75
Կալուածական վարձում (Իճարէի աքար հաքքընտա) . 84
Պայմանաւոր վարձում (Շարդլէ իճար) 85
Վարձեալի թերութիւն (Մէճուրտէքի այըպ) 87
ԺԲ. ԳՐԱՒԻ ՄԱՍԻՆ (Րէհին հաքքընտա) 89
Գրաւի յաւելման մասին (Զէվայիտը րէհին հաքքընտա) 90
Գրաւատիրոջ եւ գրաւառուի պարտուց իրաւանց մասին (Րէհին վէ միւրթէհինըն հուքուքի հաքքընտա) 92
Փոխառուական գրաւ (Րէհնի միւսթէաար) 92
Գրաւի վաճառում (Րէհնին պէյի հաքքընտա) 95
Վաճառման փոխանորդ (Վէքիլի պէյ) 96
Գրաւապան (Ետը ատըլ) 96
ԺԳ. ԿԱՊՏՄԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐՈՒ ՄԱՍԻՆ (ղասպ հաքքընտա) 98
Կալուածական կապտում (Ղասպը աքարա տայիր) . . 99
ԺԴ. ՆՈՒԷՐ (Հիպէ) 102
Պայմանագրական նուէր (Հիպէ պիլըվազ) 104

Երես

Դրժումն նուէրի (Հիպեsկն rուձու) 104
Հոգեվարքի մէջ տրուած նուէրը (Մարազը մեվբընsա հիպե) 105
ԺԵ. ԽՈՍՏՈՎԱՆՈՒԹԻՒՆ (Իգrար հագընsա) . . . 107
Փոխանուն (Նեֆի միղf վե նամի միւսբեար) . . . 109
Հոգեվարքի մէջ խոստովանութիւն (Մարազ մեվբընsա իգrար) 110
Գրաւոր խոստովանութիւն (Իգrարը պիղ ֆիթապե) . 113
ԺԶ. ԱՊՐԱՆՔԻ ԵՒ ԿԱԼՈՒԱԾԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ (Շիrfեթի եմլագ վէ եմվալ հագընsա) 115
Ընկերութեամբ եղած պահանջները (Տիւյունը միւշթերեfէ) 118
Բաժանում (Գըսմեթ) 119
Բաժանման հանգամանքներ (Շերաիթը գըսմեթ հագընsա) 121
Պայմանաւոր բաժանում (Թագսիմսե մուխայըրըըգ) . 123
Հանգուցեալոյն պարտքը (Միւթեվեֆանըն պօրճը) . 123
Փոփոխակի գործածութիւն (Մուհայեե) 124
Դրացիական գործերը (Մուամելաթը ճիվարիե) . . 126
Ճամբաներու մասին (Տարիգլար հագընsա) 128
Հասարակութեան գործածութեան ձգուած բաները (Միւպահ օլան շեյլեր 129
Բաժնընկերով կալուածներու նորոգութիւն (Միլf միւշթերեfըն թամիրի) 130
ԺԷ. ՊԱՏԺԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹԵԱՆՑ ԵՂԱՆԱԿ (Ուսուլը մուհաfեմաթ ճեզայիե) 132
Օրինազանցութեան դատեր (գապահաթ sավաշարի) . 133
Մանր յանցանքի դատավարութիւն (ճիւննա մուհաfեմեսի) 134
Եղեռնի դատավարութիւն 134
Վճռագիրներուն վճռաբեկութիւն (Թեմիզ հագընsա) 135
Վերակոչում (Իյաsեի մուհաfեմե) 138
Ննջութեան դատեր, ժամանականցէն 139

ՎՐԻՊԱԿՔ

Երես	Տող	Սխալ	Ուղիղ
4	7	ենթադրենք՝	ենթադրենք
7	2	Ֆէրաղ	ինթիզալ
11	26	կալուածի	կալուածին
23	18	որբը	որբ
24	19	ետքը	ետք
24	19	եախոս	.....
25	27	պահանջել	ստանալ
38	3	հետապնտուած	հետապնդուած
44	22	իրեն՝ դրամով երբ	երբ իրեն դրամով
45	15	ժառանգորդ մը	ժառանգորդի մը
53	25	կը պատկանի	կը պատկանին
34	5	(էնֆազ)	(ինճազ)
55	27	այն՝ օր	այն օր՝
63	15	ոջնչացնէ	ոչնչացնէ
68	1	կրնան	կրնայ
77	26	ֆիրէնիստէն	ֆիրէնի
79	6	մունիր	մունիր ,
79	21	վարձատէր	ու վարձատէր
79	22	երբ	ու
80	29	ինրայի	ու ինրայի
81	19	տրուի	դրուի
93	18	գրաւատու մը	գրաւառու մը
94	23	արդիւնքներեն	արդիւնքներէն
96	5	պակաս	պակասածն
104	9	մէննուպուն·լէն,	մէվնուպունլէն
105	11	բշէն	չէնք
105	15	նուէխ	նուէր
197	17	ընդոննելի	ընդունելի
108	5	այժմ.	այնմ
111	12	էրկէն	էրիկէն
124	7	որ	ինչ որ
138	16	վճռաբերութիւն	վճռաբեկութիւն